

**NÁRODNÁ RÁMCOVÁ STRATÉGIA PODPORY
SOCIÁLNEHO ZAČLENENIA A BOJA PROTI
CHUDOBE (aktualizácia)**

OBSAH

ÚVOD	3
1) VÝCHODISKÁ	5
1.1. Sociálne začlenenie a stratégia Európa 2020	5
1.2. Ciele v oblasti sociálneho začleňovania v strategických a koncepčných dokumentoch SR	7
1.3. Vnútroštátne predpisy v oblasti sociálneho začlenenia a boja proti chudobe....	14
1.4. Východiská Národnej rámcovej stratégie	14
2) NÁRODNÝ CIEĽ PRE ZNIŽOVANIE CHUDOBY A SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA: SÚČASNÁ SITUÁCIA A KONTEXT.....	17
2.1. Situácia a vývoj v oblasti chudoby a sociálneho začleňovania	17
3) POLITIKY ZAMERANÉ NA PODPORU SOCIÁLNEHO ZAČLENENIA A ZNIŽOVANIE CHUDOBY	30
3.1. Hlavné výzvy a cieľové skupiny	30
3.2. Kľúčové opatrenia	34
4) MECHANIZMUS MONITOROVANIA A HODNOTENIA	48
4.1. Ukazovatele pre účely monitorovania a hodnotenia politík zameraných na podporu sociálneho začlenenia a boja proti chudobe	48
4.2. Proces monitorovania a vyhodnocovania	58
5) PROCES KOMUNIKÁCIE SO ZAJAINTERESOVANÝMI STRANAMI.....	60

ÚVOD

Znižovanie chudoby a sociálneho vylúčenia patrí k dlhodobým prioritám verejných politík na Slovensku. Táto agenda je prítomná v právnych predpisoch i koncepcných a strategických dokumentoch Slovenskej republiky (ďalej len „SR“). Slovensko sa v nich hlási k záväzkom v oblasti ochrany ľudských, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, tak ako sú definované v celom rade medzinárodných dohôd a dohovorov a definuje v nich súbor relevantných princípov, cieľov a nástrojov.

Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe (ďalej len „NRS“) predstavuje dokument strategickej povahy, ktorý systematizuje prístupy k riešeniu chudoby a sociálneho vylúčenia a rozvíja ich pod jednotným rámcom, a to vo vzťahu k cieľom vyplývajúcim zo stratégie Európa 2020, ako aj vo vzťahu k Európskemu pilieru sociálnych práv. NRS nadväzuje aj na ďalší dôležitý strategický dokument Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj, prijatý členskými štátmi OSN v roku 2015, ktorý vyzýva štáty k spoločnému koordinovanému postupu pri riešení viacerých globálnych výziev, medzi ktoré patrí aj oblasť znižovania chudoby a sociálnej inklúzie.

Členstvo v EÚ prinieslo v oblasti podpory sociálneho začleňovania nové výzvy a nové rámce. Slovensko sa pripojilo k spoločným ambíciám a začalo participovať na Otvorenej metóde koordinácie v oblasti sociálnej ochrany a sociálneho začleňovania (ďalej len „OMK“), ktorou sa koordinujú politiky vo vzťahu k odsúhlaseným cieľom pomocou spoločných sociálnych ukazovateľov, sociálneho monitorovania a reportovania. SR ako členský štát (ďalej len „ČŠ“) EÚ prijala niekoľko strategických dokumentov týkajúcich sa sociálneho začleňovania. V roku 2003 bolo podpísané *Spoločné memorandum o sociálnom začleňovaní* a následne v roku 2004 vláda SR schválila prvý *Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004-2006*, ktorý medzi dlhodobé výzvy zaradil zvyšovanie zamestnanosti a zamestnateľnosti zraniteľných skupín, zníženie rizika chudoby rodín s nezaopatrenými deťmi, prekonávanie nevýhod súvisiacich so vzdelaním a podporu integrácie rómskych komunít. V nadväznosti na to boli identifikované viaceré ciele a politické opatrenia.

V roku 2006 bola v rámci participácie na OMK schválená *Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2006-2008*, súčasťou ktorej boli národné akčné plány zamerané na tri oblasti, a to sociálne začlenenie, zdravotná a dlhodobá starostlivosť a oblasť dôchodkov. Zdôrazňovala potrebu zamerať sa na „prehodnotenie účinkov a efektivity prijatých krokov vo vzťahu k sociálnym dopadom, zavádzanie ďalších zmien tam, kde je to potrebné“. Základným cieľom sociálnej politiky na Slovensku malo byť vytváranie legislatívneho a inštitucionálneho rámca na „udržanie a rozvoj ľudských, hospodárskych, kultúrnych a sociálnych práv a zdrojov smerujúcich k zabezpečeniu dôstojnej životnej úrovne, podpore rovnosti žien a mužov, zabezpečeniu rovnosti príležitosti a eliminácii akejkoľvek formy diskriminácie“.

Nadväzujúci dokument *Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2008-2010* ďalej rozvíjala strategický prístup k trom pilierom sociálneho začlenenia spolu s posilnením previazanosti medzi nimi a hospodárskymi politikami a politikami zamestnanosti. Strategický prístup tu „reflektuje poznanie celkového procesu globalizácie a demografických zmien a súvisiace výzvy v oblasti zabezpečenia ekonomického

rastu, udržateľnosti verejných financií, zvyšovania zamestnanosti, znižovania nezamestnanosti a zlepšovania sociálnej inklúzie.“

Od roku 2010 je v platnosti stratégia Európa 2020, ktorá zaraďuje boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu medzi hlavné ciele EÚ a obsahuje transparentný kvantifikovaný záväzok v danej oblasti. SR chce k spoločnému cieľu prispieť dosiahnutím národného cieľa, že do roku 2020 zníži počet osôb ohrozených rizikom chudoby a sociálneho vylúčenia o 170 000. NRS v tomto smere prináša prehľad východísk, priorít a politík sociálneho začleňovania, mechanizmy monitorovania vývoja v danej oblasti a formuluje princípy a formy spolupráce s kľúčovými aktérmi.

V roku 2017 bol vyhlásený Európsky pilier sociálnych práv, ktorý sa stal stratégiou sociálnej Európy a jeho účelom je zavedenie nových a účinnejších práv pre občanov. Stanovuje 20 kľúčových zásad, ktoré sú rozdelené do troch oblastí, a to rovnosť príležitostí a prístup na trh práce, spravodlivé pracovné podmienky a oblasť sociálnej ochrany a začlenenia. Sociálna ochrana a sociálne začlenenie sa venuje právam v oblasti starostlivosti o deti a rodinu, sociálnej ochrane, primeraným dávkam v nezamestnanosti, minimálnemu príjmu, ako príjmu v starobe a dôchodkom, dlhodobej starostlivosti, prístupu k základným službám a ďalším, ktoré je potrebné rozvíjať v kontexte výziev 21. storočia, ktorými sú digitalizácia, informatizácia a automatizácia, potreba väčšej flexibility trhov práce, ponuky práce a ponuky podporných služieb.

Prvá NRS bola vypracovaná a vládou SR schválená ešte v roku 2015¹. Reflektovala situáciu a jednotlivé aktuálne výzvy a potreby v oblasti boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Následne sa v roku 2017 pristúpilo k jej aktualizácii², ktorou sa nahradila pôvodná NRS. V nadväznosti na vývoj situácie v danej oblasti boli v rámci uvedenej aktualizácie doplnené dve kľúčové oblasti pre realizáciu opatrení politík sociálneho začlenenia a boja proti chudobe, a to podpora integrácie dlhodobo nezamestnaných a podpora zvýšenia adresnosti v systéme sociálnych transferov, ktorá nahradila oblasť reformy systému sociálnych transferov a odvodového zaťaženia ohrozených skupín.

V súčasnosti, aj s ohľadom na nové výzvy vyplývajúce najmä z Európskeho piliera sociálnych práv, Programového vyhlásenia vlády SR na roky 2020-2024 a prípravu nového programového obdobia pre využívanie európskych štrukturálnych a investičných fondov v rokoch 2021-2027, ako aj vo vzťahu k cieľom vyplývajúcim z Národného programu reforiem SR (ďalej len „NPR“) 2020 a špecifických odporúčaní Rady pre Slovensko, vrátane reflektovania výziev v oblasti súčasného boja s pandémiou koronavírusu a jej dôsledkami, sa pristúpilo opäť k aktualizácii znenia NRS.

¹ Uznesenie vlády č. 301 z 3. júna 2015 k Národnej rámcovej stratégii podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe

² Uznesenie vlády SR č. 553 z 29. novembra 2017 k Aktualizácii Národnej rámcovej stratégie podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe

1) VÝCHODISKÁ

NRS sa obsahovo opiera o stratégiu Európa 2020, Európsky pilier sociálnych práv a o národné koncepcné a strategické materiály SR dotýkajúce sa sociálneho začleňovania. Európsky pilier sociálnych práv ešte intenzívnejšie zdôrazňuje potreby sociálnejšej Európy a vyzýva jednotlivé štáty k jej napĺňaniu. NRS odkazuje na prijaté záväzky a pokračuje v rozpracovaní strategických prístupov a politík vo vzťahu k riešeniu problémov sociálneho vylúčenia a chudoby. Zároveň sa hlási k trom sociálno-politickým paradigmám, ktoré v súčasnosti predstavujú východiská progresívneho prístupu k sociálnemu začleňovaniu a boju proti chudobe, založeného na rešpektovaní ľudských práv, zdôraznení produktívnej funkcie sociálnej politiky a jej aktivizujúceho potenciálu. Tieto tri perspektívy, ako aj rovnaké príležitosti a prístup na trh práce, spravodlivé pracovné podmienky a sociálna ochrana a podpora začlenenia budú rámcovať aktivity v oblasti boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu aj po roku 2020.

1.1. Sociálne začlenenie a stratégia Európa 2020

Stratégia Európa 2020 definovala tri kľúčové priority, ktorými sú inteligentný, udržateľný a inkluzívny hospodársky rast. Vo vzťahu k týmto trom prioritám bolo stanovených osem cieľov (Tabuľka 1), z ktorých jeden sa priamo dotýka politík sociálneho začleňovania. Na úrovni EÚ sa ČS zaviazali znížiť počet osôb v riziku chudoby a sociálneho vylúčenia aspoň o 20 miliónov. Spoločné ciele sú transportované do národných cieľov. SR sa zaviazala, že do roku 2020 zníži počet osôb ohrozených rizikom chudoby a sociálneho vylúčenia o 170 000 a prispeje tak k spoločnému cieľu redukovať rozsah ohrozenej populácie v EÚ. Tento cieľ vystihuje viacdimenziálnosť chudoby a sociálneho vylúčenia, pretože cieľovú populáciu definuje na základe kritérií viažucich sa k trom oblastiam – príjmovej chudobe, materiálnej deprivácii a veľmi nízkej intenzite práce. Tomuto cieľu zodpovedá ambícia prijímať politiky a opatrenia zacielené na širšie spektrum problémov a ich vzájomné súvislosti. Dosahovaniu lepších výsledkov jednotlivých cieľov, ktoré si Slovenská republika stanovila, môže prispieť aj odstraňovanie neodôvodneného gold-plating, ktorý zaťažuje národné hospodárstvo a tým brzdí napĺňanie spoločných stanovených cieľov.

Tabuľka 1: Hlavné ciele stratégie Európa 2020 na úrovni EÚ a v SR

Ciele na úrovni EÚ	Národné ciele pre SR
Zvýšenie miery zamestnanosti osôb vo veku 20-64 rokov na 75 %	Zvýšenie miery zamestnanosti osôb vo veku 20-64 rokov na 72 %
Zvýšiť úroveň investícií do výskumu a vývoja na 3 % HDP	Zvýšiť úroveň investícií do výskumu a vývoja na 1 % HDP
Znížiť emisie CO ₂ (oproti roku 1990) o 20 %	Zníženie emisie CO ₂ non-ETS (non-ETS) o 20 %
Získavať 20 % energie z obnoviteľných zdrojov	Využitie energie z obnoviteľných zdrojov na konečnej spotrebe energie 19,2 %
Zvýšiť efektívnosť vo využívaní energie o 20 %	Energetická efektívnosť 30,3 %
Znížiť mieru predčasného ukončenia povinnej školskej dochádzky pod 10 %	Znížiť mieru predčasného ukončenia povinnej školskej dochádzky pod 6 %
Zvýšiť podiel obyvateľov vo veku 30-34 rokov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním na	Zvýšiť podiel obyvateľov vo veku 30-34 rokov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním na

minimálne 40 %	minimálne 40 %
Znížiť počet osôb v riziku chudoby a sociálneho vylúčenia aspoň o 20 miliónov	Znížiť počet osôb v riziku chudoby a sociálneho vylúčenia aspoň o 170 000

Zdroj: EK, http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_sk.htm

Implementáciu stratégie Európy 2020 podporujú *Integrované usmernenia stratégie Európa 2020* tvorené dvoma nástrojmi, ktoré sú ukotvené v Zmluve o fungovaní EÚ: hlavnými smermi hospodárskych politík a usmerneniami pre politiky zamestnanosti ČŠ.³ Integrované usmernenia tvoria rámec vykonávania stratégie Európa 2020, podporujú koherentnosť snáh na úrovni vnútroštátnych politík i politík na úrovni EÚ vo vzťahu k stanoveným cieľom. Stratégia Európa 2020 obsahuje osem usmernení, pričom štyri z nich (usmernenie 5 až 8, ktoré sú v platnosti od roku 2018) sa týkajú zamestnanosti a v rámci nich jedno venované sociálnemu začleneniu. Podľa tohto Usmernenia 8 „Presadzovanie rovnakých príležitostí pre všetkých, podpora sociálneho začlenenia a boj proti chudobe“ by mali ČŠ mali podporovať inkluzívne trhy práce, ktoré by boli prístupné pre všetkých. ČŠ by mali zmodernizovať systémy sociálnej ochrany, aby poskytovali účinnú, efektívnu, udržateľnú a primeranú sociálnu ochranu vo všetkých etapách života jednotlivca, a pritom podporovali sociálne začlenenie a rast sociálnej mobility, podnecovali k účasti na trhu práce a riešili nerovnosti, a to aj prostredníctvom systémov daní a dávok. Osobitná pozornosť by sa mala venovať boju proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu vrátane znižovania chudoby zamestnaných osôb a detí. V súvislosti s narastajúcou dĺžkou života a demografickými zmenami by ČŠ mali zaistiť primeranosť a udržateľnosť dôchodkových systémov.

Usmernenie týkajúce sa podpory sociálneho začlenenia je prepojené s ostatnými usmerneniami, najsilnejšie s usmerneniami pre politiky zamestnanosti. Tie pokrývajú komplementárne aspekty procesu sociálneho začleňovania – zvyšovanie dopytu po pracovnej sile (Usmernenie 5), zvyšovanie ponuky pracovnej sily a zlepšovanie prístupu k zamestnaniu, zručnostiam a kompetenciám (Usmernenie 6) a zlepšovanie fungovania trhov práce a účinnosť sociálneho dialógu (Usmernenie 7). V súčasnosti prebieha legislatívny proces k návrhu revidovaných usmernení pre politiky zamestnanosti.

Keďže priebeh a dôsledky hospodárskej a finančnej krízy si vyžiadali užšiu spoluprácu a koordináciu verejných politík v rámci EÚ, pri implementácii stratégie Európa 2020 v ČŠ, vrátane hospodárskej politiky a politiky zamestnanosti, sa zaviedol prístup koordinácie v rámci tzv. *európskeho semestra* (viď Box 1). Kľúčovou súčasťou európskeho semestra je formulácia špecifických odporúčaní Rady pre jednotlivé ČŠ. Odporúčania Rady týkajúce sa NPR na rok 2020⁴ sa zameriavajú najmä na odporúčania na prijatie opatrení s cieľom zabezpečenia účinného riešenia pandémie, udržania hospodárstva a podporu následného oživenia, ako aj na posilnenie systému zdravotnej starostlivosti v oblasti zdravotníckeho personálu, kritických zdravotníckych materiálov a infraštruktúry. Ďalšie odporúčania sa týkajú poskytnutia primeranej náhrady príjmu a zabezpečenia prístupu k sociálnej ochrane a základným službám pre všetkých. Aktuálne sú naďalej aj odporúčania Rady k NPR 2019⁵, ktoré sú zacielené okrem iného aj na zlepšovanie kvality vzdelávania na všetkých úrovniach,

³ Viď dokumenty: Odporúčanie Európskej rady o hlavných smeroch hospodárskych politík ČŠ a Únie a Rozhodnutie Európskej rady o usmerneniach pre politiky zamestnanosti ČŠ

⁴ Odporúčania Rady, ktoré sa týkajú NPR Slovenska na rok 2020 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na rok 2020

⁵ Odporúčania Rady, ktoré sa týkajú NPR Slovenska na rok 2019 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na rok 2019

podporu zručností v súlade s potrebami trhu práce, zlepšovanie prístupu k cenovo dostupnej a kvalitnej starostlivosti o deti, na dlhodobú starostlivosť a taktiež na podporu integrácie znevýhodnených skupín, najmä Rómov.

Box 1: Európsky semester

Ustanovením tzv. európskeho semestra došlo k prepojeniu Paktu stability a rastu a stratégie Európa 2020, pri zachovaní ich špecifickosti a ucelenosti. Európsky semester predstavuje šesťmesačný cyklus, počas ktorého sa má zabezpečiť koordinácia rozpočtových, makroekonomických a štrukturálnych politík. Zahŕňa formuláciu (ročných) priorít a cieľov, usmernení na úrovni EÚ, reporting ČŠ, hodnotenie a formulovanie špecifických odporúčaní. Začína predložením Ročného prieskumu rastu, ktorý na základe hĺbkových analýz určuje hospodárske a sociálne priority pre nasledujúci rok a po ktorom nasleduje predkladanie usmernení pre vnútroštátne politiky. V apríli ČŠ predkladajú dva kľúčové národné dokumenty – jeden v rámci Paktu stability a rastu (program stability, resp. konvergenčný program⁶) a jeden v rámci stratégie Európa 2020 (NPR). Hodnotenie Paktu stability a rastu a Európy 2020 sa síce realizuje súčasne, ale ich nástroje zostávajú inštitucionálne oddelené. Uvedené dokumenty sú zhodnotené Európskou komisiou (ďalej len „EK“), ktorá v prípade potreby môže formulovať odporúčania pre jednotlivé ČŠ, schvaľované v júli Európskou Radou. Načasovanie európskeho semestra umožňuje ČŠ zohľadniť odporúčania EÚ pri príprave rozpočtov. Jeho celkové nastavenie je zamerané na koherentný proces koordinácie, do ktorého vstupujú aktéri z rôznych úrovní a ktorý kombinuje rôzne metódy spolupráce a riadenia.

1.2. Ciele v oblasti sociálneho začleňovania v strategických a koncepčných dokumentoch SR

Procesy sociálneho začleňovania sa dotýkajú rôznych aspektov podpory participácie ohrozených skupín na živote spoločnosti. Odráža to mnohorakosť zdrojov a foriem chudoby a sociálneho vylúčenia. SR sa k podpore sociálneho začleňovania a boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu prihlásila v niekoľkých strategických a koncepčných dokumentoch. Ide o dokumenty, ktoré sa tejto problematike venujú buď explicitne alebo sa týkajú príbuzných oblastí, pričom pokrývajú niektorú z dimenzií sociálneho začleňovania. Dokumenty možno rozdeliť do troch kategórií:

- strategické dokumenty najvyššej úrovne, v ktorých sú zadefinované hlavné ambície, ciele a strategické prístupy. V prípade SR ide o NPR, ktorý predstavuje hlavný strategický dokument vlády SR zameraný na štrukturálne politiky a reformy podporujúce udržateľný hospodársky rast, rast zamestnanosti a zvyšovanie kvality života. NPR identifikuje opatrenia potrebné na naplnenie cieľov vzťahujúcich sa k stratégii Európa 2020, reflektuje aj výsledky európskeho semestra – špecifické odporúčania Rady pre SR, Európsky pilier sociálnych práv. Ďalej sem patrí Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v SR a jej Priorita V. – systémové opatrenia pre predchádzanie a odstraňovanie prekážok dosahovania skutočnej rovnoprávnosti a dôstojného života pre všetky skupiny obyvateľstva.
- dokumenty národnej úrovne, ktoré sú zamerané priamo na problematiku sociálneho začlenenia, spracúvajú sa však komplexne a multisektorovo. Patrí sem NRS.
- dokumenty zameriavajúce sa na špecifické ohrozené skupiny a/alebo parciálne oblasti sociálneho začleňovania. Ide o dokumenty ako Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, Stratégia deinštitucionalizácie (ďalej len „DI“) sociálnych služieb a náhradnej

⁶ Programy stability predkladajú ČŠ z Eurozóny, konvergenčné programy ostatné ČŠ

starostlivosti v SR, Stratégia celoživotného vzdelávania, Národný program aktívneho starnutia na roky 2014–2020, Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2014–2020, Koncepcia zabezpečovania výkonu súdnych rozhodnutí v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately (ďalej len „SPODaSK“) na roky 2016 – 2020 - Plán transformácie a DI náhradnej starostlivosti, Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015–2020 a ďalšie.

Každý z dokumentov nazerá na sociálne začleňovanie z inej perspektívy. Navzájom sa však prekrývajú a dopĺňajú.

Významným strategickým dokumentom, ktorý má priamy vplyv na problematiku sociálneho začlenenia a boja proti chudobe je aj Stratégia hospodárskej politiky SR do roku 2030. Najmä opatrenia⁷ zamerané na vzdelávanie, trh práce, mobilitu pracovnej sily, podporu integrácie znevýhodnených, či ťažšie zamestnateľných skupín obyvateľstva. V neposlednom rade táto stratégia obsahuje aj opatrenie zamerané na zvýšenie podielu cenovo dostupného komerčného nájomného bývania, bez ohľadu na príjmovú či sociálnu situáciu nájomcu, zavedením verejnej podpory nad rámec existujúcich programov spolu so zvýšením angažovanosti samospráv na obstarávaní nájomného bývania.

Prehľad strategických cieľov a priorít ukazuje, že podpora procesov sociálneho začleňovania prebieha na niekoľkých úrovniach a vo viacerých tematických oblastiach.

Národné rámcujúce dokumenty

V súlade s NPR 2020 tri najväčšie štrukturálne výzvy pre Slovensko sú vzdelávanie, trh práce a alokačná efektívnosť, ktorá je podmienená efektívnou verejnou správou. Ako uvádza NPR 2020, po zvládnutí a posune v týchto výzvach možno očakávať zvýšenie kvality života aj v ďalších oblastiach. V súčasnosti je súbežne naďalej významnou prioritou najmä zvládanie prebiehajúcej koronavírusovej pandémie a tlmenie resp. riešenie jej dôsledkov v jednotlivých oblastiach života obyvateľstva.

NPR definuje všeobecný rámec priorít v hospodárskych a štrukturálnych politikách. Popri ňom existujú ďalšie dokumenty, ktoré rozpracúvajú problematiku sociálneho začlenenia a boja proti chudobe podrobnejšie. Ich početnosť a rôznorodosť tém, ktoré pokrývajú, potvrdzujú, že SR dbá na svoje záväzky v oblasti sociálnych práv a rozpracúva strategické a konceptuálne rámce na ich podporu.

Národné koncepcné a strategické dokumenty týkajúce sa predpokladov nevyhnutných pre sociálne začlenenie a odvrátenie rizika chudoby

K dôležitým podmienkam plnohodnotnej participácie na živote spoločnosti a dôstojných životných podmienok určite patrí prístup k zamestnaniu, primeraný príjem, dostupné bývanie, zdravotná starostlivosť, vzdelávanie, sociálne služby, opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a rovnosť žien a mužov.

Strategickým dokumentom štátu v oblasti bývania je Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020, ktorej základným cieľom je postupné zvyšovanie celkovej úrovne bývania tak, aby bolo pre obyvateľstvo dostupné a aby si každá domácnosť mohla zabezpečiť primerané

⁷ Kľúčová oblasť č.1 – Rozvoj ľudského kapitálu, Stratégia hospodárskej politiky SR do roku 2030

bývanie. V súlade s uvedeným sú formulované jednotlivé čiastkové ciele, ktorými sú predovšetkým zvyšovanie fyzickej dostupnosti bývania so zreteľom na cenovú primeranosť, rozvoj nájomného sektora, zlepšenie technického stavu existujúceho bytového fondu, predĺženie jeho životnosti a zníženie energetickej náročnosti. V súčasnosti sa pripravuje nový rámcový dokument pre oblasť bytovej politiky na obdobie rokov 2020 -2030, ktorý bude definovať priority a ciele štátu v danej oblasti.

Uznanie **zdravia** ako základného ľudského práva a zároveň **ako kľúčového faktora rozvoja spoločnosti** je základným východiskom dokumentu Strategický rámec v oblasti starostlivosti o zdravie pre roky 2014 až 2030, ktorý schválila vláda SR dňa 18. decembra 2013. Ide o základný dokument, ktorý určuje smerovanie zdravotnej politiky v strednodobom aj dlhodobom horizonte. Primárnym motivačným faktorom jeho vytvorenia je snaha realizovať opatrenia na zvýšenie kvality a efektivity poskytovanej zdravotnej starostlivosti a zlepšenie zdravotného stavu obyvateľov. Strategický rámec je dokumentom, ktorého realizáciou sa predpokladá zlepšenie kľúčových ukazovateľov v oblasti zdravotného stavu obyvateľstva, verejného zdravia, ambulantnej a ústavnej zdravotnej starostlivosti a elektronického zdravotníctva. Pre ich naplnenie bude podstatná implementácia identifikovaných realizačných stratégií. Medzi hlavné opatrenia na zvýšenie kvality zdravého života na Slovensku patria investície do siete primárneho kontaktu, nemocníc poskytujúcich akútnu zdravotnú starostlivosť a realizácia preventívnych programov v oblasti verejného zdravia.

Treťou veľkou oblasťou týkajúcou sa sociálneho začleňovania je **oblasť vzdelávania**. Kvalitné vzdelávanie je nevyhnutnou podmienkou rozvoja ľudského kapitálu a zvyšovania životnej úrovne, ktoré zároveň poskytuje také kompetencie a zručnosti, ktoré umožňujú flexibilne reagovať na meniace sa podmienky v spoločnosti a na trhu práce. Dôležité je vytvárať podmienky pre fungovanie systému celoživotného vzdelávania bez ohľadu na vek a vzdelanie. K tomu sa vzťahujú **kľúčové priority** ako znižovanie informačnej asymetrie a motivácia k ďalšiemu vzdelávaniu, podpora poradenských služieb, komunikácia medzi kľúčovými aktérmi s cieľom odstrániť nesúlad medzi ponukou a dopytom na trhu práce a odstraňovanie prekážok pre dopĺňanie vzdelania v prípade, že sa zručnosti a kompetencie stanú nepoužiteľné na trhu práce.

Jeden z kľúčových mechanizmov **podpory sociálneho začleňovania** je aj **DI systému služieb**, ktorá vytvára podmienky budovania plnohodnotnejších sociálnych vzťahov a väzieb v neanonymnom na individuálneho klienta orientovanom prostredí. Tento prístup bol zdôraznený v Národných prioritách rozvoja sociálnych služieb do roku 2013, ktoré vychádzali z identifikácie silných a slabých stránok poskytovania služieb v podmienkach SR. Dokument stanovil **štyri priority** do roku 2013. Prvou bol **rozvoj terénnych sociálnych služieb** podporujúcich zotrvávanie klientov v prirodzenom prostredí. V tejto súvislosti sa kládol dôraz aj na rozvoj služieb, ktorých cieľom je sociálne začlenenie znevýhodnených osôb, ktoré nemajú zabezpečené podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb. Druhá priorita - **rozvoj ambulantných sociálnych služieb a pobytových sociálnych služieb v zariadeniach s týždenným pobytom** sa dotýkal ambície posilňovať rodinné a spoločenské vzťahy klientov sociálnych služieb. Obe priority podporujú procesy sociálneho začleňovania ľudí, u ktorých existujú oslabené spoločenské väzby a vylúčenie z bežného života. Tretia

a štvrtá priorita sa týkajú **zlepšovania kvality sociálnych služieb** prostredníctvom **modernizácie zariadení a vzdelávania zamestnancov**.

Nadväzujúcim dokumentom sú **Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015-2020**, ktoré reflektujú aktuálnu situáciu poskytovania sociálnych služieb v SR. Národnými prioritami rozvoja sociálnych služieb na roky 2015-2020 sú:

1. zabezpečiť dostupnosť sociálnych služieb v súlade s potrebami komunity,
2. podporiť prechod prijímateľov sociálnych služieb z inštitucionálnej starostlivosti na komunitnú starostlivosť,
3. podporiť rozvoj sociálnych služieb dostupných pre osoby zotrúvajúce v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby,
4. zvyšovať kvalitu poskytovaných sociálnych služieb.

DI v oblasti sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti je rámcovaná **Stratégiou DI systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v SR a Konceptiou zabezpečovania výkonu súdnych rozhodnutí v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na roky 2016-2020 - Plán transformácie a DI náhradnej starostlivosti**. V súčasnom období rezort práce intenzívne pracuje na aktualizácii Národných priorít rozvoja sociálnych služieb, ako aj Stratégie DI sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti tak, aby boli v plnej miere rešpektované princípy Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím. Konceptia výkonu súdnych rozhodnutí vychádza z desaťbodového programu DI. Ide o program, ktorý sa aplikuje vo väčšine krajín EÚ a ktorý tvorí základ, z ktorého vychádzajú politiky realizácie prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť. Identifikuje riziká a hlavné body, ktoré sprevádza realizácia nových politík vytyčujúcich smer náhradnej inštitucionálnej starostlivosti do budúcnosti. Dotýka sa potreby spoločnej reflexie problémov, koordinácie a stanovovania zodpovednosti pracovných tímov, čiastkových analýz prehľadu o situácii detí, dostupných službách a personálu. Dôraz kladie na alternatívy nových služieb, ktoré by už nemali ústavný charakter. Politiky programu zdôrazňujú citlivosť prípravy a premiestňovania detí za zohľadnenia ich potrieb, preškolenie personálu, zmenu pracovných statusov a celkovú logistickú podporu s časovým harmonogramom a monitoringom, ktorý bude vyhodnocovať nový stav.

Národné koncepcné a strategické dokumenty vzťahujúce sa k skupinám ohrozeným sociálnym vylúčením a chudobou

Sociálne vylúčenie ohrozuje rôzne sociálno-demografické kategórie, čo sa odráža v cieľoch a prioritách NPR. Ambície a ciele vo vzťahu k jednotlivým špecifickým skupinám sú zahrnuté aj v ďalších strategických a koncepcných dokumentoch. Týkajú sa predovšetkým detí, mládeže, starších ľudí, osôb so zdravotným postihnutím, osôb v inštitucionálnej starostlivosti, marginalizovaných rómskych komunít a cudzincov. SR formulovala vo vzťahu k týmto kategóriám viaceré strategické ciele (Tabuľka 2). Treba zdôrazniť, že strategické ciele a z nich vyplývajúce operatívne ciele a konkrétne nástroje boli formulované na základe explicitného sa prihlásenia k medzinárodným dohovorom a záväzkom. V strategických a koncepcných dokumentoch SR vo vzťahu k ohrozeným skupinám sú tak premietnuté východiská a princípy globálne akceptovaných noriem.

Podpora sociálneho začlenenia ohrozených skupín v existujúcich dokumentoch SR vychádza z rešpektovania niekoľkých kľúčových mechanizmov ako napr. ochrana práv a záujmov ohrozených osôb, podpora nezávislého spôsobu života všetkých skupín obyvateľstva s ohľadom na ich znevýhodnenie, vytváranie príležitostí v systéme vzdelávania a na trhu práce (podpora ľudského kapitálu), podpora participácie na rozhodovacích procesoch ako napr. vytváranie primeraného priestoru pre účasť na tvorbe verejných politík (podpora sociálneho kapitálu).

Tabuľka 2: Ohrozené skupiny v strategických dokumentoch SR vzťahujúcich sa k sociálnemu začleneniu a boju proti chudobe

Ohrozená kategória	Názov dokumentu	Strategický cieľ	Oblasti intervencie	Operatívne ciele v oblasti sociálneho začlenenia
Deti	Vízia a stratégia rozvoja Slovenska do roku 2030 Národná stratégia na ochranu detí pred násilím	Vybudovať zo Slovenska krajinu úspešných, udržateľne sa rozvíjajúcich regiónov a ich komunit, ktorá poskytne kvalitné a bezpečné prostredie pre zdravý a plnohodnotný život všetkých obyvateľov. Rešpektovať právo všetkých detí na ochranu pred všetkými formami násillia.	Ochrana a rozvoj prírodných, ľudských a kultúrnych zdrojov Inovačné a udržateľné hospodárstvo Kvalita života pre všetkých Viacúrovňové riadenie bližšie k občanom Koordinácia politik Monitoring a hodnotenie Podpora kvality výkonu politik Informovanosť o problematike násillia na deťoch	Kľúčovou zmenou je vzájomná previazanosť a prispôsobenie verejných služieb a politik potrebám konkrétneho človeka, predstavuje ju predovšetkým uprednostňovanie takých opatrení, ktoré zabezpečia inklúziu znevýhodnených osôb do širšej spoločnosti, pričom pod inklúziou sa rozumie úplné začlenenie vo všetkých sférach života (vzdelávanie, bývanie a pod.) Vytvoriť Národný koordinačný rámec pre riešenie násillia páchaného na deťoch Zabezpečiť systematické monitorovanie a hodnotenie systémov ochrany detí pred násillím Predchádzať inštitucionálnemu a systémovému porušovaniu práv dieťaťa Zabezpečiť profesionalitu a kvalitu výkonu politik Zvyšovať informovanosť o problematike násillia páchaného na deťoch
Mládež	Stratégia pre mládež na roky 2014-2020	Vytváranie príležitostí vo vzdelávaní a zamestnaní pre mladých ľudí. Zlepšenie prístupu k rozhodovacím procesom. Podpora vzájomnej solidarity medzi spoločnosťou a mladými ľuďmi.	Vzdelávanie Zamestnanosť Tvorivosť a podnikanie Participácia Mládež a svet Zdravie a zdravý životný štýl Sociálne začlenenie Dobrovoľníctvo Práca s mládežou	Mapovanie (vyhodnocovanie trendov sociálneho vylúčenia mládeže) Prevenia (zadefinovanie obsahu a rozsahu opatrení na predchádzanie vylúčeniu) Nové služby (skvalitnenie existujúcich a vytvorenie nových služieb)
Starší ľudia	Národným programom aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020 Konceptia na ochranu odberateľov spĺňajúcich podmienky energetickej chudoby	Vytváranie opatrení proti dôsledkom energetickej chudoby	Populačná politika Politiky ekonomického rastu a verejných financií, Politiky zamestnanosti Politiky vzdelávania Politiky vo vzťahu k dôchodkovému systému Energetická politika Kultúrna politika	Zvyšovať mieru zamestnanosti starších ľudí Aktualizovať a vytvárať nové nástroje APTP Zmiernenie diskriminácie starších ľudí na trhu práce
Osoby so zdravotným postihnutím	Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím 2014-2020	Podpora nezávislého spôsobu života	Vzdelávanie Zdravotníctvo Trh práce Sociálna ochrana Rehabilitácia	Prostredníctvom definovaných úloh a opatrení zabezpečiť dosahovanie pokroku v oblasti ochrany práv osôb so zdravotným postihnutím uznaných Dohovorom OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím.

			Participácia na politickom a kultúrnom živote	
Osoby v inštitucionálnej starostlivosti	Stratégia DI systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v SR	Vytvorenie a zabezpečenie podmienok pre nezávislý a slobodný život všetkých občanov, odkázaných na pomoc spoločnosti, v prirodzenom prostredí komunity, a to prechodom zo systému s prevahou inštitucionálne poskytovaných služieb na komunitnú starostlivosť. Zabezpečiť individualizáciu saturácie potrieb rozširovaním alternatívnych možností saturácie potrieb detí odňatých zo starostlivosti rodičov	Služby pre občanov odkázaných na pomoc spoločnosti Náhradná starostlivosť o deti	Krátkodobé ciele: Podpora individualizovaných služieb komunitného charakteru. Overovanie a prehodnotenie procesov transformácie a DI v náhradnej starostlivosti. Špecifické ciele: Uspokojovanie, v dôsledku starnutia obyvateľstva SR a jeho dôsledkov, narastajúceho oprávneného dopytu po kvalitnej dlhodobej starostlivosti bez inštitucionálneho prístupu a s rešpektovaním práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti a súkromia (poskytovanej aj celoročnou formou v zariadeniach sociálnych služieb s poskytovaním alebo zabezpečovaním ošetrovateľskej starostlivosti, ktorými sú aj zariadenia pre seniorov a zariadenia opatrovateľskej služby) Zníženie počtu detí umiestnených v inštitúciách na základe súdnych rozhodnutí.
	Koncepcia zabezpečovania výkonu súdnych rozhodnutí v zariadeniach SPODaSK na r. 2016 – 2020 - Plán transformácie a DI náhradnej starostlivosti	Zabezpečenie rozvoja ochrany práv a právom chránených záujmov detí	Náhradná starostlivosť o deti	Zásada prednosti prirodzeného rodinného prostredia – zotrvanie detí v prirodzenom rodinnom prostredí a návrat detí do prirodzeného rodinného prostredia v prípade ich vyňatia je absolútnou prioritou. Zásada prednosti umiestňovania detí, ktoré nemôžu vyrastať vo svojom prirodzenom rodinnom prostredí do náhradnej osobnej starostlivosti (s primárnym zameraním na príbuzných dieťaťa), ak to nie je možné, tak do pestúnskej starostlivosti pred starostlivosťou v zariadeniach na výkon rozhodnutia súdu. Zásada prednosti umiestňovania detí umiestnených v zariadeniach SPODaSK v profesionálnych rodinách pred inými organizačnými zložkami zariadení SPODaSK. Zásada prednosti vykonávania súdneho rozhodnutia v skupinách zriadených v samostatných domoch alebo bytoch ak nie je možné umiestniť dieťa v profesionálnej rodine. Zásada prednosti umiestňovania detí do zariadení SPODaSK zriadených ako domovy detí pred zariadeniami zriadených ako centrá detí.

				Zásada zachovávanía súrodeneckých vzťahov a nerozdeľovania súrodeneckých skupín. Súrodenci sú preukázateľne podporovaní vo vzťahu osobnými kontaktmi. Zásada umiestňovania detí, o ktoré sa nemôžu starať rodičia z rôznych dôvodov čo najbližšie k ich prirodzenému rodinnému prostrediu tak, aby sa umiestňovanie detí uskutočňovalo v súlade s regionálnym princípom, ktorého cieľom je zvýšenie efektivity práce s rodičmi a čo najbližšie umiestnenie dieťaťa od komunity, v ktorej žije jeho rodina. Zásada integrácie detí, ktoré si vyžadujú osobitnú, resp. zvýšenú starostlivosť z dôvodu zdravotného stavu, porúch správania, drogovej závislosti, týrania, či zneužívania.
Marginalizované rómske komunity	Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020	Integrácia existujúcich prístupov. Zlepšenie sociálno-ekonomického postavenia Rozvíjanie ľudského kapitálu Posilnenie sociálneho kapitálu a rozvoja komunity	Vzdelávanie Zamestnanosť Zdravie Bývanie Finančné začlenenie Nediskriminácia a prístupy smerom k väčšinovej spoločnosti.	Rozšírenie reálnych možností zamestnať sa. Zabezpečenie lepšieho vzdelávania a zdravotnej starostlivosti. Podpora vyšších kompetencií a posilnenia participácie rómskej populácie na spoločenských a občianskych aktivitách.
Cudzinci	Koncepcia integrácie cudzincov v SR Migračná politika SR s výhľadom do roku 2020 Integračná politika SR	Integrácia založená na obojstrannej adaptácii	Zamestnanosť a prístup na trh práce Sociálne bývanie Vzdelávanie Sociálne zabezpečenie Zdravotná starostlivosť, Začlenenie do majoritnej spoločnosti a nadobúdanie štátneho občianstva.	

1.3. Vnútroštátne predpisy v oblasti sociálneho začlenenia a boja proti chudobe

Kľúčovým nástrojom boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu je vnútroštátna legislatíva, ktorá vytvára právne a terminologické prostredie, definuje jednotlivé opatrenia, podmienky ich použitia a využívania a cieľové skupiny. SR patrí v tejto oblasti k najvyspelejším krajinám sveta s dlhou tradíciou „sociálnej“ legislatívy. Vnútroštátne predpisy pokrývajú celý rad situácií a udalostí, v ktorých je potrebná intervencia štátu a ďalších subjektov. Podrobne upravujú oblasti ako je trh práce, služby zamestnanosti, poskytovanie štátnych sociálnych dávok, sociálnych dávok, sociálnej pomoci a pomoci v hmotnej núdzi, systém sociálneho poistenia, fungovanie sociálnych služieb, sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, fungovanie relevantných aktérov a mnoho ďalších.

SR sa tiež hlási k záväzkom v oblasti základných ľudských práv; je zmluvnou stranou medzinárodných dohovorov a iných dokumentov ako je napríklad Všeobecná deklarácia ľudských práv; Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach; Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach; Dohovor o právach dieťaťa; Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím; Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien; Revidovaná Európska sociálna charta; Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie a viaceré ďalšie.⁸

1.4. Východiská Národnej rámcovej stratégie

V politikách sociálneho začleňovania implementovaných vo vyspelých krajinách možno identifikovať niekoľko strategických prístupov, ktoré majú potenciál prispieť k riešeniu súčasných štrukturálnych problémov. Patrí k nim napríklad rastúci dôraz na posilňovanie reciprocity medzi právami a povinnosťami, dôraz na aktívne opatrenia s dlhodobějšími pozitívnymi efektmi, snaha o integrovaný, komplexný prístup, ktorý je zároveň senzitívny k individuálnym potrebám a popri aktivizácii kladie dôraz aj na kompenzáciu a ochranu. Pre SR ako ČS EÚ, ktorá musí čeliť špecifickému súboru štrukturálnych výziev, majú najsilnejší potenciál prístupy založené na posilňovaní aktivizujúcej a produktívnej funkcie politik sociálneho začleňovania. NRS preto vychádza z nasledujúcich troch sociálno-politických perspektív, ktoré sú súčasťou sociálno-politického diskurzu v EÚ a možno ich považovať za súčasť toho, čo sa zvykne označovať ako európsky sociálny model:

- uplatňovanie princípu aktívneho začleňovania,
- prístup založený na sociálnych investíciách,
- dôraz na kompenzačnú a ochrannú funkciu sociálnej politiky⁹.

Idea aktívneho začleňovania zohľadňuje mnohodimenziálnu povahu sociálneho vylúčenia a procesov marginalizácie vo vzťahu k osobám v produktívnom veku. Integrácia na trh práce je tu úzko previazaná so zabezpečením adekvátneho príjmu a prístupom ku kvalitným sociálnym službám. V roku 2008 EK zverejnila *Odporúčanie*¹⁰ o aktívnej inklúzii osôb vylúčených z trhu práce, v ktorom odporučilo štátom realizovať integrovanú komplexnú stratégiu aktívneho začleňovania, ktorá je „kombináciou primeranej podpory príjmu,

⁸ V súvislosti s právom na bývanie SR uplatnila výhradu vo viacerých dokumentoch

⁹ Najmä pre osoby, ktoré nemôžu participovať na aktivizačných opatreniach

¹⁰ Odporúčanie č. 2008/867/EHS

inkluzívnych trhov práce a prístupu ku kvalitným službám.“ Aktívnu inklúziu teda charakterizuje integrovaný prístup, ktorý sa opiera o tri vzájomne previazané piliere reflektujúce rôzne zdroje a formy znevýhodnení.

Integrácia na trh práce zohráva v politikách sociálneho začlenenia v SR najdôležitejšiu úlohu, pretože predstavuje najúčinnnejší mechanizmus začlenenia do spoločnosti. Aktivizácia zostáva aj naďalej nevyhnutným krokom v procese adaptácie sa na nové výzvy. Skúsenosti ukazujú, že musí byť realizovaná na základe komplexného prístupu, a to účasťou zainteresovaných strán (napríklad jednotlivých rezortov, MVO, atď.) a riešením problematiky chudoby a sociálneho vylúčenia od medzinárodnej cez národnú, regionálnu až lokálnu úroveň.

Podľa Odporúčania, prijímané opatrenia podporujúce integráciu na trh práce by mali reagovať na potreby vylúčených osôb, mali by zvyšovať ich šance zamestnať sa a integrovať sa tak do spoločnosti. Zároveň by mali byť sprevádzané aj opatreniami zameranými na podporu prístupu k dostupným službám a zabezpečenie adekvátneho príjmu. V prípade služieb ide o celú škálu aktivít súvisiacich s hľadaním práce, vzdelávaním, podporou pri bývaní, zdravotnej starostlivosti, starostlivosti o deti či dlhodobej starostlivosti o odkázané osoby. Kvalitné služby v daných oblastiach by mali byť dostupné v zmysle geografickej, fyzickej a cenovej dostupnosti. V prípade podpory primeraného príjmu – ako tretieho pilieru politik aktívneho začlenenia – je kľúčové zabezpečiť takú úroveň zdrojov a pomoci, ktorá je dostatočná pre zachovanie ľudskej dôstojnosti.

Perspektíva sociálnych investícií tu odkazuje k takej kombinácii politik, ktoré orientujú sociálne výdavky smerom k viac produktívnym, aktivizujúcim politikám sociálneho začleňovania, ktoré umožňujú dlhodobo zvýšiť schopnosti obyvateľstva čeliť meniacim sa sociálno-ekonomickým podmienkam. Sociálne politiky a politiky zamestnanosti sú teda v NRS vnímané ako kľúčové investície do budúcich vyhliadok populácie ako aj do stability a súdržnosti spoločnosti. Vychádza sa z predpokladu, že so sociálnymi investíciami sa síce krátkodobo spájajú náklady, ale zo strednodobého a dlhodobého hľadiska prinášajú spoločnosti väčšiu prosperitu i vyššie príjmy do štátnych rozpočtov.

Vo februári 2013 EK publikovala Oznámenie¹¹, v ktorom vyzvala ČŠ, aby zaradili **sociálne investície** medzi svoje priority v zmysle efektívnejšieho a účinnejšieho využívania sociálnych výdavkov. Spolu s Oznámením bol predstavený tzv. balík o sociálnych investíciách, ktorý obsahuje sériu dokumentov a opatrení podporujúcich takto širšie definovaný strategický prístup. Z hľadiska politik sociálneho začleňovania v SR je potrebné vyzdvihnúť všetky. Za obzvlášť dôležité však možno považovať odporúčanie Európskej komisie¹² týkajúce sa **investícií do detí**, ktoré patria na Slovensku k najviac ohrozeným a najzraniteľnejším skupinám obyvateľstva. Sociálne investície smerom k deťom sa zameriavajú na najzraniteľnejšiu kategóriu z hľadiska ich budúcich vyhliadok a k prelomeniu bludného kruhu znevýhodnení. Zvyšovanie šanci ide ruka v ruku so znižovaním rizika sociálneho vylúčenia v dospelosti, čo podtrhuje produktívny charakter takýchto investícií. Podľa Oznámenia Komisie, politiky rámcované ideou sociálnych investícií do detí v sebe spájajú tri základné piliere, ku ktorým sa hlási aj NRS:

¹¹ COM (2013) 83, názov dokumentu „K sociálnym investíciám do rastu a súdržnosti – vrátane realizácie Európskeho sociálneho fondu v rokoch 2014-2020“

¹² Investovať do detí: východisko z bludného kruhu znevýhodnenia

- **prístup k adekvátnym zdrojom**, a to najmä podporou participácie rodičov na trhu práce. Zabezpečenie tohto piliera sa odvíja od zohľadnenia princípu aktívneho začleňovania (viď nižšie), napĺňania barcelonských cieľov v oblasti kapacít služieb starostlivosti o deti v predškolskom veku, ako aj možnosti flexibilného pracovného času a formy práce zo strany zamestnávateľov. Dôraz sa kladie aj na úlohu a adekvátnosť sociálnych transferov, z ktorých môžu benefitovať deti.
- **prístup k dostupným a kvalitným službám**. Zahŕňa to zlepšenie prístupu ku kvalitným službám pre deti v predškolskom veku, ktoré pomáhajú znižovať nerovnosti medzi deťmi. Ďalej zahŕňa zlepšenie vzdelávacieho systému z hľadiska jeho vplyvu na rovnosť príležitostí. Patria sem opatrenia pre podporu začleňovania detí so znevýhodnením, opatrenia zamerané na predchádzanie predčasnému ukončovaniu školskej dochádzky a pod. Medzi dôležité služby s veľkým dopadom na životné podmienky detí patria aj zdravotnícke služby a bývanie. Pri bývaní si zaslúžia pozornosť také opatrenia, ktoré predchádzajú riziku vyst'ahovania, bezdomovectva, getoizácie a pod. Cieľom je aj zlepšenie podpory rodiny a kvality alternatívnych modelov starostlivosti.
- **podpora participácie detí**, a to ich zapojením do procesov rozhodovania, t. j. participáciou pri tvorbe verejných politík na lokálnej úrovni (napr. školské parlamenty) až na národnú úroveň (účasť zástupcov napr. na legislatívnom procese) a podporou ich účasti na voľno-časových a kultúrnych aktivitách.

Dôraz na aktivizáciu rizikových skupín a produktívne zameranie sociálnych výdavkov by nemal viesť k opomenutiu podpory pre tie skupiny, kde aktivizácia a flexibilné prispôsobovanie meniacim sa požiadavkám majú objektívne limity.¹³ Príkladom sú osoby so zdravotným postihnutím alebo starší ľudia. Z tohto dôvodu sa NRS hlási aj k ochrannej a kompenzačnej funkcii sociálnej ochrany, ktorá je nasmerovaná k tým skupinám obyvateľstva, ktoré potrebujú podporu, starostlivosť a redistribúciu príjmov. V tomto ohľade NRS zohľadňuje aj skutočnosť, že idea aktívneho začleňovania vychádza zo staršej iniciatívy EK – z *Odporúčania*¹⁴ o spoločných kritériách týkajúcich sa postačujúcich zdrojov a sociálnej pomoci v rámci systémov sociálnej ochrany z roku 1992, v ktorom sa ČŠ odporúčalo uznať základné právo ľudí na postačujúce zdroje a sociálnu pomoc, ktoré by zaistili život kompatibilný s ľudskou dôstojnosťou ako súčasť snáh o odstraňovanie sociálneho vylúčenia.

Strategický prístup k sociálnemu začleňovaniu v SR vychádza z chápania politík sociálneho začleňovania ako sociálnych investícií, kladie dôraz na ich aktivizujúcu úlohu, ktorá je sprevádzaná kompenzačnými intervenciami pre najzraniteľnejších, ktorí si nevedia pomôcť vlastnými silami. V tomto smere nadväzuje na existujúce strategické a koncepčné dokumenty v SR, ktoré v sebe - v rôznej miere – obsahujú tieto tri akcenty, a rozvíja ich integrovaným spôsobom.

¹³ Cantillon, B. (2013): Beyond Social Investment. Which concepts and values for social policy-making in Europe?

¹⁴ Odporúčanie č. 92/441/EHS

2) NÁRODNÝ CIEĽ PRE ZNIŽOVANIE CHUDOBY A SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA: SÚČASNÁ SITUÁCIA A KONTEXT

Národným cieľom v oblasti zníženia chudoby a sociálneho vylúčenia je „**vymaniť najmenej 170 tis. ľudí z rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia do roku 2020**“. Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia (AROE) je na Slovensku pod priemerom EÚ – v roku 2019 dosiahla úroveň 16,4 %, pričom priemerná hodnota za celú EÚ v roku 2018 predstavovala 21,8 %. Vo vzťahu k národnému cieľu dochádza v súčasnosti k jeho naplneniu na cca 138 %, nakoľko z posledného zisťovania EU SILC 2019 je zrejmé, že sa podarilo z rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia vymaniť 234 tis. ľudí. Na strane druhej Slovensko bojuje s veľmi vyhranenými formami chudoby a sociálneho vylúčenia v prípade niektorých skupín a jednotlivcov, s veľkými regionálnymi disparitami a štrukturálnymi problémami na trhu práce.

Plnenie národného cieľa naďalej ovplyvňuje vývoj ekonomiky, situácia na trhu práce a demografický vývoj na Slovensku. Napriek nepriaznivému demografickému vývoju, ako aj vplyvu prebiehajúcej pandémie COVID 19, má Slovensko potenciál problémy spojené so sociálnym vylúčením riešiť, čo sa prejavuje aj na dosahovaní výsledkov národného cieľa.

2.1. Situácia a vývoj v oblasti chudoby a sociálneho začleňovania

Na meranie cieľa v oblasti sociálneho začlenenia a boja proti chudobe je stanovený agregovaný **ukazovateľ chudoby alebo sociálneho vylúčenia**, ktorý je definovaný ako počet osôb, ktoré sú ohrozené rizikom príjmovej chudoby a/alebo sú materiálne deprivovaní a/alebo žijú v domácnosti s veľmi nízkou intenzitou práce. Agregovaný ukazovateľ chudoby alebo sociálneho vylúčenia je výsledkom kombinácie troch parciálnych ukazovateľov:

- **miera rizika chudoby**, ktorá predstavuje podiel osôb s ekvivalentným disponibilným príjmom pod hranicou rizika chudoby (stanovenej 60 % mediánu národného ekvivalentného disponibilného príjmu po sociálnych transferoch);
- **miera závažnej materiálnej deprivácie**, ktorá predstavuje podiel osôb vystavených vynútenému nedostatku aspoň štyroch z deviatich sledovaných položiek¹⁵;
- **miera veľmi nízkej pracovnej intenzity**, ktorá vyjadruje podiel osôb žijúcich v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou¹⁶.

Podiel osôb, ktoré čelia riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia na základe údajov EU SILC 2019 predstavoval 16,4 % populácie v SR. V rámci porovnávania v prechádzajúcich rokoch je Slovensko stále pod priemerom EÚ (EU SILC 2018; 21,8%). Lepšie hodnoty ako európsky priemer dosahuje Slovensko aj v miere veľmi nízkej intenzity práce (SK; 6,2, EU28,2018; 8,8%) a v miere rizika chudoby (SK; 11,9, EU28, 2018; 17,1%). Mierne nad

¹⁵ 1. nedoplatky spojené s hypotékou alebo nájomným, úhradou za energie alebo splácaním nákupov na splátka alebo iných pôžičiek; 2. schopnosť dovoliť si ísť raz za rok na 1 týždeň dovolenky mimo domu; 3. schopnosť dovoliť si jedlo s mäsom, kuraťom, rybou (alebo vegetariánskym ekvivalentom) každý druhý deň; 4. schopnosť čeliť neočakávaným výdavkom vo výške národnej hranice rizika chudoby za predchádzajúci rok; 5. schopnosť domácnosti dovoliť si udržiavať doma primerané teplo; 6. domácnosť si nemôže dovoliť telefón; 7. domácnosť si nemôže dovoliť farebný televízor; 8. domácnosť si nemôže dovoliť práčku; 9. domácnosť si nemôže dovoliť automobil.

¹⁶ Za osoby žijúce v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce sú považované, ak sú vo veku 0-59 a členovia domácnosti v pracovnom veku odpracovali menej ako 20 % z ich potenciálu v priebehu minulého roka. Definícia pracovného veku sa vzťahuje na osoby vo veku 18-59 rokov s vylúčením osôb, ktoré sú študentmi vo veku 18-24 rokov.

úrovňou priemeru EÚ je len v miere závažnej materiálnej deprivácie (SK; 7,9%, EU28, 2018; 5,9 %).

Pozícia Slovenska medzi 28 ČŠ EÚ sa na základe jednotlivých ukazovateľov chudoby a sociálneho vylúčenia odlišuje. V roku 2018¹⁷ malo desiatu najvyššiu mieru závažnej materiálnej deprivácie, avšak bolo mierne nad úrovňou EU28. Miera veľmi nízkej intenzity práce ako aj miera rizika chudoby boli na Slovensku tretie najnižšie spomedzi 28 ČŠ EÚ. Z hľadiska agregovaného ukazovateľa miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia Slovensku patrila tiež tretia priečka.

Dynamika vývoja je pri jednotlivých ukazovateľoch odlišná. Na agregovanej úrovni podiel osôb ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením v rokoch 2015 až 2018 mal klesajúcu tendenciu, ktorý sa zvýraznil v roku 2017 (16,3%). V roku 2018 bola hodnota ukazovateľa rovnaká (16,3%). V roku 2019 bolo ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením 16,4% populácie. V porovnaní s východiskovým rokom (2008) došlo v roku 2019 k poklesu počtu ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením až o cca 234 tis. ľudí, čo je na úrovni cca 138% z cieľovej hodnoty na národnej úrovni.

Na úrovni jednotlivých komponentov bol vývoj nasledovný. Podiel osôb ohrozených príjmovou chudobou bol v roku 2015 na úrovni 12,3%, v roku 2016 mierne vrástol (12,7%), k opätovnému poklesu došlo v roku 2017 (12,4%), v roku 2018 na 12,2% a v roku 2019 na 11,9%.

Podiel osôb žijúcich v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce pokračoval v poklese aj v roku 2015 (7,1%), v roku 2016 klesol na 6,4%, v roku 2017 na 5,4% a v roku 2018 na 5,2%, nárast nastal v roku 2019 (o 1 p. b.). V roku 2019 bolo na Slovensku 6,2% osôb v domácnostiach, kde nikto alebo skoro nikto nepracoval (resp. pracoval veľmi málo).

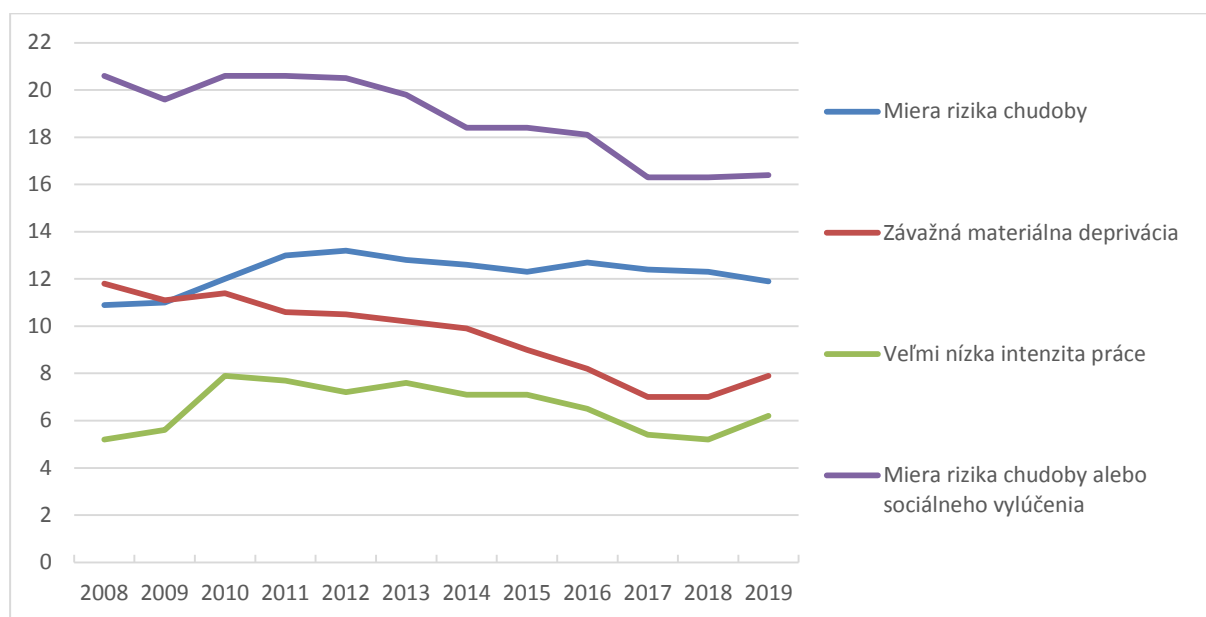
Aj v prípade miery závažnej materiálnej deprivácie priniesli roky 2015 až 2018 pozitívny vývoj pretavený do skokovitého medziročného znižovania časti populácie zasiahnutej materiálnou depriváciou.¹⁸

V roku 2015 bol podiel závažne deprivovaných osôb na úrovni 9,0%, v roku 2016 prišlo k miernemu poklesu na 8,2%, avšak v rokoch 2017 a 2018 sa hodnota znížila na 7,0%. Na základe údajov za rok 2019 došlo k zmene trendu a miera závažnej materiálnej deprivácie sa zvýšila na 7,9%.

¹⁷ Najaktuálnejšie údaje pre porovnávanie krajín EU 28 sú za rok 2018 s výnimkou závažnej materiálnej deprivácie, ktorej dáta sú dostupné aj za rok 2019 zo všetkých ČŠ EU.

¹⁸ 22,1 % v roku 2005, 18,2 % v roku 2006, 13,7 % v roku 2007, 11,8 % v roku 2008, 11,1 % v roku 2009, 11,4% v roku 2010, 10,6% v roku 2011, 10,5% v roku 2012, 10,2% v roku 2013, 9,9% v roku 2014, 9,0% v roku 2015, 8,2% v roku 2016, 7,0% v roku 2017, 7,0% v roku 2018 a 7,9 v roku 2019.

Graf 3: Vývoj základných ukazovateľov chudoby a sociálneho vylúčenia na Slovensku (2008 – 2019; v %)

Zdroj: Eurostat, ŠU SR

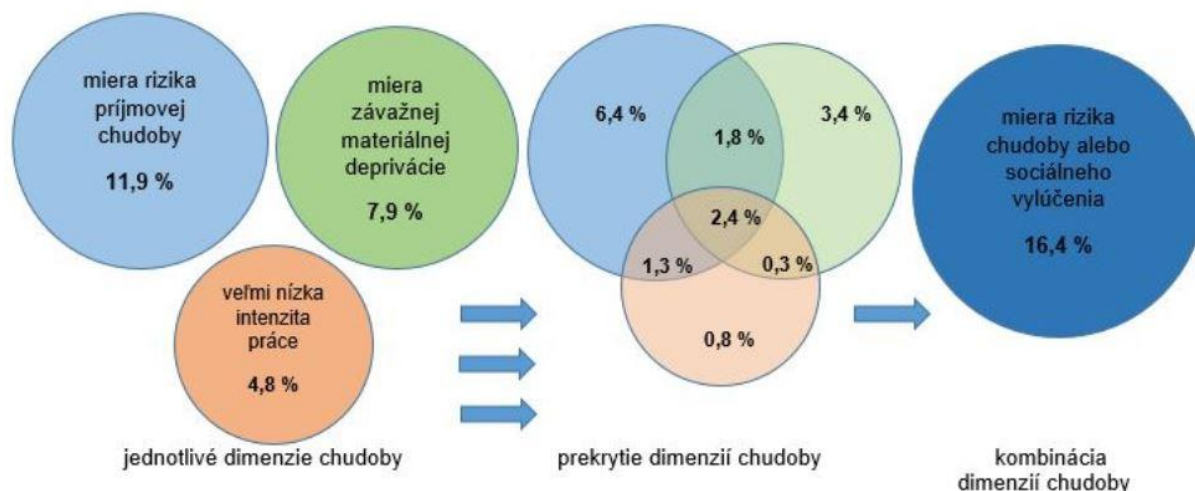
Kombinácia komponentov chudoby a sociálneho vylúčenia

Hodnota agregovaného ukazovateľa miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia je výsledkom všetkých možných prienikov troch parciálnych ukazovateľov, z ktorých pozostáva. V roku 2019 bolo v riziku chudoby 638 009 obyvateľov, závažnú materiálnu depriváciu pociťovalo 422 932 a v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou žilo 258 316 obyvateľov. Súhrnný počet ľudí v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia 877 167 ukazuje, že jednotlivé ohrozenia sa rôzne vzájomne kombinujú. Niektoré domácnosti a jednotlivci sú ohrození len príjmovou chudobou, resp. len závažnou materiálnou depriváciou alebo veľmi nízkou pracovnou intenzitou, u iných sa ohrozenie zdvoj- až strojnásobuje.

Z celkového podielu 16,4 % obyvateľov Slovenska v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia bolo 10,5 % takých, ktorí sa zaradili medzi chudobných alebo vylúčených iba na základe jedného z troch sledovaných komponentov. Len v riziku príjmovej chudoby sa nachádzalo 6,4 %; len závažnú materiálnu depriváciu pociťovalo 3,4 %; a iba veľmi nízkou pracovnú intenzitu bez ostatných rizík chudoby malo 0,8 % obyvateľov. Skupina obyvateľov, u ktorých dochádzalo ku kombinácii rizík, tvorila 5,8 %. Z toho u 1,8 % sa spájala príjmová chudoba so závažnou materiálnou depriváciou; u 1,3 % príjmová chudoba s veľmi nízkou pracovnou intenzitou; u 0,3 % veľmi nízka pracovná intenzita so závažnou materiálnou depriváciou; a spolu u 2,4 % populácie sa prejavovali všetky tri ohrozenia. V absolútnom vyjadrení to predstavuje okolo 130 553 obyvateľov, ktorí sú v riziku príjmovej chudoby, žijú v domácnosti s veľmi nízkou intenzitou práce a zároveň sú vystavení závažnej materiálnej deprivácii.

Graf 4: Ukazovateľ chudoby a sociálneho vylúčenia a jeho zložky (% , 2019)

EU SILC 2019

Zdroj: ŠU SR, EU SILC 2019 Ukazovatele chudoby a sociálneho vylúčenia

*miera veľmi nízkej pracovnej intenzity je v prepočte na celú populáciu

Determinanty a kontext komponentov rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia – príjmová chudoba

Riziko príjmovej chudoby sa na Slovensku vyskytuje častejšie než riziko závažnej materiálnej deprivácie alebo riziko veľmi nízkej pracovnej intenzity. Týka sa najmä osôb so zraniteľnou pozíciou na trhu práce a osôb nachádzajúcich sa mimo trhu práce, ako aj osôb so špecifickým zložením domácností a rizikovým sociálno-demografickým profilom. Pod hranicou chudoby sa v roku 2019 ocitlo až 56,7 % nezamestnaných a 19,5 % inak ekonomicky neaktívnych osôb. Miera rizika chudoby medzi pracujúcimi osobami nie je vysoká (4,4 %), avšak pretrvávajúci výskyt zamestnaných osôb pod hranicou chudoby naznačuje, že zamestnanie nemusí byť samozrejmovou ochranou pred chudobou. Na to, aby ňou bolo, musí mať určité vlastnosti. Chudoba pracujúcich je determinovaná troma typmi faktorov: individuálnymi charakteristikami pracujúcich, charakteristikami domácností, v ktorých žijú a charakteristikami vykonávanej práce (Gerbery, 2013). Spomedzi individuálnych charakteristík zohráva dôležitú úlohu úroveň dosiahnutého vzdelania, na úrovni domácnosti je to jej zloženie. Spomedzi charakteristík pracovného miesta je silným determinantom výskytu pracujúcej chudoby typ pracovného času (kratší pracovný čas verzus ustanovený týždenný pracovný čas).

Z hľadiska typu domácnosti k najohrozenejším patria najmä domácnosti s deťmi a spomedzi nich dospelí a deti žijúce vo viacdetných domácnostiach (37,8 %) a osoby z neúplných rodín s aspoň jedným dieťaťom (32,1 %).

Negatívne efekty chudoby sa zosilňujú s jej pretrvávaním v čase. Túto skutočnosť zachytáva ukazovateľ miera pretrvávajúceho rizika chudoby, ktorý vyjadruje podiel osôb v populácii, ktorých ekvivalentný disponibilný príjem bol pod hranicou chudoby v danom

roku a najmenej ďalšie dva roky z troch predchádzajúcich rokov. Miera pretrvávajúceho rizika chudoby v roku 2016¹⁹ predstavovala 7,7 %, čo bolo pod priemerom EÚ 28 (11,0 %). Od roku 2008, keď bol údaj prvýkrát k dispozícii, sa podiel osôb zotrúvavajúcich v chudobe dlhší čas kontinuálne zvyšoval (v roku 2008 predstavoval 4,9 %). Zmena nastala v roku 2013, kedy bol zaznamenaný po dlhšom čase pokles, avšak v nasledujúcich rokoch došlo k jeho rastu a dosť výrazným výkyvom, nakoľko v roku 2014 stúpol na 9,8%, v roku 2015 opäť klesol na 7,4% a mierny nárast sa opäť prejavil v roku 2016. Veľkým problémom je, že pretrvávajúca chudoba medzi deťmi (0-17) v posledných rokoch vzrástla, a to skokovito. Kým v roku 2008 podiel detí ohrozených pretrvávajúcou chudobou predstavoval 9,4 %, v roku 2009 to bolo 4,7%, v roku 2010 to bolo už 9,3 % a v roku 2011 stúpol podiel ohrozených detí na 16,3 %, v roku 2013 bol zaznamenaný pokles na 11%, avšak v roku 2016 bola hodnota na úrovni 15,0%.

Determinanty a kontext komponentov rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia –veľmi nízka intenzita práce

Kategória osôb žijúcich v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce a kategória osôb vystavených riziku príjmovej chudoby sa do veľkej miery prekrývajú. Miera rizika chudoby u osôb z domácností s intenzitou práce pod úrovňou 0,2 je veľmi vysoká, niekoľkonásobne vyššia než je priemer za celú populáciu – chudoba tu zasahuje viac než polovicu populácie. V roku 2019 bolo pod hranicou chudoby až 77,3 % osôb z domácností s veľmi nízkou intenzitou práce vo veku 0-59 rokov (teda vrátane detí).

Riziko príslušnosti k domácnosti s veľmi nízkou pracovnou intenzitou sa diferencuje na základe veku a dosiahnutého vzdelania. V nepriaznivej situácii sa ocitajú najmä ľudia z vekovej skupiny 55-59 rokov: podiel osôb z domácností s veľmi nízkou intenzitou práce tu bol v roku 2019 na úrovni 9,7%, v prípade mladých ľudí vo veku 18 – 24 rokov na úrovni 7,1%. Vysoký vek sa teda spája s vysokým podielom osôb žijúcich v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce.

Pravdepodobnosť, že jednotlivec bude patriť k domácnosti s veľmi nízkou pracovnou intenzitou, sa výrazne diferencuje aj podľa dosiahnutého vzdelania. V populácii (18-59 rokov) s veľmi nízkou úrovňou vzdelania (ISCED²⁰ 0-2) bol v roku 2019 podiel ľudí z takýchto domácností viac ako sedemnásobne vyšší (30,2 %) oproti populácii s vyšším sekundárnym vzdelaním alebo s pomaturitným štúdiom (4,1 %); vysokoškolsky vzdelaní ľudia žijú v takýchto domácnostiach len veľmi zriedka (1,5 %). Tento vzorec platí nielen pre populáciu ako celok, ale aj pre rôzne vekové skupiny, hoci podiel osôb s najnižšou úrovňou dosiahnutého vzdelania, ktoré žijú v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce, sa v jednotlivých vekových kategóriách mení. U osôb vo veku 25-34 rokov, 35-44 rokov a 55-59 rokov zastúpenie osôb so vzdelanostnou úrovňou ISCED 0-2 v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce vysoko prekračuje priemernú hodnotu za celú populáciu 18-59 rokov. Kým v roku 2019 spomedzi ľudí vo veku 25-34 rokov, ktorí mali vzdelanie na úrovni ISCED 0-2, žilo v domácnostiach bez práce 37,0 % osôb, v celej populácii vo veku 18-59 rokov to bolo

¹⁹ Najaktuálnejšie dostupné údaje

²⁰ ISCED „International Standard Classification of Education“

30,2 %. Najvyššia hodnota bola zaznamenaná u ľudí vo veku 45-54, ktorí mali vzdelanie na úrovni ISCED 0-2 a žili v domácnosti bez práce.

Popri individuálnych charakteristikách patrí medzi dôležité faktory veľmi nízkej intenzity práce skladba domácnosti. V domácnostiach bez závislých detí dochádza častejšie ku koncentrácii ľudí bez práce. V roku 2019 žilo v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce 6,1 % osôb z domácností so závislými deťmi a 6,6% osôb z domácnosti bez závislých detí. K rizikovým skupinám patria osamelo žijúci jednotlivci.²¹

Spomedzi domácností so závislými deťmi patria k najviac ohrozeným skupinám osamelí rodičia a ich deti: v roku 2019 žilo v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce 15,3 % z nich. V prípade viacdetných domácností bolo v roku 2019 zasiahnutých veľmi nízkou pracovnou intenzitou 6,7 %.

Determinanty a kontext komponentov rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia – závažná materiálna deprivácia, materiálna a sociálna deprivácia

Materiálna deprivácia je definovaná ako vynútený nedostatok určitého počtu predmetov alebo vynútená neúčast' na určitých aktivitách. Nie je vecou voľby, životného štýlu, ale výsledkom bariér alebo odopretia prístupu k zdrojom či aktivitám. Pre účely sledovania cieľa v oblasti redukcie chudoby a sociálneho vylúčenia sa pracuje s tzv. závažnou materiálnou depriváciou. Mieru závažnej materiálnej deprivácie predstavuje podiel osôb, u ktorých možno identifikovať vynútený nedostatok aspoň štyroch z deviatich sledovaných položiek.

Podiel osôb čeliacich závažnej materiálnej deprivácii je v posledných rokoch nižší než podiel osôb ohrozených príjmovou chudobou. Nízky príjem a výskyt deprivácie spolu súvisia. Výskyt závažnej materiálnej deprivácie medzi osobami pod hranicou chudoby je výrazne vyšší než je tomu v prípade celej populácie. S rastúcim príjmom podiel deprivovaných osôb klesá: kým v prvom kvintile príjmového rozloženia závažne materiálne deprivovaných je 25,6% osôb, v druhom kvintile ide o 6,6% osôb a v treťom kvintile je deprivovaných 2,9 % osôb.

Medzi dôležité determinanty výskytu závažnej materiálnej deprivácie patrí aj status ekonomickej aktivity a zloženie domácnosti. V roku 2018 najvyššiu mieru závažnej materiálnej deprivácie (23,5 %) vykazovali domácnosti vedené jedným rodičom. Na základe údajov za rok 2019 sa miera závažnej materiálnej deprivácie v prípade jednorodičovských domácností znížila na 15,5%.

Popri agregovanom pohľade na mieru závažnej materiálnej deprivácie možno sledovať aj depriváciu na jednotlivých položkách, z ktorých je ukazovateľ deprivácie vytvorený. Spomedzi deviatich položiek indexu materiálnej deprivácie si obyvatelia SR najčastejšie nemohli dovoliť zaplatiť raz ročne týždennú dovolenku mimo domu - v roku 2019 sa to týkalo takmer 40% populácie (37,3%). Problém zaplatiť si dovolenku mimo domu bol najrozšírenejší medzi osamelo žijúcimi ľuďmi vo veku 65 a viac rokov (67,0 %), domácnosťami s jedným rodičom (46,3 %) a osobami pod hranicou chudoby²² (76,1%).

²¹ Nezamestnanosť, práca na čiastočný úväzok, ocitnutie sa mimo trhu práce z rodinných dôvodov – to všetko nie je v ich prípade ovplyvnené statusom inej dospeléj osoby alebo osôb. Vývoj z hľadiska veľmi nízkej pracovnej intenzity tak priamo odzrkadľuje vývoj štruktúry ekonomického statusu domácností s jedným členom.

²² Jednočlenné domácnosti

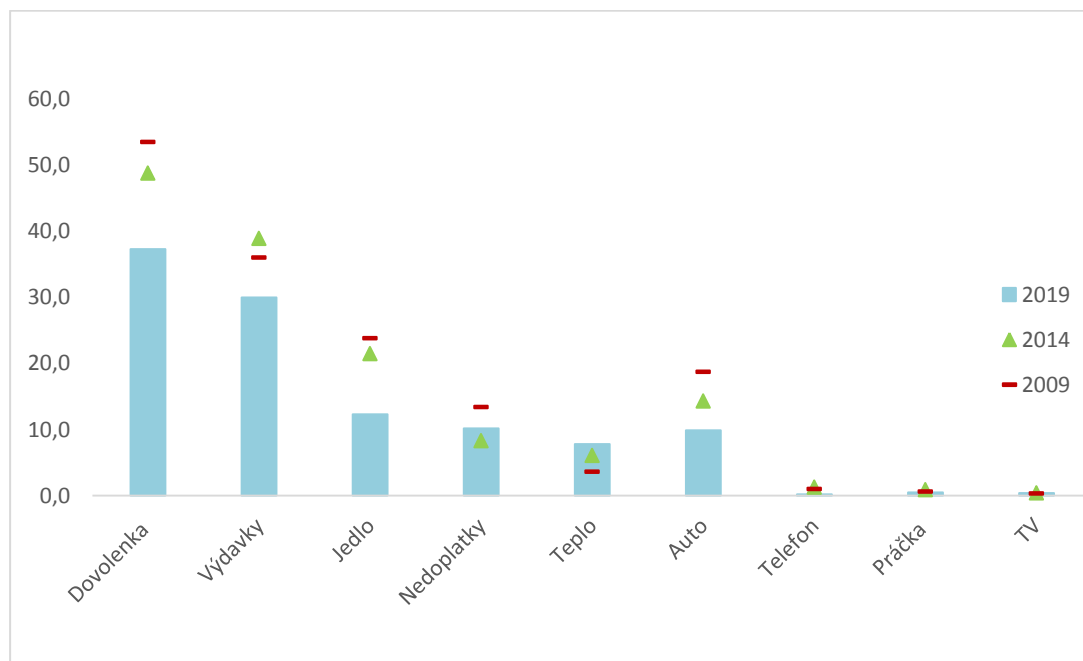
Veľmi rozšírenou dimenziou deprivácie bola aj neschopnosť čeliť neočakávaným finančným výdavkom. V roku 2019 takmer tretina domácností (30,0 %) nebola schopná čeliť prípadným výdavkom. Medzi najviac ohrozené skupiny patria osoby z domácností s jedným rodičom (50,9 %), starší ľudia žijúci sami (52,5%) ako aj z viacdetných domácností (38,6%).

K základným nevyhnutnostiam patrí zabezpečenie jedla s mäsom aspoň každý druhý deň. Výskyt takýchto ťažkostí odkazuje k absolútne (nie relatívne) definovanému jadru konceptu deprivácie alebo širšie chápanej chudoby. Ukazuje sa, že tomuto problému musí čeliť 12,3% populácie (2019). Medzi najviac ohrozené skupiny patria starší osamelo žijúci ľudia (25,6%) a jednorodičovské rodiny (17,9%), v tomto prípade však bol zachytený výrazný medziročný pokles o 14 p. b. (v roku 2018 išlo o 31,9%).

Nedoplatky²³ vstupujú do indexu materiálnej deprivácie ako výskyt niektorého z troch druhov nedoplatkov alebo ich kombináciou: za hypotéku/nájom, energie a splátky pôžičiek. Nedoplatky za hypotéku alebo nájom sa v roku 2019 týkali 5,0 % osôb, nedoplatky za energie 8,4 % a nedoplatky za splátky pôžičiek 3,5 % populácie. Nedoplatky v aspoň jednej z troch sledovaných oblastí v roku 2019 malo 10,2 % populácie.

S nedoplatkami nepriamo súvisí aj schopnosť domácnosti udržiavať v obydlií adekvátne teplo v roku 2019 sa táto situácia týkala 7,8 % populácie, v prípade ľudí vo veku 65+ rokov (10,0 %). Poslednú skupinu položiek zakomponovaných v ukazovateli materiálnej deprivácie tvoria predmety dlhodobej spotreby ako auto, telefón (mobil), práčka a televízor. S výnimkou auta ide o položky, s ktorých dostupnosťou nie je väčší problém.

Graf 5 : Deprivácia v položkách indexu materiálnej deprivácie (2009, 2014, 2019; % z populácie SR)

Zdroj: EU SILC 2009, 2014 a 2019

²³ Podľa EU SILC metodiky „Arrears“ (mortgage or rent, utility bills or hire purchase);

https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdcs05&lang=en Zisťuje sa či domácnosť v priebehu posledných 12 mesiacov z dôvodu finančných ťažkostí nebola schopná platiť načas v súvislosti s nájomným alebo hypotékou na dom/byt, s poplatkami za služby súvisiacimi s hlavným bývaním (napr. kúrenie, elektrina, plyn, voda) a s nedoplatkami pri splácaní nákupov na splátky alebo inými pôžičkami.

Podmienky bývania ako faktor chudoby a sociálneho vylúčenia

Deprivácia v oblasti bývania sa môže prejavovať rôznym spôsobom, a to tak v samotných podmienkach bývania ako aj vo finančných možnostiach domácnosti zabezpečiť si základné služby. Pre SR je typické, že drvivá väčšina domácností je majiteľom obydľí, v ktorom žijú. V roku 2019 to bolo 90,3 % domácností, oproti 9,7 % domácností žijúcich v podnájdoch. Viac než tretina osôb na Slovensku žilo v preplnených bytoch a domoch (tzv. overcrowding rate²⁴ 34,1 %). Na základe predchádzajúcich rokov je zrejmé, že hodnota za Slovensko je vysoko nad priemerom za 28 ČŠ EÚ (2018 15,5%). Obmedzený priestor na bývanie je charakteristický najmä pre domácnosti s deťmi: v roku 2019 žilo v preplnenej domácnosti takmer polovica osôb z domácností so závislými deťmi (44,4%), v porovnaní s 21,6 % osôb z domácností bez závislých detí. Najčastejšie sú tým zasiahnuté viacdetné domácnosti (56,9 %). Diferencujúcim faktorom je aj vlastnícky vzťah k bývaniu. V preplnených obydliach, podľa definície Eurostatu, žijú najčastejšie ľudia v podnájdoch, poskytovaných za trhovú cenu (64,0 %) i za zníženú cenu alebo zadarmo (46,9 %).

Výskyt ďalších problémov spojených s kvalitou bývania nie je na Slovensku taký častý. V obydliach so zatekajúcou strechou a vlhkými stenami v roku 2019 žilo 5,7 % a v tmavých bytoch a domoch 2,7 % populácie. Sprcha alebo vaňa priamo v obydľí chýbala 1,4 % osôb, splachovacia toaleta 1,8 % osôb.

Vážnym problémom je výška nákladov na bývanie, s čím súvisia aj ťažkosti s pravidelným uhrádzaním poplatkov za služby spojené s bývaním. V roku 2019 bolo na Slovensku 5,7 % osôb, ktoré žili v domácnostiach, kde celková výška nákladov na bývanie bola vyššia ako 40 % celkového disponibilného príjmu domácnosti.²⁵ Podiel osôb z takýchto domácností bol mierne nad priemerom medzi staršími ľuďmi vo veku 65 rokov a viac (4,0 %). Pozitívom je, že podiel starších ľudí, ktorých náklady na bývanie presahujú hranicu 40 % príjmu, dlhodobo na Slovensku klesá (v roku 2015 predstavoval 8,1 %). Na strane druhej, riziko sa zásadne zvyšuje, ak ide o samostatne žijúceho staršieho človeka (napr. vdovca alebo vdovu). V tomto prípade je bývanie drahou záležitosťou, v roku 2019 bolo 14,5% osôb vo veku 65 rokov, ktoré žili osamote malo výdavky na bývanie viac než 40 % svojho príjmu. Veľmi vysoká frekvencia záťaže nákladmi na bývanie je spojená s rizikom príjmovej chudoby (26,8%). Avšak vysoký podiel nákladov na bývanie vo vzťahu k príjmom domácností nie je len záležitosťou najohrozenejších skupín. V roku 2019 sa týkal 15,4 % ľudí žijúcich v domácnosti v podnájdoch za trhovú cenu.

Extrémne formy deprivácie v bývaní sa vyskytujú v marginalizovaných rómskych komunitách, im je venovaná jedna z ďalších častí stratégie.

²⁴ Tzv. overcrowding rate odkazuje k podielu osôb v populácii, ktoré žijú v domácnostiach s nedostatkom priestoru podľa niektorého z nasledujúcich kritérií: a) jedna izba pre domácnosť; b) izba pre pár v domácnosti; c) izba pre každú osobu vo veku 18 a viac rokov; d) izba pre pár osôb rovnakého pohlavia vo veku 12-17 rokov; e) izba pre osobu vo veku 12-17 rokov nezahrnutú v predošlej kategórii; f) izba pre pár detí vo veku do 12 rokov.

²⁵ Ide o indikátor „miera preťaženia nákladmi na bývanie“. Pri počítaní celkových nákladov na bývanie i celkového disponibilného príjmu sa do úvahy neberie príspevok na bývanie.

Riziko chudoby a sociálneho vylúčenia podľa životnej etapy

Uvedený rad čísel skrýva veľkú rozmanitosť životných podmienok jednotlivých sociálno-demografických kategórií. K najzraniteľnejším skupinám patria deti. Na Slovensku sa miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia detí v poslednom období výrazne zvýšila. V roku 2019 bola miera rizika alebo sociálneho vylúčenia detí na úrovni 22,0%. Nedávny vývoj však naznačuje potrebu zvýšenej pozornosti voči redistribučným efektom rodinno-politických transferov ako aj transferov v systéme garantovania minimálneho príjmu.

Výskyt rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia medzi deťmi možno do určitej miery pripísať aj koncentrácii oslabeného vzťahu k trhu práce na úrovni domácnosti.²⁶ V roku 2019 žilo v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce 6,9 % detí. V tejto súvislosti treba pozornosť zamerať na to, že v roku 2019 až 61,5 % detí v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce malo rodičov, ktorí vykazovali veľmi nízky stupeň dosiahnutého vzdelania. Vzdelanie rodičov má veľmi silný efekt aj na celkový výskyt chudoby a sociálneho vylúčenia medzi deťmi. V roku 2019 bolo rizikom chudoby alebo sociálneho vylúčenia ohrozených 89,3 % detí, ktorých rodičia mali veľmi nízky stupeň dosiahnutého vzdelania (ISCED 0-2). Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia detí rodičov s vyšším vzdelaním bolo podstatne nižšie (22,8 % pre ISCED 3-4 a 3,1% pre ISCED 5-8).

V porovnaní s ostatnými vekovými skupinami miera chudoby alebo sociálneho vylúčenia detí a schopnosť sociálnych dávok redukovať ohrozenie detí vyznieva nepriaznivo (22,0%). V prípade dospelých osôb v produktívnom veku (18-64 rokov) miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia sa znižovala a jej hodnota v roku 2019 (15,3 %) zostala pod úrovňou hodnoty za kategóriu detí. K relatívne rovnakému vývoju došlo aj v prípade rizika príjmovej chudoby v dospeléj populácii (2019; 10,7%), ktorý však bol sprevádzaný poklesom v miere závažnej materiálnej deprivácie a podielu osôb žijúcich v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce.

Tabuľka 3: Prehľad základných ukazovateľov chudoby a sociálneho vylúčenia podľa etapy života (v %)

	2015	2016	2017	2018	2019	EU28 2018
0-17 rokov						
Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia	24,9	24,4	22,5	23,8	22,0	24,2
Miera rizika chudoby	20,1	20,8	19,9	20,5	19,0	20,2
Miera závažnej materiálnej deprivácie	11,2	9,7	9,1	9	8,7	6,5
Deti žijúce v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou	8	8,2	7,1	6,3	6,9	6,1
18-64 rokov						
Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia	17,8	17,6	15,5	15,2	15,3	22,1
Miera rizika chudoby	11,6	12	11,5	11,3	10,7	16,4
Miera závažnej materiálnej deprivácie	8,4	7,9	6,5	6,5	7,7	6,1
Obyvatelia žijúci v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou (18-59 rokov)	6,9	6	4,8	4,9	6,0	7,7
Riziko chudoby pracujúcich	6,1	6,5	6,4	6	4,4	8
65+ rokov						
Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia	12,8	12,3	12,1	11,9	14,2	18,7

²⁶ Vyššie uvedená súvislosť platí aj všeobecne: kategórie osôb žijúcich v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce a kategória osôb vystavených riziku príjmovej chudoby sa do veľkej miery prekrývajú. Miera rizika príjmovej chudoby u osôb s veľmi nízkou intenzitou práce je niekoľkonásobne vyššia než je priemer za celú populáciu. Chudoba tu zasahuje takmer 77,3 % populácie do 60 rokov.

Miera rizika chudoby	5,6	5,7	6,9	6,4	8,7	16,1
Miera závažnej materiálnej deprivácie	9,2	8	6,9	7	7,9	4,7
Vplyv sociálnych transferov (vrátane dôchodkov) na redukciu chudoby	93,3	93,2	91,6	92	89,4	81,6

Zdroj: Spoločný monitorovací rámec (JAF) EK, ŠÚ SR – EU SILC 2015-2019

Sílu dôchodkov, ako ochranu pred upadnutím do rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia, potvrdzujú ukazovatele za vekovú skupinu populácie 65 a viac rokov. Súhrnná miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia za starších obyvateľov sa postupne a kontinuálne znižovala a v roku 2018 dosiahla úroveň 11,9%. V roku 2019 došlo k jej zvýšeniu na úroveň 14,2%. Stále je však nižšia než hodnota za strednú generáciu a podstatne nižšia než hodnota za najmladšiu generáciu. V porovnaní s priemerom EÚ za predchádzajúce roky bola miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia na Slovensku výrazne nižšia. Pod takýto výsledok sa podpísali predovšetkým sociálne transfery vrátane dôchodkov, ktoré v roku 2019 znížili riziko príjmovej chudoby u najstaršej skupiny obyvateľov až o 89,4 %. V porovnaní s priemerom EÚ-28 malo Slovensko efekt transferov na chudobu najstarších ľudí v roku 2019 vyšší o viac ako desať percentuálnych bodov a v rámci ČŠ EÚ patrilo k tým najúspešnejším.

Staršia populácia má ohrozenie chudobou alebo sociálnym vylúčením v porovnaní s mladšími generáciami po sociálnych transferoch najnižšie, zároveň prejavuje najvyšší podiel redukcie chudoby sociálnymi transfermi. Na druhej strane to ukazuje na silnú závislosť tejto skupiny obyvateľov od dôchodkového systému – každý pohyb v dôchodkoch môže znamenať výrazné zmeny v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia u tejto skupiny obyvateľov.

Popri zaradení na trh práce a životnej etape diferencuje mieru rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia typ rodiny – podľa všetkých základných ukazovateľov riziko intenzívne narastá pri rodinách s vyšším počtom detí a pri jednorodičovských rodinách. Miera ohrozenia chudobou i závažná materiálna deprivácia a veľmi nízka intenzita práce sú v prípade domácností s deťmi nepriaznivejšie ako za domácnosti bez detí a s rastúcim počtom detí je riziko intenzívnejšie; ohrozenie je obzvlášť vysoké v prípade osamelých rodičov. Pritom tieto dva typy domácností patria k tým, u ktorých miera rizika chudoby v posledných rokoch rastie najviac.

Chudoba a sociálne vylúčenie rómskych domácností a jednotlivcov

Podľa posledného sčítania sa k rómskej národnosti prihlásilo (deklarovaná etnicita) menej ako 100 tis. obyvateľov Slovenska. Na základe projektu Atlas rómskych komunít na Slovensku 2019 sa ich počet na základe identifikácie „zvonka“ (pripísaná etnicita) odhaduje na viac ako 400 tis. Podľa dostupných výskumov (UNDP, 2012) je vekové zloženie rómskej populácie podstatne mladšie ako celkovej populácie, vyšším podielom domácností so závislými deťmi

Rómska populácia má nerovnomerné geografické rozloženie, ich podiel v jednotlivých okresoch je veľmi rozdielny (Atlas rómskych komunít na Slovensku 2019). Navyše priestorové rozloženie je extrémne diferencované na úrovni menších územných jednotiek, v niektorých lokalitách v štruktúre obyvateľov prevažuje (Atlas rómskych komunít na Slovensku 2019). Veľká časť Rómov žije v rurálnom prostredí, v segregovaných rezidenčných zónach a v biednych podmienkach bývania charakterizovaných nízkou kvalitou obydli, nedostatkom priestoru a prehustenosťou obydli (UNDP, 2012).

. Výskumy špeciálne zamerané na monitorovanie životnej situácie rómskych domácností, ktoré realizovali FRA, UNDP a Svetová banka ukázali, že skúsenosť rómskych domácností a jednotlivcov s chudobou a sociálnym vylúčením je omnoho vyhranenejšia ako u ostatných skupín spoločnosti, dokonca aj v porovnaní s majoritnou populáciou žijúcou v susedstve. V súčasnosti sú dostupné výsledky špecifického zisťovania EU SILC MRK z roku 2018, ktoré dokáže porovnať dáta EU SILC v bežnej populácii a v prostredí marginalizovaných rómskych komunít. Vybrané hlavné zistenia²⁷ z predmetného zisťovania sú nasledovné:

- populácia v MRK je výrazne mladšia v porovnaní s celkovou populáciou SR – ľudia do 34 rokov tvoria približne 66 % populácie MRK, v bežnej populácii je to 39 %,
- podiel ľudí starších ako 64 rokov je v prostredí MRK trojnásobne nižší ako v bežnej populácii (5 % k 17 %)²⁸,
- priemerný počet ľudí pripadajúcich na jednu domácnosť v MRK je 4,5, zatiaľ čo v bežnej populácii je to podľa EU SILC 2,9 osoby,.
- v 82 % domácností, v ktorých žijú deti v predškolskom veku, sa komunikuje po rómsky²⁹,
- podiel nezamestnaných ľudí z prostredia MRK je 38 %³⁰, zamestnaných³¹ je 15,5 % ľudí z MRK, pričom takmer 70 % z nich sú muži. V bežnej populácii sú tieto rozdiely minimálne. Ženy sú v oveľa väčšej miere zastúpené medzi osobami v domácnosti a neaktívnymi osobami.
- podiel osôb v MRK poberajúcich invalidný dôchodok je 3 krát väčší než v rámci bežnej populácie (8,1 % k 2,3 %). Neadekvátne životné podmienky sa tak priamo prejavujú na zhoršenom zdravotnom stave.
- veľmi výrazné rozdiely medzi ľuďmi z MRK a bežnou populáciou je možno pozorovať aj v otázkach vzdelávania a materiálnej a sociálnej deprivácie. Len polovica ľudí z prostredia MRK vo veku 16 rokov chodí do školy.
- podiel osôb, ktoré ukončili základnú školu a ďalej neštudujú, je takmer 6-krát vyšší v MRK ako v bežnej populácii. Viac ako ¾ ľudí z prostredia MRK navštevovalo alebo má ukončenú iba základnú školu (vrátane špeciálnych škôl) a ďalej vo svojom vzdelávaní nepokračovali.
- kým materskú školu navštevuje v rámci celkovej populácie približne 74 % detí vo veku 3 až 6 rokov, v MRK je to len 24 %. Predškolská výchova je pritom považovaná za zásadný determinant ďalšieho rozvoja dieťaťa a napomáha úspešnému začleneniu sa do vzdelávacieho systému..
- zatiaľ čo v bežnej populácii je medián ekvivalentného disponibilného príjmu pre jednočlennú domácnosť 7 462 €/rok, v prostredí MRK je to iba 2 335 €.

²⁷ Vybrané z pripravovanej štúdie „Životné podmienky marginalizovaných rómskych komunít na Slovensku, Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018“

²⁸ Toto zistenie je v súlade s predošlými výskumami, ktoré upozorňujú na výrazne nižšiu priemernú dĺžku života v MRK (71 rokov v MRK v porovnaní so 76 rokmi v bežnej populácii)

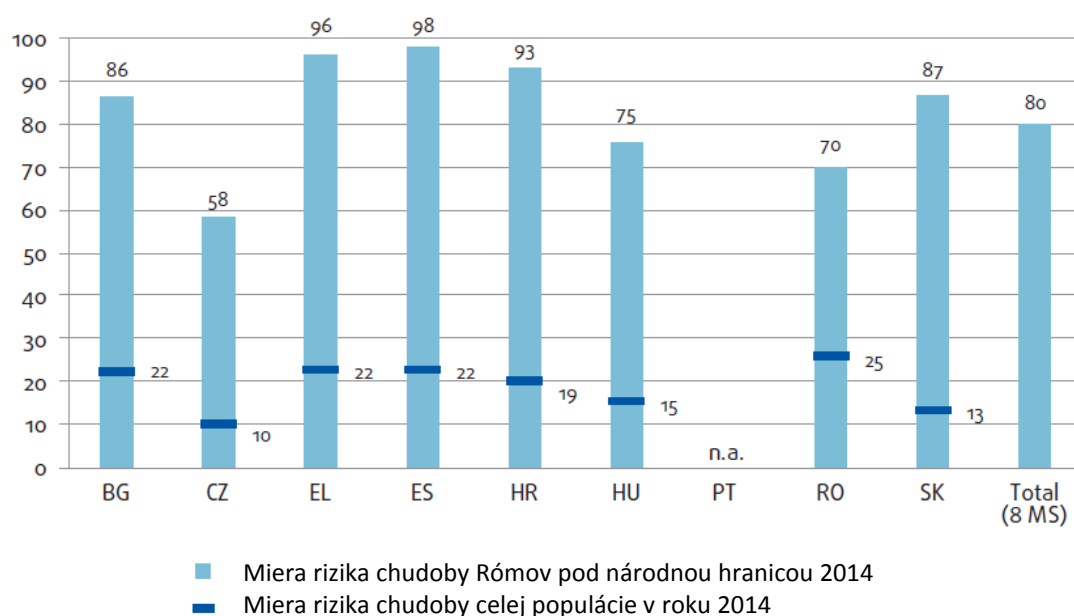
²⁹ Deti z týchto domácností tak môžu prichádzať do škôlky alebo do školy bez dostatočnej znalosti vyučovacieho jazyka.

³⁰ Títo ľudia sa tak aj napriek mnohým znevýhodneniam vyplývajúcim z ich nevyhovujúcej situácie snažia začleniť na trh práce. Prekážkou v tomto úsilí je aj geografická lokalizácia MRK, ktoré sa nachádzajú zväčša v menej rozvinutých regiónoch, s celkovo vyššou mierou nezamestnanosti.

³¹ Zamestnanci na dlhší a kratší pracovný čas, bez zarátania SZČO

- takmer 85 % ľudí z MRK žije pod oficiálnou hranicou chudoby.¹⁴ V rámci bežnej populácie je tento podiel 12,2 % – takmer sedemkrát nižší. Približne 17 % ľudí z MRK žije z menej ako 3,8 € na deň
- v roku 2018 žilo pod hranicou chudoby 53 % ľudí z prostredia MRK, ktorí boli zamestnaní na plný pracovný úväzok. V tomto kontexte je tak možné hovoriť o fenoméne pracujúcej chudoby
- deti do 15 rokov tvoria viac ako tretinu ľudí z MRK (36 %) žijúcich pod hranicou chudoby. Tento fakt vypovedá o reprodukovani generačnej chudoby v MRK a značne obmedzených možnostiach úniku z nej.
- v hmotnej núdzi sa podľa získaných údajov nachádza 47 % domácností z prostredia MRK oproti 4 % domácností v rámci bežnej populácie.
- iba 36 % z ľudí v hmotnej núdzi žijúcich v MRK poberá príspevok na bývanie.

Graf 6: Miera rizika chudoby (pod 60% mediánu ekvivalentného príjmu po sociálnych transferoch) Rómov, v porovnaní s mierou celej populácie v roku 2014 (EU-SILC) podľa členských štátov EÚ (%)³²

Zdroj: Prieskum menšín a diskriminácie, Rómovia – vybrané zistenia, FRA 2016

Kým za jednotlivcov zo všeobecnej populácie zo zisťovania EU SILC 2014 sa podiel jednotlivcov žijúcich v domácnostiach v riziku chudoby pohyboval na Slovensku pod 13 %, pri použití národnej hranice chudoby s použitím špeciálneho zisťovania FRA spomedzi jednotlivcov rómskej národnosti podiel prekročil 85 %. Z ôsmich porovnávaných krajín EÚ malo Slovensko mieru rizika chudoby Rómov štvrtú najvyššiu; vyššiu úroveň vykázalo Chorvátsko, Grécko a Španielsko.

³² n.a. - neuplatňuje sa - hodnotu pre Portugalsko nie je možné zverejniť z dôvodu vysokého počtu chýbajúcich hodnôt (> 50%).

Zo všetkých osôb v rómskych domácnostiach (n = 26,571); vážené výsledky.

V riziku chudoby sú na základe prieskumu EU-MIDIS II všetky osoby s ekvivalentným aktuálnym mesačným príjmom. Disponibilný príjem domácnosti pod dvanásťtinou národnej hranice rizika chudoby z roku 2014 (publikácia Eurostat). Ekvivalentný disponibilný príjem je celkový príjem domácnosti po zdanení a iných odpočtoch, vydelený počtom členov domácnosti prepočítaných na ekvivalentných dospelých; pomocou takzvaného modifikovanej ekvivalentnej škále OECD (1-0,5-0,3), Eurostat [ilc_li02].

Ako ukázal výskum UNDP (2012), rómske domácnosti zažívajú výrazne viac extrémnej deprivácie v podobe nedostatku jedla pre deti a veľmi zlých bytových a životných podmienok, sú vo veľkej miere zadlžené, extrémne vylúčené z trhu práce a s vysokým stupňom obmedzenia prístupu (priestorového, finančného, sociálneho a pod.) k základným službám vrátane zdravotníckych služieb (UNDP, 2013). So zvyšujúcou sa priestorovou exklúziou rómskej populácie sa zhoršujú aj ostatné ukazovatele vylúčenia. Podľa EU SILC MRK 2018 až 89 % domácností MRK si nemôže dovoliť neočakávané výdavky a 37 % si nemôže dovoliť kvalitné jedlo a 25 % teplo v byte.

Extrémne nepriaznivá je situácia rómskych žien – od prístupu k zamestnaniu a vzdelaniu, cez zdravotný stav vrátane reprodukčného zdravia, až po zažívané násilie v domácnosti (UNDP – Príloha, 2012; QuoVadis, 2013). Podľa EU SILC MRK 2018 tvoria ženy až 75% v kategóriách „osoba v domácnosti“ alebo „inak neaktívna osoba“.

Zložitosť a vzájomná previazanosť sociálnych a ekonomických problémov si vyžaduje komplexnú stratégiu riešenia a programy zamerané súčasne na viaceré problémové oblasti.

3) POLITIKY ZAMERANÉ NA PODPORU SOCIÁLNEHO ZAČLENENIA A ZNIŽOVANIE CHUDOBY

Politiky zamerané na podporu sociálneho začlenenia a boj proti chudobe, ktoré prináša NRS vychádzajú z existujúceho súboru politík a opatrení a rozvíjajú ho. Do úvahy pritom berú aktuálne i dlhodobé spoločensko-ekonomické výzvy pre SR, najmä priority stanovené v Programovom vyhlásení vlády SR na roky 2020-2024 (ďalej len „Programové vyhlásenie vlády SR“), v NPR 2020, ako i špecifické odporúčania Rady v oblasti sociálneho začlenenia a boja proti chudobe, reflektujúce krízu spôsobenú ochorením COVID-19.

Cieľom je prezentovať opatrenia, ktoré spolu predstavujú integrovaný prístup k podpore sociálneho začlenenia a znižovania chudoby, a ktoré majú potenciál pozitívne ovplyvniť vývoj v danej oblasti.

3.1. Hlavné výzvy a cieľové skupiny

Hoci SR patrí k ČŠ EÚ, ktoré sa z hľadiska miery chudoby alebo sociálneho vylúčenia pohybujú dlhodobo pod celoeurópskym priemerom, chudoba a sociálne vylúčenie patria k spoločenským problémom, ktoré si zasluhujú permanentnú pozornosť. Je to tak aj preto, že viaceré skupiny čelia výrazne častejšie sociálnym rizikám a kumulácii znevýhodnení a u ktorých navyše existuje vyššia pravdepodobnosť, že zraniteľnosť voči nim sa bude prenášať z generácie na generáciu. V dôsledku pandémie koronavírusu COVID-19 sú riziká chudoby a sociálneho vylúčenia ešte viac vypuklejšie a ohrozujú najmä skupiny obyvateľstva, ktoré už pred krízovou spôsobenou pandemiou ochorením COVID-19 patrili k tým najrizikovejším a najodkázanejším na podporu a pomoc. Krízová situácia vo väčšej miere preveruje aj dostatočnosť súčasných systémov sociálnej ochrany. Problematika podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe si vyžaduje ešte intenzívnejšiu pozornosť a cielenejšiu, účinnejšiu a dostupnejšiu pomoc a podporu.

V roku 2020 sú hlavnou prioritou vlády SR najmä opatrenia na boj proti pandémie ochorením COVID-19 a eliminácii jej ekonomických a sociálnych dôsledkov, s tým súvisia najmä opatrenia v oblasti práce a zamestnania na podporu pracovných miest a ich udržania, tvorbu nových pracovných miest, opatrenia v sociálnej oblasti zamerané na úpravu podmienok čerpania sociálnych transferov v záujme podpory príjmu domácnosti a zabezpečenia starostlivosti o deti a realizovanie podporných opatrení zameraných na marginalizované rómske komunity, ľudí bez domova, fyzické osoby odkázané na pomoc inej fyzickej osoby pri sebaobslužbe a súvisiacu udržateľnosť a dostupnosť sociálnych služieb a ich bezpečnosť.

Keďže nezamestnané osoby a ich rodinní príslušníci žijúcich s nimi v domácnosti predstavujú významnú časť osôb nachádzajúcich sa v chudobe, najväčšiu výzvu najmä v súvislosti s krízovou situáciou spôsobenou pandemiou predstavuje udržanie a rast zamestnanosti.

Dlhodobým problémom SR je napriek pozitívnemu vývoju pred obdobia pandémie (slovenský trh práce dosahoval historicky najlepšie výsledky, výrazné zlepšenie bolo vidieť nielen v celkovej miere zamestnanosti a nezamestnanosti, ale pokrok bol dosiahnutý aj v

znížení miery dlhodobej nezamestnanosti) predovšetkým vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti. Dlhodobá nezamestnanosť úzko súvisí s kvalifikáciou nezamestnaných. Skorá intervencia voči najmladším generáciám, vzdelávanie a formálna starostlivosť o deti v predškolskom veku prinášajú silné pozitívne efekty na ďalšie vzdelávanie a budovanie ľudského kapitálu s pozitívnym presahom smerom k dospelosti. To predstavuje cestu, ako sa vyhnúť medzigeneračnej reprodukcii znevýhodnení. V záujme jej riešenia je potrebné prijímať opatrenia podporujúce integráciu na trh práce tak, aby tieto reagovali v čo najväčšej možnej miere na potreby osôb vylúčených z trhu práce, zvyšovali ich šance zamestnať sa a integrovať sa do spoločnosti.

S odkazom na Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2020-2024 sa v tejto súvislosti bude v nasledujúcom období podporovať najmä zamestnanosť ohrozených skupín, rozvoj sociálnej ekonomiky a tvorbu sociálnych podnikov, zamestnania dlhodobo nezamestnaných prostredníctvom odmeňovania agentúr podporovaného zamestnávania, zväži sa vytvorenie systému medzitru práce, rôznorodosť pracovných miest v aktívnych prácach v záujme zvýšenia ich pridanej hodnoty v záujme podpory rozvoja kvalifikovaných zručností, zvýšenie motivácie v pomoci v hmotnej núdzi, zlepšenie možností zamestnávania osôb s ťažkým zdravotným postihnutím. Naďalej si pozornosť vyžaduje zmierňovanie regionálnych rozdielov. Vo vzťahu k zvyšovaniu zamestnanosti je potrebné adresnejšie pristupovať k odstraňovaniu rozdielov medzi regiónmi a čo najviac zamedziť narastaniu hospodárskych a sociálnych rozdielov medzi nimi.

V súvislosti s rastom zamestnanosti je taktiež dôležité podporiť skvalitňovanie služieb zamestnanosti, najmä efektívnosti nástrojov aktívnych opatrení trhu práce a ich aktuálnosť vo vzťahu k potrebám trhu práce. Vznikajúce pracovné miesta sa nevzťahujú v dostatočnej miere najviac znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie (ďalej len „UoZ“), čo má sociálno-ekonomické dôsledky pre nich samotných, ako aj pre členov ich domácností. V tomto kontexte, kde hlavnú úlohu zohrávajú makroekonomické politiky - majú politiky sociálneho začlenenia špecifické poslanie. Ich cieľom je napomáhať vstupu na trh práce (podpora zamestnanosti a zamestnatel'nosti prostredníctvom nástrojov aktívnych opatrení na trhu práce) a podporiť tých, ktorí z rôznych vážnych dôvodov nie sú schopní zamestnať sa. K výzvam preto patrí pokračovanie v zvyšovaní efektívnosti a účinnosti nástrojov aktívnych opatrení trhu práce, spolu s posilňovaním ich cielenia na najohrozenejšie kategórie nezamestnaných osôb. Dôležitými nástrojmi na podporu rastu zamestnanosti sú naďalej už spomínané nástroje sociálnej ekonomiky, ako aj motivačné opatrenia na prijatie a udržanie nízko plateného zamestnania v rámci poskytovanej pomoci v hmotnej núdzi. Dôležité je pravidelne posudzovať nastavenie tejto pomoci, tak aby jej jednotlivé nástroje boli nastavené dostatočne diferencovane a motivačne, garantujúc pritom primeraný ochranný princíp tejto pomoci.

Prioritou naďalej zostáva aj podpora zamestnanosti mladých ľudí. Nezamestnanosť mladých ľudí je spôsobená najmä nesúlalom ponuky (kvalifikácií, schopností a zručností) a dopytu zo strany zamestnávateľov, ako aj častou absenciou adekvátnej praxe a s tým súvisiacimi ťažkosťami pri nájdení si zamestnania. Cílené nástroje aktívnych opatrení trhu práce zameraných na mladých ľudí sa premietli v postupnom zvyšovaní miery zamestnanosti a znižovaní miery nezamestnanosti osôb vo veku 15-24 rokov. Mladí ľudia nepatria ku skupinám najčastejšie ohrozeným rizikom chudoby alebo sociálneho vylúčenia, a to z dôvodu ich predĺženého zotrvávania v domácnostiach rodičov a odkladania osamostatnenia sa,

vrátane časového posunu smerom k zakladaniu si rodiny. Svoju úlohu tu zohrávajú nielen ťažkosti s uplatnením sa na trhu práce, ale aj obmedzená cenová a fyzická dostupnosť bývania, najmä absencia nájomného bývania.

Reflektujúc výzvy v oblasti súčasného boja s pandémiou koronavírusu a jej dôsledkami sa podpora udržania zamestnanosti v čase vyhlásenej mimoriadnej situácie, núdzového stavu alebo výnimočného stavu realizuje prostredníctvom projektu Prvá pomoc (§54 ods. 1 písm. e) zákona o službách zamestnanosti). Oprávneným obdobím tohto projektu je deň vyhlásenia mimoriadnej situácie v súvislosti so šírením ochorenia COVID-19, najdlhšie do konca roka 2020. Prostredníctvom tohto projektu sa zamestnávateľom zasiahnutým mimoriadnou situáciou poskytuje príspevok na

- a) úhradu náhrady mzdy zamestnanca, ktorému zamestnávateľ nemôže pridelovať prácu z dôvodu prekážky na strane zamestnávateľa (§142 Zákonníka práce), najviac vo výške 80% jeho priemerného zárobku, najviac v sume 880,00 eur alebo
- b) úhradu časti mzdových nákladov každého zamestnanca, ktorý odpracoval minimálne polovicu fondu pracovného času za daný mesiac alebo bol na prekážke na strane zamestnávateľa, vo výške 80% hrubej mesačnej mzdy zamestnanca, najviac však vo výške stanoveného paušálneho príspevku podľa poklesu tržieb zamestnávateľa.

Analýza situácie a vývoja v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia ukázala, že z dlhodobého hľadiska dochádza k poklesu podielu osôb ohrozených príjmovou chudobou, avšak najohrozenejšou kategóriou stále zostávajú deti, a to najmä deti z jednorodičovských alebo viacdetných rodín.

Ženy a muži zažívajú chudobu a sociálne vylúčenie pomerne odlišným spôsobom. U žien je riziko chudoby väčšie, najmä v prípade matiek samoživiteliek a starších žien. Rozdiely v odmeňovaní, spolu s inými znevýhodneniami žien na trhu práce, najmä vyšší podiel žien mimo ekonomickej aktivity, častejšie a dlhšie prerušovanie pracovnej kariéry, nižšie ohodnotenie ich práce vedie k vyššiemu ohrozeniu žien chudobou a následnej feminizácii chudoby v staršom veku.

Sociálne transfery zohrávajú na Slovensku významnú úlohu pri redukcii chudoby, bez redistribúcie by riziko príjmovej chudoby bolo oveľa vyššie. V prípade detí a domácností s deťmi je potrebné opatrenia rámcovať prístupom aktívneho začlenenia (podpora prístupu na trh práce pre dospelé osoby v domácnostiach, prístupu k službám a adekvátnemu príjmu) a podporou prístupu k zariadeniam starostlivosti o deti do troch rokov veku dieťaťa (bývalým „detským jasliam“, ako aj predprimárnemu vzdelávaniu v materských školách, čo má pozitívny dopad nielen na šance rodičov uplatniť sa na trhu práce a zvýšiť si príjem, ale aj na samotné deti. Platí to najmä pre osamelých rodičov s deťmi, ktorí vykazujú vysokú mieru ohrozenia vo všetkých dimenziách chudoby a sociálneho vylúčenia, vrátane vysokého podielu osôb z jednorodičovských domácností, ktoré žijú v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce. Popri tom je potrebné na pravidelnej báze evaluovať fungovanie adresnosti systému sociálnych transferov a ich vplyv, najmä so zreteľom k najviac ohrozeným kategóriám fyzických osôb.

Plnohodnotnú participáciu na spoločenskom a hospodárskom živote spoločnosti fyzickým osobám so zdravotným postihnutím sťažuje najmä existencia fyzických alebo iných bariér. To predstavuje výzvu pre zvyšovanie všeobecnej prístupnosti na rovnakom základe ku všetkým

spoločenským zdrojom v zmysle zabezpečenia možnosti využívať všetky aspekty života samostatne, s pomocou primeraných úprav alebo pomôcok, a ak to nie je možné, aj s pomocou asistencie. Každý šiesty človek v EÚ – teda približne 80 miliónov osôb – má nejaký druh zdravotného postihnutia, od mierneho až po závažné. Viac než tretina ľudí nad 75 rokov má zdravotné ťažkosti, ktoré ich do určitej miery obmedzujú. Možno oprávnene predpokladať, že tieto čísla sa budú zvyšovať zároveň s postupným starnutím obyvateľstva. Je potrebné, aby zabezpečenie dodržiavania práv osôb so zdravotným postihnutím a rovnosti príležitostí šlo ruka v ruke s podporou zvyšovania povedomia o potrebách osôb so zdravotným postihnutím, rešpektujúc ich práva a dôstojnosť.

Dlhodobou výzvou, ktorá si vyžaduje sústredený a integrovaný prístup je situácia marginalizovaných rómskych komunít. Mnohé problémy ešte viac zdôraznila prebiehajúca pandémia koronavírusu COVID-19, ktorá poukázala na potrebu prijímania špecifických riešení na pomoc tejto cieľovej skupine. Kľúčovou výzvou je plnohodnotná integrácia príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít do života spoločnosti, ktorá sa bude týkať tak prístupu k trhu práce, ako aj zdravotnej starostlivosti, adekvátnemu bývaniu a inkluzívnemu vzdelávaniu. Otázka inkluzívneho vzdelávania je v tomto ohľade kľúčová, nakoľko SR sa vyznačuje jednou z najsilnejších korelácií medzi výsledkami v škole a sociálno-ekonomickým backgroundom spomedzi krajín OECD. Znamená to, že so zhoršujúcou sa sociálno-ekonomickou situáciou v rodine sa znižuje výkon žiakov, čo poukazuje na obmedzenú schopnosť povinnej školskej dochádzky vyrovnávať šance medzi rôznymi sociálno-ekonomickými kategóriami. Kľúčovou v tomto kontexte je tiež problematika zabezpečovania ďalšieho vzdelávania pre osoby s dosiahnutým nízkym vzdelaním.

V kontexte demografického vývoja a pretrvávajúcich sociálno-ekonomických rizík a prehlbujúcej sa zraniteľnosti niektorých skupín, pre ktoré je charakteristická špecifická kombinácia sociálnych rizík, ďalšou výzvou zostáva zabezpečenie prístupu ku kvalitným, cenovo dostupným a dlhodobo udržateľným službám pre občanov, ktorí sú odkázaní na pomoc spoločnosti. V tomto smere je dôležitá aj podpora pre vytváranie podmienok pre nezávislý život v prirodzenom prostredí. Nevyhnutné je reagovať na dopyt po kvalitnej dlhodobej starostlivosti s účinnou koordináciou sociálnych i zdravotných intervencií v prospech jednotlivca a uspokojovania jeho individualizovaných potrieb s podporou jeho zdravotnej rehabilitácie a sociálnej rehabilitácie. S tým súvisí aj potreba riešenia nedostatku pracovných síl v sociálnych službách, najmä v niektorých profesiách (napr. opatrovateľka/opatrovateľ), ktorý sa bude dlhodobo prehľbovať. Taktiež je dôležité pristupovať k zvyšovaniu kvality v sociálnych službách podporou a modernizáciou dodržiavania podmienok kvality poskytovanej sociálnej služby, hodnotenia podmienok kvality poskytovanej sociálnej služby a stimuláciou previazanosti a účinnosti kontrolných a dohliadacích pôsobností príslušných orgánov v oblastiach sociálnych služieb.

Podpora prístupu k bývaniu pre ohrozené skupiny obyvateľstva patrí medzi kľúčové výzvy, pred ktorými politiky sociálneho začlenenia a boja proti chudobe stoja. Dôležitou výzvou je prijímanie opatrení na predchádzanie riziku vyst'ahovania, bezdomovectva, zlepšenie prístupu k primeranému, cenovo dostupnému bývaniu, vrátane sociálneho bývania, podpora prístupu k sociálnej ochrane spojenej so stratou bývania. Cieľom je znižovať počet osôb ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením v dôsledku ohrozenia stratou bývania

alebo z dôvodu straty bývania, zlepšovaním rozsahu a účinnosti opatrení, lepšie zameranou a individualizovanou podporou tejto extrémne znevýhodnenej cieľovej skupiny cieleným rozvinutím terénnej sociálnej práce a jej synergickým pôsobením s inými nástrojmi aktivizujúcej pomoci a podpory, podporovať sociálne služby krízovej intervencie.

Vhodným nástrojom na pomoc najodkázanejším je aj možnosť poskytovania priamej materiálnej pomoci, ktorá vhodne dopĺňa jednotlivé systémové nástroje sociálnej pomoci.

3.2. Kľúčové opatrenia

Kľúčové opatrenia politik sociálneho začleňovania a boja proti chudobe sú formulované v nasledujúcich oblastiach:

- Podpora integrácie dlhodobo nezamestnaných
- Podpora zvyšovania cieleného a individualizovaného poskytovania verejných služieb zamestnanosti a zvyšovania efektívnosti a účinnosti aktívnych opatrení na trhu práce
- Podpora zamestnanosti mladých ľudí
- Podpora rovnováhy medzi pracovným a rodinným životom
- Podpora prístupu ku kvalitným službám
- Podpora integrácie marginalizovaných rómskych komunít
- Podpora zvýšenia adresnosti v systéme sociálnych transferov
- Podpora riešenia potravinovej a materiálnej deprivácie (poskytovanie potravín, stravy a materiálnej pomoci pre najodkázanejšie osoby)

V záujme odstránenia najhorších foriem chudoby prostredníctvom poskytovania potravín, stravy a materiálnej pomoci pre najodkázanejšie osoby a v súlade s Programovým vyhlásením vlády SR na roky 2020-2024 je ako jedno z kľúčových opatrení doplnená aj oblasť podpory riešenia potravinovej a materiálnej deprivácie. Najmä v čase pandémie koronavírusu COVID-19 a obmedzení s ňou spojených môže byť nástrojom priamej pomoci práve pre najrizikovejšej skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

Podpora integrácie dlhodobo nezamestnaných

V uplynulých rokoch sa cielenými opatreniami podarilo sústavne znižovať nezamestnanosť aktivitami, ktoré eliminovali dlhšie zotrvanie mladých v evidencii uchádzačov o zamestnanie. Výzvou však naďalej zostáva uplatnenie dlhodobo nezamestnaných oscilujúcich v dôsledku straty pracovných návykov často na hrane absolútneho vylúčenia zo spoločnosti. Významné dôsledky v oblasti riešenia problematiky dlhodobo nezamestnaných osôb spôsobuje prebiehajúca pandémia.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (ďalej len „MPSVR SR“) spolu s partnermi pripravilo balík štrukturálnych reforiem a konkrétnych opatrení – Akčný plán na posilnenie integrácie dlhodobo nezamestnaných na trh práce v SR. Hlavným cieľom tohto plánu je navrhnuť a implementovať komplexný prístup založený na opatreniach hĺbkového individuálneho posúdenia a zodpovedajúceho poradenstva pre dlhodobo nezamestnaných týkajúceho sa zlepšenia predpokladov ich zamestnateľnosti, odstránenia prekážok

zamestnanosti a posúdenia predchádzajúceho úsilia pri hľadaní zamestnania, berúc do úvahy aj ďalšie aspekty zlepšenia kvality ich života.

Prekážky vstupu dlhodobo nezamestnaných na trh práce sú aj nedostatočná kvalifikácia chýbajúce pracovné návyky, často spojené s nedostatkom základných sociálnych zručností. Za týmto účelom budú podporované subjekty sociálnej ekonomiky. Podporia sa tak aj tie hospodárske odvetvia a regióny, ktoré sú svojím charakterom spôsobilé zamestnať dlhodobo nezamestnaných občanov.

Rozvoj sociálnej ekonomiky má z hľadiska podpory zamestnanosti potenciálne obrovský význam najmä pre sektory s najlepšou perspektívou pre regionálny a miestny rozvoj tým, že prostredníctvom svojich subjektov, sociálnych podnikov vytvára pracovné miesta pre znevýhodnené a zraniteľné skupiny obyvateľstva, posilňuje sociálnu, hospodársku a územnú súdržnosť, vytvára sociálny kapitál, podporuje aktívne občianstvo, solidaritu. Sociálna ekonomika ponúka ako jednu z foriem moderných inovatívnych nástrojov sociálne podnikanie, ktoré uprednostňuje sociálnu misiu pred dosahovaním zisku, a tak prispieva k riešeniu sociálnych problémov spoločnosti, ale aj k ekonomickému rastu. Sociálnym podnikom sa dovoľuje naplňovať nespočetné množstvo spoločensky prospešných cieľov vysoko nad rámec pracovnej integrácie, či riešenia otázok zamestnanosti. Môžu naplňovať svoje ciele spôsobom poskytovania spoločensky prospešných služieb v oblastiach ako sú zdravotná starostlivosť, sociálna pomoc, zabezpečovanie bývania, správy, údržby a obnovy bytového fondu, vzdelávanie a výchova, rozvoj telesnej kultúry, ochrana životného prostredia a iné, pričom môžu naplňovať aj ciele pracovnej integrácie. K 31. augustu 2020 MPSVR SR registrovalo 193 registrovaných sociálnych podnikov, ktoré v aktuálnom čase zamestnávajú približne 1100 znevýhodnených a zraniteľných osôb. Umiestňovanie dlhodobo nezamestnaných sa podporilo aj cez neštátne služby zamestnanosti. Finančnými príspevkami sa podporili agentúry dočasného zamestnávania, ktorých úlohou bolo umiestniť na otvorenom trhu práce uchádzačov o zamestnanie vedených v evidencii viac ako 24 mesiacov.

K zlepšeniu postavenia dlhodobo nezamestnaných na trhu práce prispievajú od roku 2017 programy vzdelávania a rekvalifikácie, ako aj projekty zamerané na finančnú podporu vytvárania pracovných miest pre dlhodobo nezamestnaných (napr. národné projekty „Cesta na trh práce“ a REŠTART s finančnou alokáciou 49,5 mil. eur a 15,7 mil. eur do roku 2021 z ESF). a taktiež národný projekt Podpora individualizovaného poradenstva pre dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie, realizovaný od roku 2018, cieľom ktorého je podporiť zamestnateľnosť dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie prostredníctvom individualizovaného poradenstva, ako i národné projekty „Cesta na trh práce 2“, „Cesta na trh práce 3“ a národný projekt „Umiestňovanie dlhodobo nezamestnaných UoZ na trhu práce s využitím neštátnych služieb zamestnanosti“, ktorý bol realizovaný od roku 2017 a ukončený v r. 2019.

Napriek pokroku dosiahnutému v znížení miery dlhodobej nezamestnanosti, zostáva podiel dlhodobo nezamestnaných na celkovom počte nezamestnaných výrazne vyšší v porovnaní s priemerom EÚ, ako aj krajinami V4. Pretrvávajúcou výzvou je dlhodobá nezamestnanosť najťažšie zamestnateľných skupín. Inovujú sa aktivačné opatrenia pre znevýhodnené skupiny na trhu práce. Bude sa pokračovať v implementácii Akčného plánu na podporu integrácie dlhodobo nezamestnaných na trh práce v SR, ktorý obsahuje konkrétne programové a

projektové riešenia na podporu začleňovania dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie na trh práce.

Zvyšovanie cieleného a individualizovaného poskytovania verejných služieb zamestnanosti a účinnosti a efektívnosti aktívnych opatrení trhu práce

Zvyšovanie cieleného a individualizovaného poskytovania služieb zamestnanosti predstavuje nástroj na zvyšovanie zamestnanosti prostredníctvom znižovania informačnej asymetrie medzi ponukou a dopytom po práci a zlepšenia informovanosti uchádzačov o zamestnanie o ponuke aktívnych opatrení na trhu práce. Pokračovanie vývoja vnútorného monitorovacieho systému môže významne prispieť k ďalšiemu zvýšeniu efektivity úradov PVSR. Nezávislé pilotné posúdenie efektívnosti výdavkov verejných služieb začalo v roku 2015 ako súčasť hodnotenia efektívnosti verejných výdavkov. Pilotná štúdia revízie výdavkov úradov práce identifikovala dlhodobo nezamestnaných ako prioritnú skupinu UoZ pre služby zamestnanosti. Integrácia tejto cieľovej skupiny na trhu práce je od roku 2017 podporená segmentáciou (zohľadnením veku UoZ a dĺžkou vedenia v evidencii) a profiláciou UoZ na základe individuálneho posúdenia. Intenzívne odborné poradenstvo je poskytované kapacitami z vlastných zdrojov a dočasne zvýšenými personálnymi kapacitami úradov PVSR prostredníctvom projektových odborných poradcov. Pre bilanciu kompetencií UoZ sa využívajú externé služby. Zlepšenie situácie najťažšie zamestnateľných na trhu práce sa dosiahne komplexným prístupom k personalizovaným službám poskytovaným špecializovaného poradenstva, bilanciou kompetencií dlhodobo nezamestnaných UoZ, pokračovaním zavádzania nového systému vytvárania profilov a poskytovaním cielených programov navrhnutých zamestnávateľmi na základe potrieb regionálneho trhu práce.

Podpora zamestnanosti mladých ľudí

Podpora šancí mladých ľudí uplatniť sa na trhu práce patrí dlhodobo medzi hlavné priority v oblasti podpory zamestnanosti, zdôrazňujúc potrebu podpory mladých ľudí pri ich začleňovaní na trh práce, a to najmä tých, ktorí nie sú zamestnaní, nepokračujú v procese vzdelávania, ani sa nezúčastňujú na odbornej príprave (NEET). Dôležitá je podpora ich plynulého vstupu na trh práce, lepšie prepojenie potrieb hospodárskej praxe so vzdelaním absolventov škôl.

Problémy zamestnateľnosti mladých úzko súvisia s podielom predčasne ukončujúcich vzdelávanie bez dostatočných zručností a kvalifikácie, čo následne znižuje ich uplatnenie na trhu práce. Politiky by sa mali sústrediť o ich návrat do vzdelávania cez ďalšie vzdelávanie dospelých. Nezamestnanosť mladých ľudí je spôsobená najmä nesúlados ponuky (kvalifikácií, schopností a zručností) a dopytu zo strany zamestnávateľov, ako aj častou absenciou adekvátnej praxe a s tým súvisiacimi ťažkosťami pri nájdení si zamestnania. Zamestnanosť absolventov je nad priemerom EÚ. A to aj napriek tomu, že odborový nesúlad je v prípade Slovenska jeden z najvyšších.

MPSVR SR v spolupráci s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny pripravilo a zaviedlo národné projekty zamerané na podporu zamestnanosti mladých ľudí. Mladým ľuďom je poskytované individualizované poradenstvo zamerané na komplexné zhodnotenie ich potenciálu, odstraňovanie bariér, ktoré im bránia vstúpiť na trh práce a posilňovanie

motivácie mladých ľudí k proaktívnemu riešeniu ich nezamestnanosti. Zabezpečiť zmiernenie nesúladu dopytu a ponuky na trhu práce pomáhajú rekvalifikačné a kompetenčné kurzy (REPAS+ a KOMPAS+), v rámci ktorých sa mladým ľuďom prepláca nielen kurzovné, ale je im poskytnutý aj príspevok na cestovné a stravné. Integrácia mladých ľudí na trh práce je zabezpečená aj prostredníctvom finančných príspevkov na podporu vytvorenia pracovných miest v mentorovanom zamestnaní, v prvom pravidelne platenom zamestnaní, samozamestnaní, pre dlhodobo nezamestnaných mladých ľudí, poskytovaním príspevku na vykonávanie absolventskej praxe a následnej možnosti zamestnania sa u toho istého zamestnávateľa. Motiváciou k nájdeniu si zamestnania je aj poskytovanie finančného príspevku prvých 12 mesiacov po nástupe do zamestnania. Zamestnateľnosť a zamestnanosť mladých ľudí bola taktiež podporená prostredníctvom vybraných nástrojov aktívnych opatrení na trhu práce v zmysle zákona o službách zamestnanosti.

V pripravovanom programovom období na roky 2021 – 2027 sa naďalej počíta s intenzívnou podporou zamestnateľnosti a zamestnanosti mladých ľudí do 29 rokov v rámci Záruk pre mladých ľudí s cieľom znížiť počet/podiel NEET na celkovej populácii prostredníctvom programov zameraných na rozvoj zručností mladých ľudí potrebných na ich integráciu na trh práce, s dôrazom na individuálne poradenstvo, rozvoj praktických skúseností u zamestnávateľa a podporu pri adaptabilite na pracovisku, vrátane podpory pri zakladaní samostatnej zárobkovej činnosti.

Rovnováha medzi pracovným a rodinným životom

Podpora zosúladovania pracovného a rodinného života je kľúčovou súčasťou politik sociálneho začlenenia a znižovania chudoby. Cieľom podpory zosúladovania pracovného a rodinného života je najmä záujem podporiť a pomôcť rodine pri skĺbení jej pracovných povinností a rodinných potrieb.

Stratégie podpory zosúladovania pracovného a súkromného života pozostávajú z množstva rôznych prvkov a vyžadujú angažovanosť rôznych aktérov. Kľúčovými prvkami súboru opatrení sú zariadenia poskytujúce služby starostlivosti o deti predovšetkým do troch rokov veku, ako aj predškolské zariadenia, nárok na materskú dovolenku a rodičovskú dovolenku, pružný pracovný čas, delené pracovné miesto, domácka práca a telepráca a pod. Opatrenia na zosúladenie rodinného a pracovného života sú na národnej úrovni súčasťou štátnej politiky, významné miesto ale pripadá aj zamestnávateľom; nemenej významným spôsobom sa na nej môžu podieľať aj obce a iní aktéri (odbory, MVO a pod.).

Dôležitým ukazovateľom v oblasti formálnej starostlivosti o deti v predškolskom veku je miera zaškolenosti, ktorá síce stúpa s vekom a vo vekových skupinách štvor- a päťročných detí je vysoko nadpriemerná, ale údaje poukazujú na previs dopytu nad ponukou týchto zariadení. Situácia je kritická najmä pre mladšie deti. Nedostatok kvalitných, geograficky a cenovo prístupných zariadení pre deti mladšie ako tri roky a trojročné deti je v tomto ohľade najväčšou výzvou pre dlhodobú stratégiu sociálneho začleňovania a boja proti chudobe. Cieľom je zvýšiť možnosť voľby a podporiť prechod z ekonomickej neaktivity a nezamestnanosti na trh práce.

Ranná starostlivosť patrí medzi najúčinnnejšie investície do inklúzie, keďže intervencie v ranom detstve majú výrazne vyššiu návratnosť ako intervencie v neskorších fázach života.

V medzinárodnom porovnaní Slovensko stále zaostáva v oboch spomínaných vekových skupinách. Účasť detí do 3 rokov na formálnej starostlivosti je na Slovensku najnižšia v rámci EÚ. V súčasnosti nie sú dostupné administratívne údaje o formách starostlivosti o deti do 3 rokov veku vykazované v požadovanej štruktúre a rozsahu. Údaje o ponuke formálnej starostlivosti o deti do 3 rokov sú nevyhnutné na prijímanie účinných politík a plánovanie projektov podpory rozširovania kapacít zariadení resp. ich výstavby.

Ako kľúčové opatrenie pre znižovanie sociálneho vylúčenia z dôvodu vplyvu sociálneho zázemia na akademickú úspešnosť a následne predčasné vypadávanie zo vzdelávania a iné prejavy nízkej uplatniteľnosti na trhu práce uvádzajú medzinárodná prax ako aj NPR pri ohrozených skupinách predškolskú zaškolenosť. Dostupnosť zariadení rannej starostlivosti a predškolského vzdelávania sa týka aj rodín, ktoré nečelia bariéram na trhu práce z dôvodu nízkeho vzdelania.

Za účelom vytvorenia podmienok pre zvýšenie dostupnosti kvalitných, udržateľných a cenovo dostupných služieb starostlivosti o dieťa sú nastavené tak podmienky, ako aj finančné prostriedky z európskych štrukturálnych investičných fondov. Ich použitie a podmienky sú špecifikované v Operačnom programe Ľudské zdroje (ďalej len „OP LZ“) a v Integrovanom regionálnom operačnom programe 2014 – 2020 (synergická podpora). V roku 2017 sa v zákone o sociálnych službách vymedzilo zameranie sociálnych služieb na podporu rodín s deťmi, na podporu zosúladovania rodinného života a pracovného života. Upravilo sa poskytovanie starostlivosti o dieťa do troch rokov veku alebo do šiestich rokov veku, ak ide o dieťa s dlhodobou nepriaznivým zdravotným stavom, najmä v čase, keď rodič alebo iná osoba, ktorá má toto dieťa zverené do osobnej starostlivosti, vykonáva zárobkovú činnosť alebo študuje na strednej škole alebo vysokej škole a z tohto dôvodu nemôže poskytovať osobnú starostlivosť dieťaťu. Službu na podporu zosúladovania rodinného života a pracovného života je možné flexibilne poskytovať terénnou formou (prostredníctvom opatrovateľa detí poskytujúceho starostlivosť o dieťa v domácom prostredí dieťaťa) alebo ambulantnou formou sociálnej služby (prostredníctvom opatrovateľa detí poskytujúceho starostlivosť o deti vo svojom domácom prostredí, v účelovo vyčlenenom priestore zamestnávateľa rodiča alebo v zariadení starostlivosti o deti do troch rokov veku).

Popri rodičovskom príspevku je v súčasnosti poskytovanie služieb starostlivosti o deti podporované aj príspevkom na starostlivosť o dieťa. Príspevok slúži na úhradu výdavkov na starostlivosť o dieťa počas zárobkovej činnosti alebo denného štúdia rodiča na strednej alebo vysokej škole do stanovenej výšky. Rodičia, ktorí sa rozhodli pre návrat alebo vstup na trh práce, poprípade štúdium na vysokej alebo strednej škole pred ukončením rodičovskej dovolenky majú možnosť využiť príspevok na starostlivosť o dieťa, ktorý je určený na podporu zabezpečenia starostlivosti o deti do troch resp. šiestich rokov veku dieťaťa, ak ide o dieťa s dlhodobou nepriaznivým zdravotným stavom.

Problematika zosúladovania práce a rodinného života nie je len vecou starostlivosti o deti. Pozornosť bude venovaná aj osobám starajúcim sa o ďalších od pomoci inej fyzickej osoby závislých členov domácnosti a podpore kombinácie práce a povinností v rodine.

Prístup ku kvalitným službám

Prístup ku kvalitným službám je jeden z pilierov stratégie aktívneho začleňovania a prístupu založeného na sociálnych investíciách. SR realizovala viacero zmien, ktoré zlepšujú situáciu v danej oblasti. Zákon o sociálnych službách³³ (ďalej len „zákon o sociálnych službách“) podporuje využiteľnosť sociálnej práce aj v oblasti sociálneho začleňovania a boja proti chudobe. Došlo k rozšíreniu taxatívneho vymedzenia sociálnych situácií,³⁴ v ktorých možno intervenovať. Posilnili sa a rozšírili sa možnosti poskytovania služieb definovaním „priestorovo segregovanej lokality“ a „koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby“. Zaviedol sa celý nový okruh (samostatná skupina) sociálnych služieb, ktoré majú spoločný cieľ a charakter, a tým je poskytnutie krízovej intervencie. Zavedením nového okruhu došlo k definovaniu sociálnych služieb, ako je terénna sociálna služba krízovej intervencie a komunitné centrum, ale aj k preskupeniu niektorých sociálnych služieb, ktoré majú charakter sociálnych služieb krízovej intervencie, ktoré boli dovtedy upravené v inej skupine sociálnych služieb (nizkoprahové denné centrum, integračné centrum, nocľaháreň, útulok, domov na polceste, nizkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu, zariadenie núdzového bývania). Jednou z vážnych úloh podporujúcich zvyšovanie kvality nielen sociálnych služieb je jednak úloha pokračovať v profesionalizácii sociálnej práce v súlade s európskymi trendmi³⁵, ako aj zabezpečenie adekvátneho financovania sociálnych služieb. Proces profesionalizácie, inštitucionalizácie a špecializácie sociálnej práce bol podporený aj prijatím zákona o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny³⁶. Potrebné je dôsledné monitorovanie profesionalizácie výkonu sociálnej práce v praxi.

Dôležitou úlohou v podpore zvyšovania kvality sociálnych služieb je aj výkon hodnotenia podmienok kvality poskytovaných sociálnych služieb (ďalej len „hodnotenie kvality“) podľa zákona o sociálnych službách, konkrétne podľa prílohy č. 2 zákona o sociálnych službách. Hodnotiacu činnosť začalo ministerstvo vykonávať v septembri 2019 prostredníctvom poverených štátnych zamestnancov. Predmetom a účelom hodnotenia kvality v súlade so zákonom o sociálnych službách je poskytnúť u hodnotených subjektov v čase tohto hodnotenia čo najobjektívnejší nezávislý obraz o skutkovom stave miery plnenia podmienok kvality poskytovanej sociálnej služby podľa prílohy č. 2 k zákonu o sociálnych službách, a tým podporovať hodnotené subjekty, ako poskytovateľov sociálnych služieb pri systematickom zabezpečovaní kvality nimi poskytovanej sociálnej služby, jej udržiavanie a zdokonaľovanie.

Zákon o sociálnych službách vymedzuje 4 základné oblasti podmienok kvality (oblasť základných ľudských práv a slobôd, procedurálne podmienky, personálne podmienky a prevádzkové podmienky), ktoré sú v rámci výkonu hodnotenia kvality vyhodnocované a celková kvalita sociálnej služby sa hodnotí percentami (100 až 60 %), bodmi (od 180/147 do 107/87) a slovným vyjadrením (splňa výborne, veľmi dobre, dostatočne a nespĺňa podmienky kvality).

³³ Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov

³⁴ K nedostatku prostriedkov, zdravotnému postihnutiu, vysokému veku, a opatrovania osoby so zdravotným postihnutím pribudli škodlivé životné návyky a spôsob života, dieťa do siedmich rokov so zdravotným postihnutím, obeť správania iných fyzických osôb (obeť násillia a násillia na ženách a domáceho násillia) a zotrvávanie v priestorovo segregovanej lokalite s podmienkami pre reprodukciu chudoby (§ 2).

³⁵ Európska sociálna charta o. i. v čl.14 obsahuje záväzok podporovať alebo organizovať služby použitím metód sociálnej práce, ktoré pomôžu jednotlivcom a skupinám v spoločenstve pri ich rozvoji a prispôsobení sociálnemu prostrediu.

³⁶ Zákon č.219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Výkon hodnotenia kvality je podporený implementáciou Národného projektu Kvalita sociálnych služieb, ktorá začala v júni 2019. Cieľom národného projektu je podpora sociálneho začlenenia zraniteľných cieľových skupín (osôb odkázaných na sociálne služby) prostredníctvom poskytovania kvalitných sociálnych služieb. Operačným cieľom národného projektu je metodická podpora poskytovateľov sociálnych služieb pri implementácii podmienok kvality a príprava externých hodnotiteľov na výkon hodnotenia kvality.

Z hľadiska starnutia populácie je dôležitá úprava systému dlhodobej starostlivosti. Cieľom je zvýšenie dostupnosti zdravotnej a sociálnej starostlivosti a vytvorenie legislatívy o dlhodobej starostlivosti na riešenie komplexnej zdravotnej, sociálnej a opatrovateľskej starostlivosti³⁷. V súlade s Programovým vyhlásením vlády SR na roky 2020-2024 bude realizovaná zásadná kvalitatívna zmena v oblasti financovania služieb podmienených odkázanosťou, a to zmenou spôsobu spolufinancovania najnákladnejších služieb osobnej starostlivosti podmienených odkázanosťou zo strany štátu, zavedením tzv. „dávky v odkázanosti“, ktorá bude patriť konkrétnej fyzickej osobe, ktorá je odkázaná na pomoc inej fyzickej osoby, a to za účelom zabezpečenia potrebnej osobnej pomoci na základe jej informovaného výberu spôsobu zabezpečenia tejto osobnej pomoci konkrétnym ňou zvoleným neformálnym alebo formálnym poskytovateľom. Pôjde tým vo svojich dôsledkoch aj o uplatnenie rovnoprávného prístupu všetkých poskytovateľov osobnej starostlivosti ku v tomto smere účelovým štátnym prostriedkom. Táto zmena v oblasti financovania služieb podmienených odkázanosťou, bude spojená aj so zabezpečením jednotnej štátnej posudkovej činnosti.

V súlade s celosvetovým trendom systematického odstraňovania doposiaľ prevažujúceho modelu inštitucionálnej segregovanej starostlivosti poskytovanej ľuďom dlhodobo odkázaným na pomoc inej osoby a jeho nahradením modelom komunitných služieb a opatreniami sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v prirodzenom sociálnom prostredí komunity, prebieha v súlade so Stratégiou DI systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v SR proces DI sociálnych služieb. Proces DI sociálnych služieb je jedným z cieľov súčasnej politiky EÚ v oblasti sociálnej inklúzie a zdravotného postihnutia a je súčasťou záväzkov SR v medzinárodnej ľudsko - právnej agende.

MPSVR SR v rámci vypracovaných a schválených Národných priorít rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 - 2020 ustanovilo ako jednu z národných priorít „podporu prechodu prijímateľov sociálnych služieb z inštitucionálnej starostlivosti na komunitnú starostlivosť“.

Predpokladom na dosiahnutie tejto priority je:

- podporovať a budovať vybrané druhy terénnych, ambulantných a pobytových služieb na komunitnej úrovni posilňujúcich nezávislý život (napr. zariadenia podporovaného bývania, podpora samostatného bývania), čo predpokladá ukončenie poskytovania pôvodných pobytových sociálnych služieb inštitucionálneho charakteru tak, aby prijímatelia/lky celoročných pobytových služieb mohli opustiť pôvodné pobytové zariadenie,
- zvýšiť informovanosť odborníkov/čok a verejnosti prostredníctvom cielených kampaní o zámeroch a procese prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť.

³⁷ Zdroj: Programové vyhlásenie vlády SR 2020-2024

Na základe národných priorít rozvoja sociálnych služieb vypracúvajú a schvaľujú obce komunitný plán sociálnych služieb pre svoj územný obvod; na základe národných priorít rozvoja sociálnych služieb a komunitných plánov sociálnych služieb obcí vo svojom územnom obvode vypracúvajú a schvaľujú vyššie územné celky koncepciu rozvoja sociálnych služieb vo svojom územnom obvode.

Zmena systému poskytovania celoročných pobytových sociálnych služieb na komunitné služby bola hlavným cieľom pilotného Národného projektu „Podpora procesu DI a transformácie systému sociálnych služieb“ ktorý sa realizoval v rokoch 2013 – 2015 v rámci Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia. Do projektu bolo zapojených 6 samosprávnych krajov a 10 zariadení sociálnych služieb.

Následne bol pripravený Národný akčný plán prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2016 – 2020. Jednotlivé úlohy Národného akčného plánu DI sú realizované so zreteľom na udržateľnosť služieb komunitného charakteru, v zmysle: komunitné sociálne služby – individualizované služby poskytované v prirodzenom sociálnom prostredí ako jedného z pilierov nezávislého života. Cieľom tohto dokumentu je stanoviť ciele a opatrenia pre pokračovanie v procese DI, pre nastavenie postupov, pomocou ktorých sa inštitucionálna starostlivosť o osoby so zdravotným postihnutím a seniorov postupne nahradí komunitnými službami v závislosti od individuálnych potrieb ich klientov - prijímateľov týchto služieb.

Konkrétnym plánovacím dokumentom Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny, pomocou ktorého sa zabezpečuje napĺňanie Stratégie DI náhradnej starostlivosti, v ktorej sú uvedené základné zámery MPSVR SR vychádzajúce zo smernice OSN o náhradnej starostlivosti na základe odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. 5 z roku 2005 je Koncepcia zabezpečovania výkonu súdnych rozhodnutí v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na roky 2016-2020 - Plán transformácie a DI náhradnej starostlivosti. Koncepcia zabezpečovania výkonu súdnych rozhodnutí bola spracovaná na základe spolupráce Ústredia práce sociálnych vecí a rodiny, MPSVR SR, zariadení a akreditovaných subjektov, oprávnených vykonávať opatrenia sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. Koncepcia vychádza z ôsmich základných zásad: zásada starostlivosti a výchovy v rodinnom prostredí, zásada uprednostňovania starostlivosti pre dieťa v širšom rodinnom prostredí pred starostlivosťou v ústavných zariadeniach na výkon rozhodnutia súdu, zásada umiestňovania detí do profesionálnych rodín pred ich umiestňovaním na skupinách³⁸, zásada prednosti vykonávania súdneho rozhodnutia na skupine v samostatných domoch, bytoch ak nie je možné prijať dieťa do profesionálnej rodiny, uprednostňovania domovov detí pred centrami detí, zachovávanie súrodeneckých vzťahov, umiestnenie detí čo najbližšie k prirodzenému rodinnému prostrediu a nakoniec – integrácia detí, ktoré vyžadujú zvýšenú starostlivosť z dôvodu zdravotného stavu, porúch správania, drogovej závislosti, týrania, či zneužívania. V roku 2016 MPSVR SR schválilo aktualizáciu Koncepcie zabezpečovania výkonu súdnych rozhodnutí v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately detí na roky 2016-2020 Plán transformácie a DI náhradnej starostlivosti. Koncepcia nadväzuje na predchádzajúce koncepcie a rozpracováva do konkrétnych úloh a postupov na podmienky SR ciele a ustanovenia Smernice OSN o náhradnej starostlivosti, odporúčanie Výboru ministrov

³⁸ § 48 ods. 1 a § 51 ods. 1 písm. b) zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Rady Európy č. 5 z roku 2005 o právach detí žijúcich v rezidenčných inštitúciách, rešpektujúc pritom východiská a odporúčania uvedené v Správe Ad hoc expertnej skupiny komisie EK o prechode z inštitucionálnej starostlivosti na komunitnú starostlivosť. Konceptcia predstavuje základný koncepčný a plánovací dokument, v ktorom sú rozpracované strategické rozvojové zámery rezortu práce sociálnych vecí a rodiny v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, osobitne v oblasti náhradnej starostlivosti. Konceptcia je zároveň konkrétnym plánovacím dokumentom na naplnenie Stratégie DI v časti náhradnej starostlivosti.

V oblasti násilia páchanom na deťoch bola vládou SR prijatá Národná stratégia na ochranu detí pred násilím. Ide o prvý ucelený dokument, ktorý na národnej úrovni, obsahuje zámery a priority na ochranu detí pred násilím. V súčasnosti sa realizujú priority vyplývajúce z piatich strategických cieľov (vytvorenia národného koordinačného rámca, ktorý bude problematiku násilia páchanom na deťoch zastrešovať, zabezpečenie monitoringu a hodnotenia systémov ochrany, predchádzanie inštitucionálnemu a systémovému porušovaniu práv dieťaťa, zefektívnenie kvality výkonu politik a zvýšenie celkovej informovanosti o problematike násilia páchanom na deťoch).

Pozornosť bude naďalej venovaná podpore nezávislého (samostatného) spôsobu života osôb so zdravotným postihnutím a podpore ich začlenenia do spoločnosti tak, aby mali prístup k celému spektru podporných služieb, ktoré sú nevyhnutné pre zabránenie ich izolácii alebo segregácii. Bude sa presadzovať, aby komunitné služby a zariadenia pre širokú verejnosť boli za rovnakých podmienok prístupné osobám so zdravotným postihnutím, a aby zohľadňovali ich potreby. Zabezpečiť sa prevencia, identifikácia a odstraňovanie bariér pre osoby so zdravotným postihnutím, ktoré bránia prístupu k informáciám, informačným systémom a službám, vrátane komunikácie s verejnou správou a službami poskytovanými verejnosti. Pre zvyšovanie kvality života ľudí so zdravotným postihnutím je potrebné zapájanie ich reprezentatívnych organizácií do monitorovania vykonávania Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím. Taktiež sa javí ako potrebné zefektívniť nástroje integrácie osôb s ťažkým zdravotným postihnutím za účelom dosiahnutia optimalizácie a adresnosti peňažných príspevkov na kompenzáciu sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia ako aj zvýšiť podporu neformálnych opatrovateľov osôb s ťažkým zdravotným postihnutím. Ministerstvo dopravy a výstavby SR poskytuje dotácie na obstaranie nájomných bytov na účel sociálneho bývania v rámci existujúceho Programu rozvoja bývania. V rámci programu je možné podporovať aj obstaranie bezbariérových nájomných bytov. Ďalej vlastníci budovy (relevantný subjekt) zabezpečia spôsob financovania zabezpečenia bezbariérovosti budov štátnej správy, samosprávy a verejno-právnych inštitúcií ako aj podmienky pravidelného monitorovania dodržiavania bezbariérového prístupu.

V záujme podpory inkluzívneho vzdelávania sa v rámci všeobecného systému vzdelávania pripravujú podmienky pre zvyšovanie miery individualizovanej podpory pre deti a žiakov so zdravotným postihnutím, a to podporou zamestnávania pedagogických asistentov, školských psychologov a školských špeciálnych pedagógov a liečebných pedagógov v školách a školských zariadeniach.

Inkluzívne vzdelávanie by malo zahŕňať podporu všetkých detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami bez ohľadu na to, či tieto vyplývajú zo zdravotného alebo sociálneho znevýhodnenia. V oboch prípadoch, tak ako bolo vyššie uvedené, je kľúčová pripravenosť

pedagógov na prácu s takýmito žiakmi a zabezpečenie dostatočného počtu podporného personálu a odstránenie finančných a fyzických bariér pre plnohodnotnú účasť na vzdelávaní (napr. strava, pomôcky, školský klub detí, debarierizácia budov).

Vytvoria sa aj podmienky pre tvorbu nových vzdelávacích programov zodpovedajúcich potrebám trhu práce a pre zlepšenie prístupu k aktivitám v rámci celoživotného vzdelávania pre osoby so zdravotným postihnutím.

V oblasti zamestnanosti bude naďalej podporovaný rozvoj kariérneho poradenstva pre osoby so zdravotným postihnutím a tvorba opatrení na zamestnávanie na otvorenom trhu práce.

Nakoľko osoby ohrozené stratou bývania alebo ktoré už stratili bývanie – ľudia bez domova patria k vysoko ohrozeným z hľadiska chudoby a sociálneho vylúčenia je v záujme systémového riešenia problému bezdomovectva a prevencie rizika straty bývania dôležité prijatie koncepčného materiálu zameraného na riešenie tejto problematiky. Z podnetu MPSVR SR bol ešte v roku 2018 spracovaný Inštitútom pre výskum práce a rodiny podkladový materiál pre prípravu národnej koncepcie prevencie a riešenia bezdomovectva v SR. Zámer pripraviť koncepčný materiál na riešenie tejto problematiky bol podporený aj iniciatívou mimovládnych organizácií pôsobiacich v oblasti pomoci ľuďom bez domova, ktoré avizujú požiadavku na systematické riešenie bezdomovectva a s tým súvisiaci vznik koncepčného materiálu na národnej úrovni v danej oblasti. K uvedenej problematike sa úzko viaže aj problematika zlepšenia prístupu k primeranému, cenovo dostupnému bývaniu, vrátane sociálneho bývania, ako aj zabezpečenia dostupnosti služieb krízovej intervencie.

Dôležitým je aj zlepšenie dostupnosti a kvality zdravotnej starostlivosti pre vybrané ohrozené skupiny napr. ľudia bez domova a ľudia z prostredia MRK. Dostupnosť zdravotnej starostlivosti je pre niektoré skupiny problémom napríklad z dôvodu absencie zdravotného poistenia a finančných bariér.

S cieľom vytvoriť aj na Slovensku priestor pre rozvoj nájomného bývania v neziskovom sektore, podľa desiatky rokov úspešne fungujúceho vzoru v zahraničí, sa zaviedol tzv. sociálny podnik bývania³⁹, ktorého pozitívnym sociálnym vplyvom je napĺňanie verejnoprospešného záujmu zabezpečovaním spoločensky prospešného nájomného bývania. Nejde o náhradu ani zasahovanie do existujúceho modelu sociálneho bývania, ktorý je založený na kombinácii dotácie a výhodnej pôžičky zo Štátneho fondu rozvoja bývania. Ide o nový nástroj, ktorý tento existujúci systém dopĺňa a rozširuje. Víziou bolo, aby sektor sociálneho, spoločensky prospešného nájomného bývania z hľadiska užívateľov s nižšími príjmami fungoval na princípe neziskovosti, resp. prísne regulovaného zisku, čím sa zabezpečí jeho cenová dostupnosť. Nájomné v tomto sektore by preto malo pokrývať iba nevyhnutné náklady spojené s obstaraním, správou a prevádzkou nájomných bytov pri rešpektovaní princípu čo najvyššej efektivity. Výhody regulovaného nájomného by mali využívať len osoby spĺňajúce kritériá pre poskytnutie takéhoto typu bývania. Spoločensky prospešné nájomné bývanie⁴⁰ je definované ako poskytovanie bývania, správy, údržby a obnovy bytového fondu prostredníctvom výstavby, prestavby alebo obstarania bytov na účely

³⁹ Zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o sociálnej ekonomike“ zavádza špecifický druh sociálneho podniku, tzv. sociálny podnik bývania.

⁴⁰ Zákon o sociálnej ekonomike

ich nájmu oprávneným osobám, za ktoré tento zákon považuje fyzické osoby, ktoré tvoria domácnosť a ktorých mesačný príjem podľa osobitných predpisov v úhrne neprevyšuje štvornásobok sumy životného minima. Za pozitívny sociálny vplyv sa považuje prenájom najmenej 70% bytov oprávneným osobám za nájomné zodpovedajúce nákladom na byt. Zostávajúcich 30 % je možné prenájať za vyšší nájom.

Na zvyšovanie rizika chudoby a sociálne vylúčenie má vplyv aj nízka miera finančnej gramotnosti a zadlženosť domácností. V tejto oblasti je veľmi dôležité využívanie súčasných nástrojov a opatrení (napr. terénna sociálna práca, osobitný príjemca, komunitné centrá, výučba finančnej gramotnosti v rámci školského systému, osobný bankrot), ako aj vytvorenie nových nástrojov a opatrení pre možnosť poskytovania bezplatného poradenstva, ktoré by garantovalo profesionálny, odborný a nezávislý prístup k riešeniu zadlženosti a k možnostiam oddlžovania. Garancia včasného riešenia finančných problémov vzniknutých v dôsledku zadlženosti predchádza riziku chudoby a sociálneho vylúčenia

Prístup k bývaniu predstavuje zásadnú podmienku dôstojného života. Zároveň môže pozitívne ovplyvňovať mobilitu pracovnej sily. Ministerstvo dopravy a výstavby SR poskytuje dotácie na obstaranie nájomných bytov na účel sociálneho bývania v rámci existujúceho Programu rozvoja bývania. Cenová a fyzická dostupnosť bývania je na Slovensku obmedzená, čo je spôsobené aj nerozvinutosťou nájomného sektora. Bývanie so sebou však prináša viaceré riziká, spojené najmä s jeho finančnou udržateľnosťou. Ako opatrenie sa zavedie osobitná samostatná sociálna dávka „príspevok na bývanie“, ktorá bude poskytovaná širšiemu okruhu ľudí.

Podpora integrácie marginalizovaných rómskych komunít

Príslušníci marginalizovaných rómskych komunít čelia sociálnemu vylúčeniu v mnohých oblastiach, čo vedie k vzájomnému posilňovaniu existujúcich znevýhodnení a ich negatívnych dopadov. Takáto situácia si vyžaduje komplexný, integrovaný prístup, ktorý zdôrazňuje aj Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020 hlásiaca sa k ideám obsiahnutým v stratégii Európa 2020 a v Rámci EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020⁴¹, ktorý vyzýva ku koordinovanému postupu pri presadzovaní politík sociálneho začleňovania vo vzťahu k Rómom v štyroch hlavných oblastiach – v prístupe ku vzdelaniu, zamestnanosti, zdravotnej starostlivosti a bývaní, pričom boli zohľadnené aj prierezové témy ako sú rovnosť príležitostí, boj proti chudobe a predchádzanie diskriminácii. Ambíciou stratégie je integrovať doterajšie iniciatívy a intervencie tak, aby sa v rovnakej miere sledovali tri ciele – zlepšenie sociálno-ekonomického postavenia rozšírením reálnych možností zamestnať sa, rozvíjanie ľudského kapitálu prostredníctvom lepšieho vzdelávania a zdravotnej starostlivosti a posilnenie sociálneho kapitálu a rozvoja komunity prostredníctvom vyšších kompetencií a posilnenia participácie rómskej populácie na spoločenských a občianskych aktivitách. K naplneniu uvedených cieľov napomáha aj poskytovanie asistenčných služieb zameraných na zvýšenie zamestnanosti a zamestnateľnosti ľudí žijúcich v prostredí marginalizovaných

⁴¹ Oznámenie Komisie z apríla 2011 Rámec EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:258:0006:0009:SK:PDF>

rómskych komunít poskytovaných napríklad prostredníctvom pastorácie a mentoringu. Pri definovaní prioritných oblastí pre SR sa vychádzalo z *Revidovaného národného akčného plánu Dekády začleňovania Rómov 2005 - 2014 na obdobie rokov 2011 – 2015*.⁴² Išlo o oblasti pokrývajúce hlavné aspekty sociálneho vylúčenia Rómov na Slovensku: oblasť vzdelávania, zamestnanosti, zdravia, bývania, finančného začlenenia, nediskriminácie a prístupov smerom k väčšinovej spoločnosti. Revidovaný národný akčný plán Dekády bol určený na obdobie do roku 2015. Koncom tohto obdobia vznikla teda potreba prípravy aktualizovaných akčných plánov. Následne boli prijaté Aktualizované akčné plány Stratégie SR pre integráciu Rómov do roku 2020 pre oblasti vzdelávania, zamestnanosti, zdravia, bývania a nový akčný plán pre oblasť finančného začlenenia, ktoré zohľadňujú Odporúčania Rady EÚ o účinných opatreniach na integráciu Rómov v ČS⁴³.

Strategický rámec EÚ pre Rómov do roku 2030 určuje viacero dokumentov⁴⁴ definujúcich zameranie jednotlivých verejných politík integrácie Rómov vrátane monitorovania. V súčasnosti sa pripravuje nová národná stratégia pre integráciu Rómov, ktorá bude obsahovať 5 prioritných oblastí (vzdelávanie, zamestnanosť, zdravie, bývanie, nediskriminácia)⁴⁵.

V programovom období 2014-2020 boli v rámci OP LZ pripravené investičné priority týkajúce sa jednotlivých aspektov sociálneho vylúčenia marginalizovaných rómskych komunít. V centre pozornosti je podpora predprimárneho vzdelávania a prístupu k inkluzívnemu vzdelávaniu. Inkluzívne vzdelávanie je založené na odstraňovaní bariér brániacich rovnocennému prístupu k vzdelávaniu a na rešpektovaní individuálnych schopností a potrieb detí. K podpore inkluzívneho vzdelávania z európskych štrukturálnych a investičných fondov bude patriť aj podpora práce asistentov učiteľa.

Ďalším typom aktivít, ktoré sú podporované v tomto programovom období, boli intervencie v prospech zvýšenia zamestnanosti príslušníkov a príslušníčok marginalizovaných rómskych komunít. Patrí sem podpora inovatívnych programov orientovaných na zvyšovanie zamestnanosti na lokálnej úrovni prostredníctvom sociálnych a obecných podnikov. Predpokladom úspechu na trhu práce je intenzívna terénna sociálna práca a budovanie komunitných centier, vykonávanie asistenčných služieb v rámci projektu „Zdravé komunity“, realizovanie miestnych občianskych poriadkových služieb, ktoré sú zároveň kľúčovým nástrojom sociálnej inklúzie. Podporné programy však nepokrývajú všetky obce s prítomnosťou MRK, keďže ich úspešná realizácia závisí na spolupráci a angažovanosti samospráv. Pre rozšírenie programov je potrebné jednak zvýšiť alokáciu v rámci EŠIF a s cieľom dosiahnutia výraznejšieho pokroku a lepšej cielenej podpory je viac ako potrebné zabezpečiť centrálny model riadenia programov a nástrojov zameraných na podporu integrácie marginalizovaných rómskych komunít. Vyššie uvedené aktivity predstavujú jeden zo základných pilierov strategického prístupu k sociálnemu začleňovaniu marginalizovaných

⁴² Uznesenie vlády SR č. 522/2011

⁴³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/139979.pdf.

⁴⁴ a) Uznesenie Európskeho parlamentu zo 17. septembra 2020 o vykonávaní vnútroštátnych stratégií integrácie Rómov: boj proti negatívnym postojom voči ľuďom rómskeho pôvodu v Európe P9_TA-PROV(2020)0229. b) Návrhu odporúčania Rady o rovnosti, začleňovaní a účasti Rómov – dokument COM(2020) 621 final, c) pracovného dokument útvarov komisie SWD(2020) 530 final, COM(2020)620, sprevádzajúci dokument uvedený v písm. b)

⁴⁵ Plánuje sa predložiť na schválenie do vlády v roku 2021.

rómskych komunít, pretože prinášajú pozitívne efekty vo viacerých oblastiach (napríklad aj v oblasti zdravotníckej osvetu, zlepšení štandardov hygieny a pod.).

Tretou veľkou oblasťou aktivít budú intervencie smerom k rozvoju vybavenosti marginalizovaných rómskych komunít. Existujúce analýzy (napr. UNDP 2006 a 2012) ukázali alarmujúci stav technickej vybavenosti, infraštruktúry a podmienok bývania. Je potrebné investovať finančné zdroje do zavedenia inžinierskych sietí, posilnenia prístupu k pitnej a úžitkovej vode, do dokončenia alebo výstavby prístupových ciest ako i do nastavenia systému odvozu komunálneho odpadu. V oblasti bývania budú vytvárané podmienky pre rozvoj systému prestupného bývania a vznik integrovaných foriem bývania, ktoré rozvíjajú participáciu obyvateľov, ich zodpovednosť a snahu o štandardné bývanie. V súlade s dobrou praxou a skúsenosťou s programami mikropôžičiek, ktoré realizovali mimovládne organizácie, bude v programovom období podporené zavedenie finančnej podpory pre svojpomocnú výstavbu.

Podpora zvýšenia adresnosti v systéme sociálnych transferov

Dôležitú úlohu pri redukcii rizika chudoby zohráva nastavenie systému sociálnej ochrany a jej výdavky, t. j. sociálne transfery vrátane starobných a pozostalostných dávok. Sociálne transfery na Slovensku úspešne redukujú riziko príjmovej chudoby so zameraním na ochranu ich poberateľov pred chudobou a sociálnym vylúčením. V prípade neposkytovania sociálnych transferov s výnimkou starobných a pozostalostných dávok v roku 2019 by sa miera rizika chudoby zvýšila o 7,3 p. b. na 19,2 % a v prípade neposkytovania sociálnych transferov vrátane starobných a pozostalostných dávok by sa miera rizika zvýšila o 25,3 p. b. na 37,2 %. Vplyv sociálnych transferov na zníženie rizika chudoby (s výnimkou starobných a pozostalostných dávok) predstavoval 38,0 % a v prípade sociálnych transferov vrátane starobných a pozostalostných dávok ich vplyv na zníženie rizika chudoby predstavoval až 68,0%. Napriek vysokej účinnosti sociálnych transferov existuje vysoké ohrozenie chudobou, a to najmä medzi niektorými typmi domácností s deťmi. O ťažkostiach s prístupom k adekvátnemu príjmu hovoria aj údaje o výskyte materiálnej deprivácie v oblasti základných potrieb ako je strava, bývanie, ale aj v oblasti saturácie potrieb a záujmov detí.

Na strane druhej, sociálne transfery môžu byť spolu s odvodmi a daňami z potenciálneho zamestnania bariérou pre uplatnenie sa na trhu práce, resp. môžu viesť k zotrvávaniu v odkázanosti na sociálne transfery a oslabeniu motivácie hľadať ďalšie zdroje príjmu.

Na podporu prijatia nízko plateného zamestnania sa poskytuje od roku 2014 osobitný príspevok, ktorého cieľom je motivovať fyzické osoby nielen k uplatneniu sa na trhu práce, ale taktiež ich záujmu udržať si zamestnanie s nízkou mzdou. Zavedenie poskytovania osobitného príspevku možno hodnotiť jednoznačne pozitívne, predovšetkým jeho prepojenie s nástrojmi politiky zamestnanosti. Od jeho zavedenia sa v záujme zvýšenia jeho prínosu, motivácie a výraznejšieho prepojenia poskytovanej pomoci v hmotnej núdzi dlhodobo nezamestnaným alebo dlhodobo neaktívnym osobám v produktívnom veku s uplatnením sa na trhu práce a udržaním si zamestnania sa pristúpilo už k jeho viacerým pozitívnym úpravám.

V roku 2019 bol do systému poskytovania pomoci v hmotnej núdzi zavedený pravidelný valorizačný mechanizmus, vďaka ktorému sa na základe úpravy sumy životného minima každoročne upravujú aj sumy pomoci v hmotnej núdzi. Týmto opatrením sa v súlade

s vývojom sociálnoekonomickej situácie v krajine zachováva reálna hodnota súm pomoci v hmotnej núdzi. Okrem toho boli prijaté aj opatrenia na ďalšie posilnenie motivácie príjemcov pomoci v hmotnej núdzi nájsť si a udržať si zamestnanie, a to zavedenie poskytovania aktivačného príspevku vo vyššej sume pre tých, ktorí majú príjem zo závislej činnosti a predĺženie poskytovania osobitného príspevku pre tých, ktorí si našli zamestnanie z 12 mesiacov na 18 mesiacov.

V záujme zachovania princípov solidarity a zásluhovosti je kľúčové pristupovať k úprave systému pomoci v hmotnej núdzi tak, aby tento reflektoval reálny vývoj finančných nákladov domácností v hmotnej núdzi, čo má pozitívny vplyv tak na vývoj miery rizika chudoby, ako aj hĺbky chudoby. Zároveň však je potrebné zvyšovať princíp motivácie v systéme pomoci v hmotnej núdzi tak, aby sa nezväčšovala pasca neaktivity, t. j. dlhodobé zotrvávanie v danom systéme a strata motivácie zamestnať sa. V tejto súvislosti sa pripravuje úprava predmetného systému v priebehu roku 2022.

Podpora aktívneho začlenenia stojí na posilňovaní aktivizujúcich prvkov, ako aj poskytnutí adekvátneho príjmu v prípade, že aktivizácia nie je možná. Fungovanie systému sociálnych transferov ako aj daní a odvodov a ich dopady na situáciu najviac ohrozených skupín si vyžaduje pravidelnú analýzu a vyhodnocovanie prostredníctvom dostupných nástrojov, za účelom ich efektívnejšieho a adresnejšieho nastavenia predovšetkým v záujme zníženia finančnej záťaže domácností ohrozených rizikom chudoby alebo sociálnym vylúčením.

Podpora riešenia potravinovej a materiálnej deprivácie

Chudoba a materiálna deprivácia sú vo viacerých lokalitách Slovenska naďalej výrazné. V niektorých regiónoch Slovenska, kde je nedostatok pracovných príležitostí je veľa rodín v núdzi odkázaných na akúkoľvek hmotnú pomoc. Jedným z podporných opatrení na odstraňovanie najhorších foriem chudoby, najmä v jednotlivých lokalitách Slovenska je poskytovanie priamej podpory vo forme poskytovania potravinovej a materiálnej pomoci. Podpora zabezpečenia potravín alebo aspoň jedného teplého jedla, ako aj základnej materiálnej pomoci má veľký význam pre najodkázanejšie osoby vrátane tých, ktorých by systémová sociálna pomoc mohla vynechať a tých, ktorí potrebujú okamžitú pomoc. Uvedená forma pomoci je oveľa žiadanejšia aj v súvislosti s prebiehajúcou pandémiou ochorením COVID-19 a jej dôsledkami, ktoré ešte viac prehľbujú odkázanosť na pomoc u najrizikovejších skupín obyvateľstva (napr. dlhodobo nezamestnaní, ľudia bez domova, MRK, príjemcovia pomoci v hmotnej núdzi, chudobné viacdetné rodiny, osamelí rodičia, fyzické osoby odkázané na pomoc inej fyzickej osoby pri sebaobsluhe). V programovom období 2014 – 2020 je takýmto podporným nástrojom Fond Európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby (ďalej len „FEAD“) pre programové obdobie 2014-2020. V súčasnosti OP FEAD na Slovensku pracuje s objemom finančných prostriedkov v sume 64,838 mil. eur. Prostredníctvom OP FEAD sa poskytovaním potravinovej a materiálnej pomoci pre najodkázanejšie osoby zmiernila materiálna deprivácia a k ľuďom sa dostávali potraviny a výrobky, ktoré by si neboli schopní si inak kúpiť. Stal sa nevyhnutnou súčasťou pre pomoc ľuďom (najmä rodinám s deťmi) v hmotnej núdzi a ľuďom bez domova.

4) MECHANIZMUS MONITOROVANIA A HODNOTENIA

Jedným z predpokladov úspešného naplňania stanovených priorít a cieľov je vhodné nastavenie mechanizmov monitorovania a hodnotenia. Tie predstavujú dôležitý zdroj informácií o podmienkach, ktoré sú predmetom politických intervencií, ako aj o efektoch, ktoré implementované intervencie prinášajú. Monitorovanie a hodnotenie možno rozčleniť do dvoch oblastí, ktoré sa vzájomne podmieňujú: stanovenie adekvátnych ukazovateľov a nastavenie procesov ich monitorovania a vyhodnocovania. SR disponuje v oboch oblastiach rozvinutým inštrumentárium.

4.1.Ukazovatele pre účely monitorovania a hodnotenia politík zameraných na podporu sociálneho začlenenia a boja proti chudobe

Sociálne vylúčenie a chudoba sú mnohodimenziálne fenomény, ktoré môžu nadobúdať mnoho podôb a môžu mať mnohoraké príčiny, čo kladie na monitorovanie a hodnotenie veľké nároky. SR ako ČŠ EÚ využíva ukazovatele z viacerých zdrojov, ktoré vytvárajú predpoklady pre adekvátne zachytenie situácie a jej vývoja.

Sledovanie naplňania hlavného cieľa, ku ktorému sa NRS viaže „do roku 2020 znížiť počet osôb ohrozených rizikom chudoby a sociálneho vylúčenia o 170 000“, je v súčasnosti podporené existenciou rozsiahleho portfólia ukazovateľov, ktoré sú sledované vo všetkých ČŠ EÚ, a ktoré pokrývajú jednotlivé dimenzie chudoby a sociálneho vylúčenia a v mnohých ohľadoch umožňujú aj hlbšiu analýzu kontextu. V SR ich dopĺňajú tzv. národné ukazovatele chudoby a sociálneho vylúčenia – terciárne ukazovatele, ktoré si definujú jednotlivé ČŠ na národnej úrovni samostatne zohľadňujúc vlastné špecifiká. Tretí okruh ukazovateľov tvoria ukazovatele viažuce sa na špecifické súbory opatrení, tak ako boli zadefinované v jednotlivých strategických a koncepčných dokumentoch (viď kapitola 1). NRS na tieto dokumenty nadväzuje a pri sledovaní akcentovaných priorít sa bude opierať o príslušné zadefinované súbory ukazovateľov.

Spoločné ukazovatele EÚ

Ide o podrobne zadefinované, spoločne odsúhlasené ukazovatele, ktoré pravidelne prechádzajú „testom“ spoľahlivosti, a sú pevnou súčasťou monitorovania sociálnej situácie ČŠ EÚ vrátane SR. Popri ukazovateľoch špecificky zameraných na monitorovanie pokroku v dosahovaní spoločného (i národného) cieľa v oblasti boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu sem patria aj ukazovatele pokrývajúce širší kontext. Vo všeobecnosti možno

sociálne ukazovatele EÚ pre oblasť politík sociálneho začlenenia a boja proti chudobe rozdeliť do piatich skupín:

- ukazovatele pre ciele v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia definované v stratégii Európa 2020⁴⁶;
- sociálne ukazovatele v rámci Európskeho piliera sociálnych práv⁴⁷;
- ukazovatele sociálnej ochrany a sociálneho začlenenia⁴⁸
 - portfólio preklenovacích „overarching“ ukazovateľov;
 - ukazovatele sociálneho začlenenia;
 - ukazovatele dôchodkov;
 - ukazovatele v oblasti zdravotnej a dlhodobej starostlivosti.

Ukazovatele z týchto portfólií môžu byť používané jednotlivo podľa tematického cielenia analýz alebo sa môžu sledovať integrovane, ako vzájomne prepojený celok. V rámci portfólia ukazovateľov sociálneho začlenenia sú tieto delené na primárne, sekundárne a kontextové, ich podrobný prehľad je súčasťou prílohy tohto dokumentu.

Integrované sledovanie sociálnych ukazovateľov na všeobecnejšej úrovni bolo podporené aj prijatím Jednotného rámca hodnotenia (Joint Assessment Framework)⁴⁹, ktorý podporuje monitorovanie a hodnotenie štrukturálnych reforiem v ČŠ EÚ vzťahujúcich sa k usmerneniam pre politiky zamestnanosti, s cieľom posilniť tvorbu politík založenú na poznatkoch. Tento analytický nástroj síce slúži predovšetkým na komunikáciu medzi ČŠ a EK (kde dochádza k identifikácii kľúčových výziev zamestnanosti a oblastí potenciálnych rizík), avšak jeho štruktúra a ukazovatele pokrývajúce jednotlivé oblasti sú dôležitým zdrojom informácií aj pre špecifické analýzy sociálnej situácie na národnej úrovni. Jednotný rámec hodnotenia zatiaľ pokrýva dvanásť okruhov politík, z ktorých každý sa nejakým spôsobom vzťahuje k podpore sociálneho začleňovania a boja proti chudobe. Monitorovanie podpory sociálneho začleňovania a boja proti chudobe v užšom zmysle pokrýva nasledujúcich päť oblastí: predchádzanie chudoby prostredníctvom inkluzívnych trhov práce, adekvátnej a udržateľnej sociálnej ochrany a prístupu k vysoko kvalitným, prístupným a udržateľným službám; prelomenie medzigeneračného prenosu chudoby – boj s detskou chudobou; aktívne začlenenie – boj s chudobou v produktívnom veku; boj s chudobou v pokročilom veku; sociálne začlenenie skupín čeliacich špeciálnemu riziku a anti-diskriminácia. Každá z týchto oblastí je pokrytá viacerými ukazovateľmi, ktoré sú zhrnuté v tabuľke č. 5, ktorá vychádza zo súčasného nastavenia ukazovateľov pre monitorovanie jednotlivých oblastí v rámci JAF. Predmetné ukazovatele sú v súčasnosti štandardne využívané pre monitorovanie sociálneho začlenenia, tak ako je to aj v prípade ukazovateľov na monitorovanie EPSP.

Tabuľka 5: Aktuálny zoznam ukazovateľov vzťahujúcich sa k sociálnemu začleňovaniu a boju proti chudobe v Jednotnom rámci hodnotenia (JAF)

⁴⁶ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy/main-tables>

⁴⁷ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-pillar-of-social-rights/indicators/main-tables>

⁴⁸ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/employment-and-social-inclusion-indicators/social-protection-and-inclusion>

⁴⁹ European Commission: “Foundations and structures for a Joint Assessment Framework (JAF), including Employment Performance Monitor (EPM) to monitor the Employment Guidelines under Europe 2020”. COM-EMCO-SPC Report, 2010.

Zabránenie chudobe a sociálnej inklúzii prostredníctvom inkluzívneho trhu práce, adekvátnej a udržateľnej sociálnej ochrany a vysoko kvalitných služieb
Osoby v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia (<i>celkový cieľ</i>)
Miera rizika chudoby
Závažná materiálna deprivácia
Osoby v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce (0-59 rokov) - celkom
Osoby v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce (0-59 rokov) - muži
Osoby v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce (0-59 rokov) - ženy
Vplyv sociálnych transferov (okrem dôchodkov) na zníženie rizika chudoby
Vplyv sociálnych transferov (vrátane dôchodkov) na zníženie rizika chudoby
Miera rizika chudoby osôb žijúcich v domácnostiach (kvázi) bez práce
Chudoba pracujúcich - celkom
Chudoba pracujúcich – muži
Chudoba pracujúcich - ženy
Hĺbka chudoby
Pretrvávajúca miera rizika chudoby
S80/20
Záťaž výdavkov na domácnosť
Bytová deprivácia
Prelomenie medzigeneračného prenosu chudoby – boj s chudobou detí (0-17 rokov)
Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia detí (0-17)
Miera rizika chudoby detí (0-17)
Závažná materiálna deprivácia detí (0-17)
Deti žijúce v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce (0-17)
Vplyv sociálnych transferov (okrem dôchodkov) na zníženie rizika chudoby (0-17)
Vplyv sociálnych transferov (vrátane dôchodkov) na zníženie rizika chudoby (0-17)
Hĺbka chudoby (0-17)
Záťaž výdavkami na domácnosť (0-17)
Bytová deprivácia (0-17)
Miera rizika chudoby detí žijúcich v domácnostiach, kde sa pracuje ($0.2 < WI \leq 0.55$)
Miera rizika chudoby detí žijúcich v domácnostiach, kde sa pracuje ($0.55 < WI \leq 1$)
Aktívna inklúzia – boj s chudobou v produktívnom veku (18-64 rokov)
Miera rizika chudoby alebo sociálnych vylúčenia u populácie v produktívnom veku (18-64)
Miera rizika chudoby u populácie v produktívnom veku (18-64)
Miera rizika chudoby u populácie v produktívnom veku (18-64) – muži
Miera rizika chudoby u populácie v produktívnom veku (18-64) – ženy
Závažná materiálna deprivácia (18-64)
Dospelí žijúci v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou (18-64)
Miera dlhodobej nezamestnanosti

Chudoba pracujúcich
Chudoba pracujúcich – muži
Chudoba pracujúcich - ženy
Vplyv sociálnych transferov (okrem dôchodkov) na zníženie rizika chudoby (18-64)
Vplyv sociálnych transferov (vrátane dôchodkov) na zníženie rizika chudoby (18-64)
Miera rizika chudoby osôb žijúcich v domácnostiach (kvázi) bez práce (18-64)
Hĺbka chudoby (18-64)
Zaťaženie nákladmi na bývanie (18-64)
Bytová deprivácia (18-64)
Materiálna a sociálna deprivácia (18-64)
Boj s chudobou v staršom veku (65+)
Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v staršom veku (65+)
Miera rizika chudoby v staršom veku (65+)
Miera rizika chudoby v staršom veku (65+) – muži
Miera rizika chudoby v staršom veku (65+) – ženy
Závažná materiálna deprivácia (65+)
Závažná materiálna deprivácia (65+) – muži
Závažná materiálna deprivácia (65+) – ženy
Vplyv sociálnych transferov (vrátane dôchodkov) na zníženie rizika chudoby (65+)
Hĺbka chudoby (65+)
Agregovaná miera náhrady príjmu (okrem ostatných sociálnych dávok)
Medián relatívneho príjmu starších osôb (65+)
Zaťaženie nákladmi na bývanie (65+)
Bytová deprivácia (65+)

Zdroj: Spoločný monitorovací rámec - Joint Assessment Framework (JAF) – verzia Apríl 2020, Eurostat

Všetky sociálne ukazovatele na úrovni EÚ sú vytvárané takým spôsobom, aby spĺňali prísne metodologické požiadavky, ktoré sa sledujú na úrovni jednotlivých ukazovateľov i na úrovni súboru ukazovateľov ako celku. Na úrovni jednotlivých ukazovateľov sa požaduje, aby jednotlivé ukazovatele vystihovali podstatu problému; aby mali nespochybniteľnú normatívnu interpretáciu; aby boli robustné a štatisticky validné; aby boli schopné reflektovať zmeny a boli prístupné revízii a nakoniec, aby boli založené na existujúcich údajoch a informáciách a nevytvárali dodatočné záťaž (požiadavkami na nové zisťovania a pod.). Od portfólia ukazovateľov ako celku sa očakáva, že bude vyvážený s ohľadom na rôzne dimenzie sociálneho začlenenia, že výber ukazovateľov do portfólia prebehol transparentne a že portfólio ukazovateľov je dobre dostupné (včas a bez zbytočných nákladov). Naplnenie týchto požiadaviek robí zo spoločných ukazovateľov v oblasti sociálneho začleňovania dôležitý a silný nástroj monitorovania a hodnotenia, ktorý je a bude aj naďalej využívaný v analýzach pokroku vo vzťahu k národnému cieľu v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia.

Národné ukazovatele chudoby a sociálneho vylúčenia

Primárne a sekundárne ukazovatele sociálneho začlenenia, spoločné pre celú EÚ, boli na Slovensku doplnené aj terciárnymi ukazovateľmi – národnými ukazovateľmi. Úlohou národných ukazovateľov je rozšíriť tematický a metodologický záber existujúcich portfólií tak, aby bolo možné zachytiť špecifickú v danej krajine týkajúcu sa foriem chudoby a sociálneho vylúčenia, profilu ohrozených skupín a pod. Súbor národných ukazovateľov bol vypracovaný a schválený⁵⁰ v roku 2008, v roku 2009 bola vypracovaná monitorovacia správa, ktorá popísala vývoj ich hodnôt a priniesla metodologickú reflexiu ich konštrukcie.⁵¹ Ďalšie zhodnotenie predmetných ukazovateľov bolo predmetom NRS schválenej v roku 2015. Ukazovatele možno podľa cielenia na cieľové skupiny rozdeliť do štyroch skupín (viď tabuľka č.6). Zachytávajú tak príjmovú chudobu, marginalizované postavenie na trhu práce, situáciu detí a mladých ľudí, regionálne aspekty sociálneho vylúčenia a deprivácii, životné podmienky spojené s problémami v oblasti bývania či výdavkami na základné potreby. Ide o oblasti, ktoré sú dôležité pre identifikáciu širších súvislostí problémov chudoby a sociálneho vylúčenia a ktoré sú pokryté ukazovateľmi, ktorých hodnoty môžu upozorniť na potrebu politických intervencií. Najmä životné podmienky detí, situácia na trhu práce a regionálne disparity sú dlhodobou objektom zvýšenej pozornosti verejných politík.

Tabuľka 6: Národné ukazovatele chudoby a sociálneho vylúčenia

Chudoba detí a mladých ľudí (0-18)
Miera nezamestnanosti ľudí do 21 rokov, absolventov ZŠ a SŠ s ukončeným vzdelaním
Miera extrémnej chudoby detí
Podiel počtu detí v dolnom kvintile príjmového rozloženia na celkovom počte detí
Miera permanentnej chudoby detí
Zaškolenosť detí v MŠ
Deti žijúce v domácnostiach bez zamestnania
Podiel živonarodených detí mladým matkám z celkového počtu živonarodených detí
Miera sociálneho vylúčenia detí
Miera zaškolenosti detí zo segregovaných osád v predškolských zariadeniach
Podiel detí žijúcich v neúplných rodinách s nezamestnaným rodičom z celkového počtu detí v neúplných rodinách
Miera dlhodobého zotrvávania na dávke v hmotnej núdzi a príspevkoch k dávke u osamelých rodičov
Miera úspešnosti mladých dospelých opúšťajúcich detský domov na trhu práce (v súčasnosti centrum pre deti a rodiny)
Prístup na trh práce
Miera neukončeného základného vzdelania nezamestnaných osôb

⁵⁰ Zadávatelom úlohy bolo MPSVR SR. Riešiteľský tím pripravil tri výstupy, ktoré sa týkali teoretického a metodologického rámca tvorby indikátorov a prehľadu podmienok pre ich tvorbu na Slovensku, definovania zoznamu indikátorov a ich špecifikácie a ich pilotného preverenia. Pri každom indikátore bola poskytnutá definícia, vzorec, zoznam premenných nevyhnutných na kalkuláciu jeho hodnôt, zdroje údajov (s odkazmi na databázy údajov), triedenia, špecifické indikátory a v neposlednom rade časový harmonogram dostupnosti údajov.

⁵¹ Gerbery, D. - Bodnárová, B. - Bednárik, R. – Fico, M. (2009): Monitoring národných indikátorov v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia. Inštitút pre výskum práce a rodiny: Bratislava

Podiel veľmi dlhodobej nezamestnanosti na nezamestnanosti
Počet mikroregiónov poskytujúcich obmedzenú možnosť zamestnať sa
Chudoba a sociálne vylúčenie marginalizovaných skupín
Podiel segregovaných rómskych osídlení zo všetkých rómskych osídlení
Podiel obyvateľov žijúcich v segregovaných rómskych osídleniach z celkového počtu obyvateľov rómskych osídlení
Kapacita útlukov
Miera extrémneho vylúčenia segregovaných rómskych osídlení
Chudoba a sociálne vylúčenie
Miera rizika chudoby pracujúcich
Podiel osôb v extrémnej príjmovej chudobe z celkového počtu osôb
Podiel výdavkov nízkopříjmových domácností na potraviny z celkových spotrebných výdavkov
Nerovnosť vo výdavkoch na potraviny
Podiel výdavkov nízkopříjmových domácností na potraviny a bývanie z celkových spotrebných výdavkov
Nepriaznivé podmienky bývania
Podiel domácností, pre ktoré bývanie znamená finančnú záťaž zo všetkých domácností
Podiel domácností s nedoplatkami súvisiacimi s bývaním z celkového počtu domácností
Hĺbka chudoby
Miera nedostupnosti zdravotníckeho vyšetrenia/liečby/zubného vyšetrenia
Miera permanentnej chudoby celej populácie SR
Distribúcia príjmov - pomer príjmov horného a dolného kvintilu (S80/S20)
Podiel marginalizovaných okresov z celkového počtu okresov

Zdroj: Rozdelenie vychádzajúce z výstupov z projektu „Vytvorenie národných indikátorov v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia a návrh spôsobu zabezpečenia ich pravidelného monitorovania“, Eurostat, ŠU SR, RÚ, EU SILC, Atlas rómskych komunít, Manažérky informačný systém RSD MIS, CVTI SR,

Ukazovatele vyplývajúce zo špecifických stratégií a koncepcií SR v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia

Spoločné ukazovatele EÚ i národné ukazovatele SR zachytávajú mnoho aspektov chudoby a sociálneho vylúčenia a umožňujú reflektovať dopady politických opatrení. Kvôli množstvu špecifických cieľov, ktoré sa v politikách sociálneho začlenenia nevyhnutne vyskytujú – odrážajúc mnohodomenziálnosť sociálnych problémov, je potrebné uvedené zostavy ukazovateľov doplniť o ukazovatele umožňujúce monitorovať pokrok v ich dosahovaní. V tomto ohľade sa NRS ako zastrešujúci dokument opiera o aktuálne strategické a koncepčné dokumenty SR.

NRS identifikovala kľúčové opatrenia pre politiky sociálneho začleňovania v ôsmich oblastiach. Podpora zvyšovania cieleného a individualizovaného poskytovania verejných služieb zamestnanosti a zvyšovania efektívnosti a účinnosti aktívnych opatrení na trhu práce

predstavuje z hľadiska monitoringu náročnú a komplexnú problematiku. Efekty reorganizácie, znižovania informačnej asymetrie medzi ponukou a dopytom po práci možno hodnotiť pomocou štandardných „výstupových“ ukazovateľov ako je miera registrovanej nezamestnanosti, participácia na aktívnych opatreniach na trhu práce a pod. Zvyšovanie efektívnosti a účinnosti aktívnych opatrení si bude vyžadovať pravidelné hodnotenie fungovania a vytvorenie zostavy ukazovateľov, ktoré budú schopné zachytiť zmeny vyvolané úpravami príslušnej legislatívy.

Podpora zamestnanosti mladých ľudí je realizovaná prostredníctvom viacerých druhov nástrojov. Národný plán implementácie Záruky pre mladých ľudí v SR, ktorý podrobne rozpracúva reformy a kroky v oblasti podpory zamestnanosti mladých ľudí, stanovuje aj ukazovatele, ktoré sa vzťahujú k plánovaným reformám a iniciatívam a slúžia na monitorovanie dosiahnutého pokroku. Tieto ukazovatele sa vzťahujú jednak k štrukturálnym reformám, konkrétne k ich nefinančnému aspektu⁵², a k plánovaným iniciatívam a finančnému aspektu Záruky pre mladých ľudí. Inštitucionálny rámec hodnotenia a poskytovania zdrojov je tvorený najmä aktivitami Centra vedecko-technických informácií SR, Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a ŠÚ SR.

Tabuľka 7: Ukazovatele pre posúdenie reforiem a iniciatív v rámci Záruky pre mladých ľudí v SR

Štrukturálne reformy (nefinančný aspekt)	Plánované iniciatívy a finančný aspekt
Zvýšený záujem o neformálne vzdelávanie	Počet mladých ľudí umiestnených na trhu práce
Zvýšenie počtov žiakov v učebných odboroch a zvýšenie počtov žiakov vykonávajúcich praktické vyučovanie u iných právnických alebo fyzických osôb.	Počet mladých ľudí umiestnených na trhu práce po vzdelávaní a príprave pre trh práce
Zvýšená miera zamestnanosti mladých ľudí a znížená miera evidovanej nezamestnanosti mladých ľudí	Počet mladých ľudí, absolventov škôl, ktorí sa po ukončení absolventskej praxe umiestnili na trhu práce
Uznávanie výsledkov neformálneho vzdelávania; Uľahčenie prístupu dospelých k nadobudnutiu novej kvalifikácie na základe predošlej praxe	Počet dlhodobo nezamestnaných občanov umiestnených na trh práce
	Počet mladých ľudí umiestnených na trhu práce po poskytnutí aktívnej pomoci v Centrách mladých
	Počet mladých ľudí, ktorí aj po skončení podpornej doby ostávajú v pracovnom pomere
	Počet mladých ľudí, umiestnených na trhu práce po dokončení povinnej školskej dochádzky alebo odborného vyučenia
	Počet absolventov škôl so zdravotným postihnutím, ktorí si našli prvé zamestnanie
	Počet nových pracovných miest, počet cielených pracovných miest, počet vyškolených osôb
	Mladí absolventi, mladí z radov nezamestnaných osôb, príp. znevýhodnených UoZ ako začínajúci podnikatelia
	Počet mladých NEET z marginalizovaných rómskych komunit, ktorí sa sociálne začlenili v rámci národného projektu Komunitné centrá
	Počet vytvorených pracovných miest prostredníctvom realizácie národných projektov
	Počet mladých ľudí, ktorí úspešne ukončili projekt KomPrax – Kompetencie pre prax

Zdroj: Národný akčný plán implementácie Záruky pre mladých ľudí v SR

⁵² V prísnom význame slova ide o definíciu očakávaných zmien. Tie však možno v tomto kontexte považovať za indikátor pokroku vo vzťahu k stanovenému cieľu.

Oblasť podpory rovnováhy medzi pracovným a rodinným životom je do veľkej miery pokrytá na úrovni EÚ - ukazovateľmi zisťovanými pre všetky krajiny EÚ. Ide najmä o ukazovatele zahrnuté do Jednotného rámca hodnotenia (JAF), ktoré postihujú dôležité aspekty ne/dostatku príležitostí pre zosúladzovanie práce a rodiny – či už ide o mieru využívania existujúcich zariadení, dosahy chýbajúcich služieb starostlivosti o deti v predškolskej starostlivosti alebo vplyv prítomnosti malých detí na zamestnanosť. Konkrétne ide o nasledujúce ukazovatele: absolvovanie predprimárneho vzdelávania v materských školách a návšteva zariadení predškolskej starostlivosti, pasca neaktivity po zarátaní nákladov na starostlivosť o deti, vplyv rodičovstva na zamestnanosť, prepád teoretických mier náhrady kvôli prerušeniu kariéry a výskyt ekonomickej neaktivity alebo práce na kratší pracovný čas kvôli nedostatku služieb pre deti a ďalšie závislé osoby. Tieto ukazovatele majú silné teoretické a metodologické zázemie a sú založené na pravidelne dostupných, kvalitných zdrojoch údajov. Dopĺňajú ich ukazovateľ chudoby a sociálneho vylúčenia – zaškolenosť detí vo veku 3-5 rokov v materských školách. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že podpora rovnováhy medzi pracovným a rodinným životom sa nevyčerpáva len podporou služieb starostlivosti o deti. Dôležitú úlohu majú aj ďalšie opatrenia. Tie možno na agregovanej úrovni sledovať pomocou vyššie spomenutých ukazovateľov zisťovaných pre EÚ ako celok.

Prístup ku kvalitným službám je pilierom všetkých troch princípov, z ktorých NRS vychádza. Vzťahuje sa tak k aktívnemu začleňovaniu, ako aj k prístupu založenom na sociálnych investíciách a k podpore ochrannej a kompenzačnej funkcie sociálnej politiky. Niektoré oblasti poskytovania služieb sú pokryté národnými ukazovateľmi v oblasti bývania, prístupu k zdravotnej starostlivosti i ukazovateľmi v oblastiach zosúladenia pracovného a rodinného života. Pre monitorovanie rozvoja ďalších služieb sú aktuálnym východiskom ukazovatele zadefinované v Národných prioritách rozvoja sociálnych služieb na roky 2015-2020. Napriek tomu, že ide o dokument s výhľadom len do roku 2020, priority⁵³ identifikované na základe podrobnej analýzy situácie predstavujú výzvy dlhodobejšieho charakteru, čo dáva aktuálnosť navrhnutým ukazovateľom aj pre ďalšie obdobie. Popritom budú využívané štandardné ukazovatele používané v analýzach situácie v poskytovaní služieb vyjadrujúce zmeny v počte a štruktúre klientov služieb. Vyhodnotenie plnenia národných priorít do roku 2020 bolo spracované Inštitútom pre výskum práce a rodiny⁵⁴.

Tabuľka 8: Ukazovatele rozvoja služieb v SR pre roky 2015 - 2020

Národné priority rozvoja služieb	Ukazovatele pokroku
Zabezpečenie dostupnosti sociálnych služieb v súlade s potrebami komunity	Zvýšiť percento počtu druhov sociálnych služieb a ich kapacity na komunitnej úrovni Zvýšiť percento počtu zariadení sociálnych služieb, ktoré poskytujú sociálno- zdravotnú starostlivosť.
Podpora prechodu prijímateľov sociálnych služieb z inštitucionálnej starostlivosti na komunitnú starostlivosť	Zvýšiť percentuálny podiel vybraných druhov pobytových služieb na komunitnej úrovni, ako modernej alternatívy za doposiaľ poskytované pobytové sociálne služby inštitucionálneho charakteru.

⁵³ Národnými prioritami na roky 2015-2020 sú: Zabezpečiť dostupnosť sociálnych služieb v súlade s potrebami komunity, Podporiť prechod prijímateľov sociálnych služieb z inštitucionálnej starostlivosti na komunitnú starostlivosť, Podporiť rozvoj sociálnych služieb dostupných pre osoby zotrvávajúce v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby, Zvyšovať kvalitu poskytovaných sociálnych služieb.

⁵⁴ <https://ivpr.gov.sk/plnenie-narodnych-priorit-rozvoja-socialnych-sluzieb-v-rokoch-2015-2020-analyza-kvetoslava-repkova-2020/>

	Realizovať viacročnú národnú kampaň zameranú na zvyšovanie povedomia odbornej i laickej verejnosti o DI a o rozvoji komunitne organizovaných sociálnych služieb ako verejnej priority
Podporenie rozvoja sociálnych služieb dostupných pre osoby zotrvávajúce v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby	Zvýšiť percentuálne zastúpenie vybraných druhov sociálnych služieb a ich kapacít (najmä sociálnych služieb krízovej intervencie, podporných služieb, terénnych programov a ďalších opatrení) poskytovaných v priestorovo segregovaných lokalitách s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby
Zvyšovanie kvality poskytovaných sociálnych služieb	60 percent hodnotených poskytovateľov sociálnych služieb spĺňa podmienky kvality výborne alebo spĺňa veľmi dobre

Zdroj: Národné priority rozvoja sociálnych služieb do roku 2015 – 2020

V oblasti sociálnych služieb bude ministerstvo naďalej pristupovať k zvyšovaniu kvality v sociálnych službách podporou a modernizáciou dodržiavania podmienok kvality poskytovanej sociálnej služby, hodnotenia podmienok kvality poskytovanej sociálnej služby a stimuláciou previazanosti a účinnosti kontrolných a dohliadacích pôsobností príslušných orgánov vo veciach sociálnych služieb.“

V oblasti sociálnych služieb bude naďalej podporovaný proces ich DI a transformácie. Táto oblasť je zastrešená predovšetkým úlohami a zámermi vyplývajúcimi zo Stratégie DI systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v SR. Týmto strategickým dokumentom sa naštartovalo napĺňanie právne záväzného dokumentu - Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, ktorý SR ratifikovala v roku 2010.

Stratégia je každoročne vyhodnocovaná a poslednú Informáciu o plnení opatrení Stratégie za rok 2019 vzala vláda SR na vedomie v januári 2020. V súčasnosti MPSVR SR pracuje na aktualizácii dokumentu Stratégia DI systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v SR. Aktualizovaná Stratégia DI bude reflektovať súčasný stav procesu DI v SR a nové záväzné opatrenia sú nastavované aj so zohľadnením potreby aktívnejšieho napĺňania Dohovoru OSN pre osoby so zdravotným postihnutím. Konkrétne kroky na dosiahnutie krátkodobých ako aj dlhodobých cieľov v procese DI budú definované vo finálnej podobe opatrení aktualizovaného strategického dokumentu.

Základným zámerom aktualizácie Stratégie DI a náhradnej starostlivosti je vytvorenie a zabezpečenie podmienok pre nezávislý a slobodný život všetkých občanov, odkázaných na pomoc inej osoby v prirodzenom sociálnom prostredí komunity, prostredníctvom komplexu kvalitných sociálnych služieb a opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

V nadchádzajúcom období je plánované vytvorenie aktualizovaného dokumentu Národné priority rozvoja sociálnych služieb pre roky 2021 – 2026, pričom DI sociálnych služieb a rozvoj sociálnych služieb komunitného charakteru zostane aj naďalej jednou z prioritných oblastí tohto dokumentu. Podpora procesu DI sociálnych služieb je zastrešená aj prostredníctvom štrukturálnych a investičných fondov.

Dňa 1. augusta 2018 začala implementácia Národného projektu DI zariadení sociálnych služieb – Podpora transformačných tímov, ktorý predstavuje prvý krok synergetickej podpory OP LZ a IROP v rámci prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v Slovenskej republike.

Poskytovanie terénnej opatrovateľskej služby je efektívnym nástrojom podpory na zabezpečenie zotrvania občanov v prirodzenom domácom prostredí v súlade s princípmi DI, ale aj s princípmi EU o rozvoji sociálnych služieb orientovaných na občana a vyššie uvedenými strategickými dokumentmi MPSVR SR.

Práve preto sa na ich podporu MPSVR SR zameriava už od roku 2013. Za ten čas vyčlenilo prostriedky vo výške takmer 150 mil. eur na pomoc verejným a neverejným poskytovateľom opatrovateľskej služby prostredníctvom európskych štrukturálnych a investičných fondov. V súčasnosti sú v implementácii dva projekty na podporu opatrovateľskej služby a to dopytovo orientovaná výzva „Podpora opatrovateľskej služby“ a národný projekt „Podpora rozvoja a dostupnosti terénnej opatrovateľskej služby“.

Podpora integrácie marginalizovaných rómskych komunít je zastrešovaná predovšetkým Stratégiou SR pre integráciu Rómov do roku 2020. Prioritné politiky sú v nej podporené zadefinovaním súboru ukazovateľov, ktoré sa vzťahujú k jednotlivým cieľom. To umožňuje monitorovať situáciu v oblastiach ako je vzdelanie, zamestnanosť, zdravotná starostlivosť, bývanie či finančné začlenenie, ktoré predstavujú aj oblasti, ktoré akcentuje NRS. Jednotlivé ukazovatele, ktoré uvádza nasledujúca tabuľka, sú v predmetnej stratégii doplnené východiskovými hodnotami umožňujúcimi sledovať vývoj v čase. Jednou z výziev spojených s monitorovaním sociálneho začleňovania a boja proti chudobe v prostredí marginalizovaných rómskych komunít je dostupnosť pravidelných údajov schopných reflektovať implementované opatrenia. Zostava ukazovateľov sa opiera v prevažnej miere o údaje zo Zisťovania o životných podmienkach rómskych domácností, Atlasu rómskych komunít či administratívnych dát. Keďže nejde o dáta, ktoré sú zbierané v krátkych časových intervaloch, kalkulácia hodnôt stanovených ukazovateľov je možná len za dlhšie časové obdobie. Výzvou je aj skutočnosť, že prípadné pokračovanie takýchto zisťovaní v prostredí marginalizovaných rómskych komunít by malo byť sprevádzané revíziou vecného zamerania, s cieľom posilniť monitorovanie aktuálnych politických priorít a dopadov aktuálnych opatrení v oblasti podpory sociálneho začlenenia.

Nevyhnutným predpokladom merania pokroku v oblasti integrácie Rómov je spoľahlivý systém monitorovania a hodnotenia, ktorý zabezpečí pravidelné a dôsledné poskytovanie údajov o vplyve opatrení v oblasti integrácie Rómov. V záujme naplnenia tejto potreby bolo OP ĽZ identifikované prierezové opatrenie, ktoré je realizované prostredníctvom Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity formou 7 ročného národného projektu zameraného na komplexné monitorovanie a hodnotenie životných podmienok MRK prostredníctvom zhromažďovania štatistických a iných dát a informácií. Najnovšie štatistické zistenia z aktualizácie Atlasu rómskych komunít 2019, ako aj databáza údajov pre zisťovanie EÚ SILC –MRK 2018 je dostupná na webovom sídle Ministerstva vnútra SR www.minv.sk

Tabuľka 9: Ukazovatele pre oblasť integrácie marginalizovaných rómskych komunít

Prioritná politika	Ukazovatele
Zamestnanosť	Podiel rómskej populácie vo veku 15 rokov a viac, ktorá v priebehu života niekedy vykonávala platenú prácu, v trvaní najmenej šesť mesiacov na celkovom počte rómskej populácie v danom veku
	Miery zamestnanosti a nezamestnanosti rómskej populácie vo veku 15-64 rokov podľa metodiky Výberového zisťovania pracovných síl

	Spokojnosť klientov s poskytovanými službami na úradoch PSVR
	Počet terénnych sociálnych pracovníkov v obciach s marginalizovanými rómskymi komunitami na celkovom počte terénnych sociálnych pracovníkov
	Počet komunitných centier v obciach s marginalizovanými rómskymi komunitami
Zdravie	Podiel domácností, pri ktorých je frekvencia odvozu komunálneho odpadu aspoň raz za dva týždne
	Podiel domácností, u ktorých je zabezpečená vyhovujúca kvalita pitnej vody
	Podiel domácností, ktoré si nemôžu dovoliť návštevu lekára
	Podiel marginalizovaných Rómov, ktorí bývajú viac ako 5 km od všeobecného lekára
	Podiel obcí s výskytom vybraných infekčných ochorení (hepatitída A, B, C, TBC, pohlavné choroby)
	Priemerný vek matky z prostredia marginalizovanej komunity pri narodení prvého dieťaťa
	Počet komunitných pracovníkov zdravotnej výchovy
Bývanie	Podiel rómskych domácností bývajúcich v chatrčiach alebo príbytkoch, ktoré nie sú určené na bývanie
	Počet nelegálnych stavieb využívaných na bývanie v obciach
	Počet obcí s rómskymi osadami na nevysporiadaných pozemkoch
	Podiel marginalizovaných rómskych domácností, ktoré majú prístup k pitnej vode, kanalizácii/septiku, plynu a elektrickej energii
	Počet poskytnutých dotácií na obstaranie nájomných bytov nižšieho štandardu v lokalitách marginalizovaných rómskych komunít
	Počet miest, kde bol realizovaný program prestupného bývania
Finančné začlenenie	Počet rómskych domácností, ktoré participujú na štandardizovanom finančnom tréningu
	Podiel rómskych domácností s bežným účtom
	Podiel rómskych domácností so sporiacim účtom
	Podiel rómskych domácností požičiavajúcich si od neformálnych veriteľov

Zdroj: Stratégia SR integráciu Rómov do roku 2020, upravené

Monitorovanie reforiem systémov sociálnych transferov a odvodového zaťaženia nízkopriímových skupín má oporu v niekoľkých súboroch štandardných ukazovateľov. Príkladom sú ukazovatele na úrovni EÚ týkajúce sa adekvátnosti sociálnych transferov a ich dopadov na riziko chudoby. Dôležité informácie poskytuje zostava ukazovateľov OECD „Dávky a mzdy“, v rámci ktorej sú identifikované rôzne aspekty štedrosti dávok, veľkosť demotivačných efektov pre rôzne situácie (pasca neaktivity, pasca nezamestnanosti) a adekvátnosť schém minimálneho príjmu. Tieto ukazovatele vytvárajú základ pre zhodnotenie fungovania systému sociálnych transferov a jeho pôsobenia na prechod na trh práce pri rôznych mzdových úrovniach. Umožňujú zhodnotiť reformy z perspektívy aktívneho začleňovania i perspektívy kompenzácie a ochrany pred sociálnymi rizikami.

Sledované ukazovatele sú pravidelne aktualizované podľa zmien v legislatíve, ako aj zmien v portfóliách ukazovateľov sledovaných na úrovni EÚ.

4.2. Proces monitorovania a vyhodnocovania

Proces monitorovania a vyhodnocovania ukazovateľov sociálneho začlenenia a boja proti chudobe je v SR zabezpečovaný najmä v podobe Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR, ktorú pravidelne zverejňuje MPSVR SR. Správa obsahuje analýzy vývoja v kľúčových oblastiach spadajúcich do jeho pôsobnosti, vrátane analýzy chudoby a sociálneho vylúčenia a je dostupná na webovej stránke MPSVR SR v slovenskej i v anglickej verzii. Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR predstavuje dôležitý zdroj informácií pre odbornú i širokú verejnosť a jej pravidelné zverejňovanie pomáha vytvárať časové rady údajov zasadené do širšieho kontextu. V rámci prílohy Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR sú každoročne

vyhodnocované vybrané spoločné ukazovatele sociálneho začlenenia nastavené v rámci EÚ. MPSVR SR bude tento formát pripravovať a publikovať aj naďalej, reflektujúc aj obsah NRS.

Ďalším dôležitým nástrojom monitorovania a hodnotenia politík, ako aj zdrojom informácií v oblasti sociálneho začlenenia je aj Správa o rodovej rovnosti, ktorú každoročne pripravuje MPSVR SR a ktorá hodnotí oblasť sociálneho začlenenia z perspektívy rovnosti mužov a žien.

Vybrané aktivity monitoringu politík sociálneho začlenenia a boja proti chudobe realizuje predovšetkým Inštitút pre výskum práce a rodiny, ktorý je príspevkovou organizáciou zriadenou MPSVR SR. Do procesu monitorovania sa môžu zapájať aj iní aktéri, napr. z akademického a univerzitného prostredia, zástupcovia relevantných organizácií neziskového sektora a zástupcovia sociálnych partnerov.

Komplexný analytický pohľad na problematiku sociálneho začleňovania na Slovensku aj v medzinárodnom kontexte Revíziu výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením⁵⁵, ktorá navrhuje súbor opatrení na základe analýzy súčasného stavu a dobrej praxe v zahraničí.

Monitorovanie a vyhodnocovanie politík v rámci EÚ na základe zadefinovaných monitorovacích rámcov nielen pre oblasť sociálneho začlenenia a boja proti chudobe je realizované na základe viacerých monitorovacích rámcov, či už ide o Európsky pilier sociálnych práve, Stratégiu Európa 2020, Spoločného hodnotiaceho rámca (JAF), monitorovacieho výkonného rámce pre sociálnu ochranu atď. Aktuálne výstupy na základe uvedených monitorovacích rámcov sú zachytené v Ročnej správe Výboru pre sociálnu ochranu za rok 2020, ktorá monitoruje sociálnu situáciu v EÚ a vývoj politík sociálnej ochrany v členských štátoch⁵⁶ podľa jednotlivých kľúčových oblastí.

⁵⁵ <https://www.mfsr.sk/sk/financie/hodnota-za-peniaze/revizia-vydavkov/ohrozene-skupiny/>

⁵⁶ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=9820>

5) PROCES KOMUNIKÁCIE SO ZAJAINTERESOVANÝMI STRANAMI

Participácia aktérov reprezentujúcich rôzne časti spoločnosti na procesoch podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe je dôležitým predpokladom ich úspešnosti. Sociálne začlenenie si vyžaduje nielen intervencie orgánov ústrednej štátnej správy, ale aj aktívne zapojenie sociálnych partnerov, aktérov na lokálnej úrovni či z neziskového sektora. Prepojenie odlišných poznatkov, skúseností a perspektív môže priniesť pozitívne synergické efekty a adekvátne riešenia. Navyše, dlhodobé a udržateľné riešenia v oblasti podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe si vyžadujú určitú mieru spoločenského konsenzu naprieč jednotlivými časťami spoločnosti. Popri tom možno identifikovať ešte niekoľko ďalších dôvodov podpory spolupráce rôznorodých aktérov⁵⁷:

- Posilnenie horizontálnej koordinácie politík prostredníctvom zapojenia aktérov pokrývajúcich rôzne oblasti verejnej politiky a posilnenie vertikálnej koordinácie politík prostredníctvom zapojenia aktérov z rôznych úrovní vládnutia.
- Zvýšenie legitimacy prostredníctvom participácie aktérov reprezentujúcich rôzne časti spoločnosti.
- Identifikácia nových tém, napätí, výziev, ktoré so sebou prináša pluralita perspektív. V tomto ohľade je dôležitá participácia ľudí, ktorí zažívajú chudobu alebo sociálne vylúčenie. Tým sa zároveň posilňuje podpora práv ohrozených skupín a ich nárokov na plnohodnotné sociálne občianstvo.

Spolupráca v oblasti sociálneho začlenenia a boja proti chudobe je jadrom európskeho projektu, čo sa odzrkadľuje aj v stratégii Európa 2020. Tá kladie veľký dôraz na proces konzultácií a zapojenie kľúčových aktérov do prípravy, implementácie a monitorovania opatrení a nástrojov (vrátane strategických a koncepčných dokumentov a správ). Oznámenie Komisie⁵⁸ z roku 2010, ktoré sa týka stratégie Európa 2020, artikulovalo potrebu podieľať sa na kolektívnej i individuálnej zodpovednosti za boj proti chudobe a budovať princíp partnerstva, na ktorom by sa mali „podieľať všetky vnútroštátne, regionálne a miestne orgány, v úzkej spolupráci s parlamentmi, ako aj so sociálnymi partnermi a zástupcami občianskej spoločnosti a prispievať tak k vypracovaniu vnútroštátnych reformných programov, ako aj k ich vykonávaniu“.

Spolupráca a zapojenie rôznych aktérov do politík sociálneho začlenenia bola v rámci stratégie Európa 2020 podporená jednou zo siedmich hlavných iniciatív, ktorou je Európska platforma na boj proti chudobe. Cieľom tejto iniciatívy je „zabezpečiť hospodársku, sociálnu a územnú súdržnosť, zvyšovať povedomie a uznať základné práva ľudí žijúcich v chudobe a čeliacich sociálnemu vylúčeniu, umožniť im dôstojný život a aktívnu účasť na živote spoločnosti“.⁵⁹ Tomu zodpovedajú aj realizované aktivity, medzi ktoré patrí aj podpora implementácie sociálnych reforiem v ČS v spolupráci s občianskou spoločnosťou. Dôležitá

⁵⁷ Podľa Fraser (2014, 3-4).

⁵⁸ Oznámenie Komisie COM (2010): Európa 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. Brussels: European Commission

⁵⁹ Podľa Oznámenia Európskej komisie COM (2010)

úloha katalyzátora sa pripisuje zapojeniu ľudí priamo zažívajúcich chudobu alebo sociálne vylúčenie.

Spolupráca rôznych partnerov v boji proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu je v rámci EÚ podporovaná prostredníctvom tzv. „sociálnej“ OMK, ktorá predstavuje nástroj koordinácie politik prostredníctvom vzájomného učenia sa, porovnávaní a výmeny skúseností, to všetko rámcované spoločnými cieľmi (reflektujúcimi spoločné hodnoty, ukazovateľmi a procesom monitorovania). Hoci je OMK zameraná najmä na spoluprácu a výmenu skúseností medzi ČŠ EÚ, veľký dôraz sa kladie aj na zapojenie predstaviteľov občianskej spoločnosti, regionálnych a lokálnych samospráv a pod., s cieľom zvýšiť kvalitu a účinnosť prijímaných rozhodnutí, ako aj kvalitu a účinnosť ich implementácie. Zapojenie týchto aktérov je kľúčové pri tvorbe strategických materiálov, ktoré prinášajú dlhodobejšiu víziu a systematickejší pohľad na spôsoby riešenia problémov spojených s chudobou a sociálnym vylúčením.

Spolupráca a komunikácia partnerov v sociálnej oblasti má v SR pevné miesto ako nástroj sociálneho zmieru a sociálnej súdržnosti. Silné inštitucionálne ukotvenie má sociálny dialóg medzi štátom, zamestnávateľmi a zamestnancami, ktorý sa odohráva v Hospodárskej a sociálnej rade SR, zriadenej zákonom č. 103/2007 Z. z. ako konzultačný a dohodovací orgán vlády a sociálnych partnerov na celoštátnej úrovni. V oblasti ochrany a podpory ľudských práv (vrátane práv sociálnych) je aktívna Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť a najmä jej výbory zaoberajúce sa špecifickými skupinami, ktoré vyžadujú ochranu pred sociálnymi rizikami a znevýhodneniami. Patrí sem Výbor pre osoby so zdravotným postihnutím, Výbor pre deti a mládež a Výbor pre rodovú rovnosť. V priebehu roka 2016 došlo k zmenám na úrovni výborov. Zmenili sa štatúty výborov, kde sa posilnili participatívne mechanizmy. Procesy aktívneho starnutia a podporu práv a dôstojnosti starších občanov zastrešuje Rada vlády SR pre práva seniorov a prispôsobovanie verejných politik procesu starnutia populácie, ktorá vznikla transformáciou z Výboru pre seniorov v roku 2014. Všetky tieto platformy majú spoločné to, že na ich činnosti sa podieľajú zástupcovia rôznych sektorov spoločnosti, vrátane zástupcov organizácií zaoberajúcimi sa danou problematikou, zástupcov miest a obcí či akademickej sféry.

Netreba zabúdať ani na otvorenosť legislatívneho procesu, ktorá umožňuje zapojenie sa do pripomienkovania noriem a dokumentov a zohľadnenie relevantných stanovísk. Otvorenosť legislatívneho procesu zvyšuje transparentnosť a prispieva k vyrovnávaniu šancí na ovplyvňovanie výslednej podoby právnych noriem. Uvedená inštitucionálna architektúra (inštitucionalizované platformy a otvorenosť legislatívneho procesu) predstavuje základ, na ktorom možno rozvíjať spoluprácu v oblasti sociálneho začlenenia a boja proti chudobe.

EK vo viacerých svojich dokumentoch konštatovala slabú, respektíve obmedzenú participáciu a spoluprácu relevantných aktérov, ako aj negatívne dopady tejto situácie na kvalitu strategických prístupov v oblasti sociálneho začleňovania. NRS je postavená aj na analýze vychádzajúcej zo zadefinovaných monitorovacích rámcov, ktoré v súčasnosti sa využívajú na monitorovanie politik, či už na úrovni EÚ28 alebo národnej úrovni a zohľadňujú širokospektrálne vnímanie chudoby a sociálneho vylúčenia aj vo vzťahu k ostatným

relevantným politikám. Rámec politik zameraných na sociálnu inklúziu obsahuje kľúčové opatrenia vychádzajúce z rôznych strategických dokumentov a pri ich realizácii dochádza k širšej odbornej diskusii za účelom dosiahnutia spoločensko-politického konsenzu. V tomto procese kľúčovú úlohu zohrávajú aj zainteresované strany, ktoré sa do tohto procesu zapájajú či už pri príprave jednotlivých národných stratégií alebo koncepcií, ktoré predmetná NRS zastrešuje, alebo prostredníctvom medzirezortného pripomienkového konania. Zainteresované strany zohrali aj kľúčovú úlohu pri príprave prvej NRS, ktorá bola a je predmetom aktualizácie.